

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

10861

1304p-

Lm2

293

144
293

148

Կ. ԿՈՒՍԿԵԱՆ ԵՒ Լ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

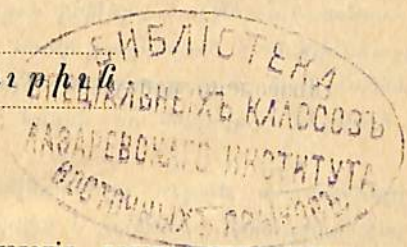
2000

ՄԱՅՐԵՆԻ ԻՕՄՔ

ԸՆԹԵՑԱՆՈՒԹԵԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ ԵՐՐՈՐԻ ԵՒ ՉՈՐՐՈՐԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻ

ՀԱՄԱՌՈՏ ՀԱՅԵՐԵՆ-ՈՒՍԵՐԵՆ ԲԱՌԳՐԳՈՎ

3-րդ *սյազրուքի*

Печатано безъ перемѣнъ съ 2-го изданія, признаннаго постановленіемъ Попечительскаго Совѣта Кавказскаго Учебнаго Округа, утвержденнымъ г. и. д. Главноначальствующаго гражданскою частью на Кавказѣ „пригодною какъ учебное пособіе въ низшихъ учебныхъ заведеніяхъ“.

Թ Ի Ք Լ Ի Ձ

Արագած. Ա. Բուրախիաճէի, Նիկ. 21. || Скоропеч. А. Кутателадзе, Ник. 21.

1904

1010
42313
9/20 1 70 1/2

10861

Կ Ա Ջ Մ Ո Ղ Ն Ե Ր Ի Յ

Մայրենի լեզուի դասագիրքը կարող է ծառայել իր նպատակին այն ժամանակ, երբ նրա մէջ զետեղուած յօդուածները հետաքրքրական են իրանց բովանդակութեամբ և գրուած են կանոնաւոր, սահուն լեզուով, երբ ընթերցանութեան նիւթը մատչելի է մանկական հասակի ըմբռնողութեան համար: Ազգմելով մեր ձեռնարկը այս ուղղութեամբ՝ մենք խոյս ենք տուել ձգձգուած, տաղտկալի հատուածներից և ընտրել ենք մեր ինքնուրոյն ու թարգմանական գրականութիւնից միայն այնպիսի՝ արձակ և ուսանաւոր կտորներ, որոնք, ինչպէս վերջը ցոյց տուեց՝ ուսանելի լինելով հանդերձ՝ դիւրամարս են աշակերտների համար:

Այս դասագիրքը բաժանուած է երկու մասի: Առաջին մասը սլարուհակում է իր մէջ գիւրմբունելի ուսանաւորներ, առակներ և փոքրիկ պատմուածքներ, մեկնողական ընթերցանութեան և բանաւոր վարժութիւնների համար: Նրկրորդ մասը բաղկացած է աւելի բարդ բանաստեղծութիւններից և պատմական-նկարագրական հատուածներից, որոնք ծանօթացնում են մեր երկրի ու ժողովրդի ներկայի և մասամբ անցեալի հետ:

Ի նկատի ունենալով հայ աշակերտների ուրոյն պայմանները՝ աւելորդ համարեցինք կցել ձեռնարկիս և համառօտ բառգիրք, կարծում ենք, որ այդ ևս կը թեթեւցնէ այնքան ծանրաբեռնուած մեր օտարախօս աշակերտների աշխատանքը:

Լոյս ընծայելով «Մայրենի խօսքը»՝ մենք կը ցանկանայինք, որ նա լինէր ոչ միայն դպրոցական ձեռնարկ, այլ և ընթերցանութեան սիրելի գիրք հայ մանուկների համար: Պուցէ այս մեր հրատարակութիւնը օգտակար լինի և այն չափահասներին, որոնք նոր սկսում են ծանօթանալ հայոց լեզուին:

Նրկրորդ հրատարակութեան մէջ բաւական չափ փոփոխութիւններ են մտցրուած, լրացրուած է և համառօտ բառգիրքը:

1903 թ., Ապրիլի 2-ին:

Дозволено цензурою Тифлисъ, 31-го Августа 1904 года.

28-293

93418-42

42313+

293-2003

U. S. S. S. S.

U. S. S. S. S.

(SECRET)

ՄԱՐՄՆԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՎԷՃԸ

Մի օր մարդու անդամներն, իրար ծառայելուց ձանձրանալով՝ չուզեցին այլ ևս կատարել իրանց պաշտօնը։ Ոտներն ասացին.—«Ինչո՞ւ միայն մենք պիտի կրենք ուրիշների բեռը. գտէք ձեզ համար ոտներ, եթէ քայլել կամենում էք»։

Ձեռներն ասացին.—«Ինչո՞ւ ուրիշների համար միայն մենք աշխատենք. եթէ ձեզ ձեռք է հարկաւոր, շինեցէք ձեզ համար ուրիշ ձեռներ»։

Բերանը մրմռաց.—«Իրաւ, ևս շատ խենթ եմ եղել, որ ստամոքսի համար սնունդ եմ ծամում, ինչ է՝ որ նա մարսէ նրան՝ պարոնի նման ձգուած. թող ինքն իրան բերան գտնէ»։

Աչքերն էլ չուզեցին ամբողջ մարմնի վրայ հսկել։ Միւս անդամներն էլ այսպէս խօսեցին և այլ ևս իրանց պաշտօնը չկատարեցին։

Ի՞նչ եղաւ հետեանքը։

Ամբողջ մարմինը հետզհետէ սկսեց տկարանալ, մաշուել։ Անդամները, տեսնելով որ իրանց կորուստը մօտ է՝ ճանաչեցին յանցանքը և սկսեցին առաջուայ պէս իրար ծառայել։

2.

Պ Ա Պ Ը Ե Ի Թ Ո Ռ Ն Ի Կ Ը

Պապը սաստիկ ծերացել էր: Նրա աչքերը լաւ չէին տեսնում, ականջները ծանրացել էին. նրա ձեռներն ու ոտները ծերութիւնից դողդողում էին, այնպէս որ գրաւը բերան տանելիս՝ կերակուրը կաթկըթեցնում էր:

Դուր չէր գալիս այս բանը նրա որդուն և հարսին: Նրանք ծերին իրանց հետ միևնոյն սեղանը չէին նստեցնում, այլ վառարանի յետևը, մի անկիւնում կաւէ ամանով էին հաց տալիս ուտելու. խեղճ ծերուկի աչքերը լցւում էին արտասուքով. նա տխուր ու տրտում նայում էր այն կողմը, ուր փռած էր լինում հացի սեղանը:

Մի անգամ, հաց ուտելիս՝ ծերի ձեռները դողդողացին, ամանը վայր ընկաւ, կոտորուեց: Աւելի ևս բարկացան հարսն ու որդին. նրանք գնեցին մի փայտէ պնակ և այնուհետև դրանով էին կերակուր տալիս իրանց հօրը:

Ծերուկը մի չորս տարեկան թոռնիկ ունէր: Մի անգամ մանկիկը, յատակի վրայ նստած՝ տաշեղներից մի ինչ-որ բան էր շինում:

— Ի՞նչ ես անում, որդի:— հարցրեց նրան մայրը:

— Փոքրիկ աման եմ շինում, — պատասխանեց երեխան, որ երբ հայրիկս ու մայրիկս ծերանան՝ նրանով կերակուր տամ նրանց:

Հայրն ու մայրը իրար նայեցին և ամօթից կարմրեցին: Այնուհետև նրանք սկսեցին ծերին իրանց հետ նստեցնել. երբէք նրա հետ կռպիտ չէին վարում, միշտ պատուով էին պահում նրան:

Գրել

3.

Է Հ Ը Ա Ռ Ի Ի Ծ Ի Մ Ո Ր Թ Ո Վ

Էջը ձանձրացել էր աշխատելուց: Նա փախաւ իր տի-
շուջից և ձանապարհին գտաւ առիւծի մորթի: «Օ՛, սա
ինձ պէտք կը գայ», ասաց էջը: Փաթաթուեց առիւծի
մորթու մէջ և սկսեց ման գալ անտառում, հէնց իմանաս՝
առիւծ լինէր: Իրաւ, բոլոր գաղանները ընդունում էին
նրան առիւծի տեղ և ահ ու դողով փախչում էին նրա-
նից: Դուռոգացաւ էջը. «Արի առիւծի նման մոնչամ», —
ասում է նա. — «ամա բոլորը կը փախչեն հա, այն ժա-
մանակ ես անտառի միակ տէրը կը լինեմ, ազատ ինձ
համար կ'ապրեմ». — և սկսեց էջի պէս զուլ: Հէնց որ
գաղանները լսեցին այդ զուռոցը՝ իսկոյն հասկացան բա-
նի զօրութիւնը և սկսեցին իրանց ոխը հանել էջից: Տէրն
էլ լսել էր էջի գոռոցը. նա գնում է անտառ, մի մեծ
մահակ ձեռին, և ծեծ ու դմբոցով տուն է բերում ական-
ջեղ անասունին:

Նշույն

4.

Ա Ռ Ի Ի Ծ Ն Ո Ւ Մ Ո Ւ Կ Ը

Առիւծն իր փառաւոր ճաշը վերջացնելուց յետոյ պառ-
կել էր անտառում խիտ թփերի մէջ: Այդ միջոցին մի մուկ
ծակից դուրս գալով մօտենում է նրան ու կամաց-կամաց
սիրտ անելով բարձրանում մէջքին և սկսում ամեն տեղ
պրտաւել. մինչև անգամ մտնում է ականջի մէջը: Առիւծը
մի թեթեւ անհանգստութիւն զգալով, թաթը տանում է դէ-
պի գլուխն ու շօշափելով բռնում այդ չնչին արարածին:

Տեսնելով որ իր վեհանձնութեանը չի սազի, եթէ ամեն ձեռքն ընկած տկար արարածին պատժէ, ազատ արձակում է:

Մի քանի օրից յետոյ առիւծն ընկնում է թակարդի մէջ ու ոտքերի սաստիկ սեղմուելուց այնպէս է զոռում ու մռնչում, որ լսողները երկիւղից սարսափում են և ոչ ոք սիրտ չի անում մօտ գնալու:

Առիւծի սոսկալի ձայնը երբ ընկնում է թշուառական մկան ականջը՝ նա մօտ է վազում ու ինչ տեսնի. իր վեհանձն բարերարն արդէն թակարդումն է: Մտածում է երախտապարտ չմնալ ու մի կերպ օգնել նրան այդ նեղ դրութեան մէջ. ուստի, աննկատելի կերպով սողալով, մտնում է թակարդը սարքած փոսի մէջ և սկսում թակարդի կապկապած բոլոր կաշէ փոկերը կրծելով կտրտել, որով ազատում է կապանքից կենդանիների հպարտ թագաւորին:

Առիւծն տեսնելով մկան արած բարիքն՝ ասում է.— «Ճշմարիտ որ, ամենափոքրիկ արարածներն անգամ իրանց տեղին մեծ են ու անզնահատելի»:

5.

ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔԸ

Երեք մարդ միասին ճանապարհորդելիս գանձ գտան ու բաժանեցին իրանց մէջ: Բայց որովհետեւ նրանց ճանապարհի պաշարը պակասել էր, ուստի իրանցից փոքրիկին ուղարկեցին քաղաք՝ կերակուր բերելու: Նա զնայ և ճանապարհին այսպէս էր մտածում ինքն իրան. «Ես այժմ հարուստ եմ. բայց աւելի հարուստ կը լինեմ, եթէ ընկերներիս մասն էլ ես վեր առնեմ: Եւ այս մի դժուար բան չէ: Կը թունաւորեմ այն կերակուրը, որ պէտք է գնեմ. իսկ իմ մասին կ'ասեմ որ արդէն ճաշել եմ»:

Իսկ միւս ընկերները այսպէս էին խօսում. «Ինչո՞ւ մենք բաժին տանք այն պատանուն. եթէ նրա բաժինն էլ մենք վեր առնենք՝ աւելի կը հարստանանք: Ուրեմն, հէնց որ նա գայ՝ իսկոյն սպանենք»:

Պատանին բերեց թունաւորուած կերակուրը: Ընկերները իսկոյն հանեցին սրերը և սպանեցին նրան: Իսկ յետոյ կերակուրն ուտելով՝ իրանք էլ մեռան: Գանձը մնաց անտէր:

Ս. Նազարեանց

6.

ԹՈՒԹԱԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Մի թուլթակ տան մէջ այնքան ճղղաց, շըւշըւաց, որ տանուտէրը տանից դուրս անել տուեց նրան:

Թուլթակի ինքնասիրութեանը դիպաւ այս բանը, և նա սկսեց զանգատուել սոխակին, որ եկել էր նրան տեսնելու:

—Աչքի լոյս,—ասաց թուլթակը սոխակին.—ես լսել եմ, որ դու լաւ վարպետ ես երաժշտութեան մէջ. խնդրեմ լսես իմ երգերը և ասես ինձ, թէ ինչ պակասութիւն կայ նրանց մէջ, որ իմ տիրոջը չեն դուր գալիս: Նա շատ սիրով լսում է արտուտին ու ծիծեռնակին, որոնց երգածը մկան ծըւծըւոցի է նման. բայց հէնց որ ես եմ երգում և իմ բոլոր ճարտարութիւնը ցոյց տալիս՝ իսկոյն հրամայում է, որ ինձ հեռացնեն:

—Չատ լաւ,—ասաց սոխակը.—երգիր, տեսնեմ ինչպէս ես երգում: Ես ուրախութեամբ կը լսեմ քեզ պէս սիրուն թռչունի երգը:

Թուլթակն սկսեց իր բոլոր ճարտարութիւնը թափել. հաւի պէս կրկըշաց, շան պէս հաջեց, կատուի պէս մլաւեց, մի խօսքով՝ կրկնեց իր բերան արած բոլոր բառերն ու երգերը:

—Այժմ, սիրելիս,—ասաց նա սոխակին,—խնդրեմ ասես, դու լսած կամ մի այսպիսի բան երբեքիցէ:

—Սիրուն թուլթակ,—պատասխանեց սոխակը.—դու ինձ կը ներես, եթէ ես քեզ մի համեստ նկատողութիւն անեմ: Դու երգում ես ուրիշների նման, սուրիշների ձայնով. ուրիշների երգեր ես երգում: Եթէ ունենաս քո սեփական երգը՝ էլ քեզ տանից դուրս չեն անի:

Ղ. Աղայեանց

7.

ՀԱՅՐԸ ԵՒ ՈՐԴԻՔ

Հայրը պատուիրեց, որ զիր որդիքը միմեանց հետ ապրեն համաձայն: Նրանք չէին կատարում հօր պատուէրը: Այն ժամանակ հայրը հրամայեց բերել մի ցախաւել և ասաց որդոց.

—Կոտրեցէք այս ցախաւելը:

Նրանք շատ չարչարուեցին, բայց չկարողացան:

Հայրը յետ արաւ ցախաւելը և հրամայեց, որ աւելի ամեն մի ճիպոտը առանձին կոտրեն. նրանք հեշտութեամբ կոտորտեցին ճիպոտները:

Հայրն ասաց.

—Այդպէս և դուք, եթէ ապրէք հանաձայնութեան մէջ՝ ոչ ոք ձեզ չի յաղթի. իսկ եթէ իրար հետ կռուէք և միմեանց հակառակ լինէք՝ ձեզ ամեն մարդ հեշտութեամբ ջոկ-ջոկ կ'ոչնչացնէ:

Լ. Տաւադ

8.

Հ Ի Ն Ջ Ի Ռ Յ Ց

Չատ հին ժամանակ մի թագաւոր կար՝
Զօրեղ, իմաստուն և շատ էլ արդար.
Դա որ ծերացաւ, մօտեցաւ մահուան,
2ը գիտէր թէ ով կ'յաջորդէ իրան:

Թէպէտ նա ունէր տասներկու որդի,
Բայց չէր իմանում, թէ որին ընտրի.—
Մեծը ուժով էր, բայց անգութ ու չար,
Նորանից փոքրը թոյլ ու ցաւագար:

Երրորդը անհոգ ու խելքից պակաս,
2որրորդը անմիտ, թէև անվնաս:

Այսպէս ոչ մէկը իր սրտով չէր,
Ո՛չ մէկն իր հոգին, իր խելքը չունէր:

Միայն մի քիչ յոյս փոքրիկն էր տալիս,
Նա էլ հօրը մօտ շատ չէր գնում դալիս.

Այդ պատճառով էլ հայրը չը գիտէր,
Թէ արդեօք նա ինչ շընորհքի տէր էր:

Վերջապէս մի օր՝ տես ինչ հրնարեց...

Իր հաւատարիմ ծառային կանչեց,
Թէ՛ «Դընա մի լաւ ցախաւել քաղիր,
Երեք չորս տեղից պինդ ուռնով կապիր»:

Երբ որ ասածը ծառան կատարեց,
Բերեց ցախաւելն առջևն դրեց.

Նա կանչեց իր մօտ բոլոր որդոցը
Եւ առաջարկեց հրնարած գործը:

«Սիրելիք, ասեց, ես ձեզ կանչել եմ,
Որ վերջին կամքը, ամենքիդ յայտնեմ.—

Ինչպէս տեսնում էք, ես ծերացել եմ,
եւ բաւական է որքան ապրել եմ:

Հուտով իմ նախնեաց ճամբովը կ'երթամ
նրանց պէս ես էլ սե հող կը դառնամ:

Բայց քանի ողջ եմ, շունչս բերանումըս,

Կուգեմ ձեզ յալտնել՝ ինչ կայ մըտքումըս:

Անա ձեր առջև մի նոր ցախաւել,

Որ ես հէնց այսօր կապել եմ տըւել:

Ո՛վ որ ձեզանից կը կոտրէ սրբան,

Իմ թագն ու գահը ես նըրան կը տամ:

«Հայր, ես կը կոտորեմ», ասեց մեծ որդին,
եւ վստահութեամբ մօտեցաւ աւլին:

Վերցրեց աւելը և ծունկը կալաւ:

Քաշեց, քաշքրշեց, ոչինչ չը եղաւ:

Հատ քրքրտինք թափեց, շատ չարչարուեցաւ,

Դեղնեց, սըփըրթնեց և յետ քաշուեցաւ:

Յետոյ երկրորդը եկաւ վեր առաւ,

Նա էլ իր եղբօր դառն օրին հասաւ:

Երրորդն էլ եկաւ իր ուժը փորձեց,

Բաւական տանջանք չորրորդն էլ կըրեց:

Միւսներն էլ իրանց բաղդը փորձեցին,

Բայց ցախաւելը չի էլ ծըռեցին:

Ամենից վերջը փոքրը մօտեցաւ,

Եւ իր հօր առջև տես ինչ խօսեցաւ:

«Հայր, ես չեմ ուզում իմ ուժը փորձել,

Իմ եղբորց նըման իզուր չարչարուել»...

Եւ այս ասելով՝ նա վեր է առնում

Աւելի կապերը քանդում, արձակում:

Ճըկուն ճըղները մէկ մէկ վերցընում,

Ամենի առջև կտրատում չարդում:

«Ապրես, իմ որդի, ասում է հայրը,

Քեզ արժանի է իմ թագն ու գահը»:

Գըրկում է որդուն, ճակատն պաշում

Եւ թագն իր ձեռքով զըլխին է դընում:

«Տեսէք, ասում է միւս եղբայրներին,

Դուք չը նախանձէք ձեր եղբօր փառքին:

Եթէ սըրա հետ սերտ սիրով մընաք,

Աւելի մեծ ուժ և փառք կը ստանաք:

Իսկ եթէ գատուիք և ջոկ ջոկ լինէք

Քանդուած աւլի պէս շուտ կը կոտրատուէք»:

Լ. Աղաբաբեան

9.

Ե Ր Վ Ո Ւ Խ Ո Փ

Երկաթալճառը երկու հատ խոփ ունէր, երկուսն
էլ մի մեծութեան և մի վարպետի ձեռքով շինուած:

Մի երկրագործ զրանցից մինը գնեց և գործ ածեց,
իսկ միւսը երկար ժամանակ մնաց խանութումը ընկած:

Պատահեց որ մի քանի ժամանակից յետոյ այդ երկու
ընկեր խոփերը հանդիպիցին իրար:

Գործածուած խոփը արծաթի պէս պըսպըղում էր,
և աւելի էր գեղեցկացել, քան թէ նոր շինած ժամանակն
էր, իսկ խանութումը անգործ մնացածը ժանգոտուել ու
սևացել էր:

— Եյդ ինչիցն է, որ դու այդքան գեղեցկացել ես,—
հարցրեց սևացած խոփը իր ընկերին:

— Աշխատելուցն է, բարեկամ, աշխատութիւնն է ինձ
գեղեցկացրել, պատասխանեց ընկերը:

—Ախ, ինչքան բախտաւոր ես դու, որ ընկար երկրագործի ձեռքը: Ես այստեղ մնացել եմ բանտարկուած, և ինչպէս տեսնում ես, անգործութիւնիցս ժանգոտել ու սևացել եմ:

10.

ԵՐԿՈՒ ՔԱՆԱՊԱՐՀՈՐԿ

Երկու ճանապարհորդ միասին գնալիս իջևանեցին մէկ հիւրանոցում: Գիշերը նրանց զարթեցրեց մի աղմուկ. տեղեկացան որ գիւղումը հրդեհ է պատահել: Ճանապարհորդներից մինը սկսեց շտապով հագնուել, որ գնայ օգնելու, միւսը յետ էր պահում նրան ասելով. «Գնանք մեր ճանապարհը, այստեղ առանց մեզ էլ մարդ շատ կայ»: Իսկ ընկերը չլսեց նրան և վազեց դէպի այրուող տունը: Ցան առաջ, որ չորս կողմից արդէն կապուած էր բոցերով, կանգնած էր մէկ կին և աղաղակում էր. «Ո՛հ, երեխայքս, երեխայքս»: Այս սրտակտուր ձայնը լսելով՝ օտարականը ներս վազեց կրակի մէջ, չնայելով բորբոքուած բոցերին ու փլուող գերաններին: «Նա կորաւ, այո՛, նա կորաւ», գոչում էին շատերը. բայց մի ըռպէից յետոյ օտարականը դուրս երևաց կրակի միջից խանձած մազերով ու շորերով, նա ձեռքումն ունէր երկու փոքրիկ երեխաներ, որոնց նա տուեց հեկեկող մօրը. թշուառ կինը առաջ գրկեց իւր զաւակներին, կարծես չհաւատալով, թէ նրանք կենդանի են, իսկ յետոյ ընկաւ օտարականի ոտներն: Այդ իսկ ըռպէին փուլ եկաւ այրուող տունը:

11.

ԵՐԿՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄ ԵՒ ԱՐՁԸ

Երկու բարեկամ գնացին անտառ, որ իրանց համար որս անեն այնտեղ: Յանկարծ անտառից մի արջ դուրս պրծաւ և կատաղութեամբ նրանց վրայ վազեց: Նրանցից մէկը, տեսնելով արջին՝ շտապով ծառը բարձրացաւ, իսկ միւսը, յիշելով, որ արջը մեռեալներին չի դիպչում, գետնի վրայ ընկաւ, շունչն իրան քաշեց և անշարժ մնաց, որ արջը կարծէ, թէ նա մեռած է:

Արջը մըթմըթալով մօտեցաւ նրան, ականջը կամացուկ դէմ արեց բերնին, դէս-դէն հոտոտեց և, մեռած կարծելով նրան՝ հեռացաւ:

Անցաւ վտանգը: Ծառի վրայ նստած ընկերը վայր իջաւ և հարցրեց. «Բարեկամ, արջը ինչ ասաց ականջիդ»:

Ընկերը պատասխանեց. «Արջը խրատեց ինձ, որ ես քեզ պէս մարդու հետ էլ տեղ դուրս չգամ, որ մի փորձանք պատահելիս չթողնես ինձ մենակ և ինքդ փախչես»:

Ճշմարիտ բարեկամը նեղութեան ժամանակն է իմացուում:

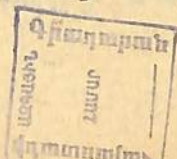
Խ. Արզումանյ

12.

ՍՈՂՈՄՈՆԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Հրէաների Սողոմոն թագաւորը շատ հանճարեղ մարդ էր: Նրա իմաստութիւնը աշխարհքին յայտնի եղաւ հէնց նրա թագաւորութեան առաջին օրերում:

Մէկ օր թագաւորի մօտ եկան զանգատելու երկու կին: Նրանցից մէկն ասում է.

293-2003 1010 42313

Ո՛հ, տէր իմ, ես ու այս կիներ բնակում ենք մի տան մէջ: Աստուած ինձ մի որդի տուեց. երեք օրից յետոյ սա էլ ունեցաւ մի որդի: Մեր տանը մեզնից աւել ոչ ոք չէ բնակում. մենք մենակ ենք: Պատահմամբ այս կիներ գիշերով ընկնում է իր երեխայի վրայ և ինքը չի մանալով այդ՝ երեխան խեղդւում մեռնում է: Կէս գիշերին սա վեր է կենում, իմ երեխան գրկիցս առնում է և իր խեղդուած որդին իմ ծոցն է դնում: Առաւօտը զարթնում եմ երեխայիս ծիծ տալու, տեսնում եմ որ մեռած է երեխաս: Իսկ ցերեկը ուշադրութեամբ քննելով տեսնում եմ, որ իմ որդին չէ:

—Այդպէս չէ, ասում է միւս կինը. կենդանին իմ տղան է, մեռածն է քոնը:

—Ո՛հ, մեռածը քո տղան է, իսկ կենդանին իմը, պատասխանում է գանգատող կինը:

Թագաւորը տեսնելով որ չկայ մի վկայ, որից կարողանար ճշմարիտն իմանալ, առանց երկար մտածելու հրամայում է սպասաւորներին. «Մի սօւր բերէք այստեղ»: Երբ սուրը բերում են, Սողոմոնը հրամայում է. «Կէս արէք այս կենդանի երեխային. մի կէսը տուէք մէկին, միւս կէսը՝ միւսին»:

Կանանցից մէկն ասում է թագաւորին. «Մի սպանէք»: Իսկ միւսն ասում է. «Ո՛հ, ոչ ինձ լինի, ոչ քեզ, թող կտրեն»:

Թագաւորն ասում է. «Առաջին կնոջը տուէք երեխան, էլ մի կտրէք, որովհետեւ նա է հարազատ մայրը»:

Աստուածաշունչ

13.

ԱՊՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՀԱՅ Է ՊԵՏԷ

Փրանսիայի մի թագաւոր իմացաւ, որ իր իշխաններից մէկը յանդգնել էր ծեծել մի երկրագործի: Յանցաւոր իշխանին պալատ է հրաւիրում և առանց մի բան ասելու՝ ճաշի է նստեցնում: Թագաւորը մասնաւոր հրաման է տալիս իր ծառաներին՝ բազմախորտիկ սեղան պատրաստել. ամենապատուական կերակուրներ դրուած էին առատ-առատ, բայց հաց բնաւ չկար:

Իշխանն այս բանի վրայ զարմանում է, չէ կարողանում մեկնել գաղտնիքը: Նոյն միջոցին թագաւորը ներս մտնելով հարցնում է. «Ի՞նչպէս է իշխան, կերակուրները լաւ են, հաւանում ես»:

—Սքանչելի է, վեհափառ տէր, շատ պատուական է, շատ համեղ կերակուրներ են. բայց ներեցէք համարձակութեանս, բնաւ չկարողացայ ուտել. ապրելու համար հաց է պէտք, տէր իմ:

—Լաւ,—պատասխանում է թագաւորը՝ դէմքը խոժոռելով.—հասկացիր հիմա քեզ տուած դասս: Քանի որ ապրելու համար հաց է պէտք՝ ուրեմն իմացիր լաւ վարուել մեղ համար հաց պատրաստող գիւղացիների հետ:

14.

ԵՐԿՈՒ ԳԻՒՂԱՑԻ ԸՆԿԵՐՆԵՐ

Երկու գիւղացի ընկերներ—Թադէսը և Մարկոսը—միասին ճանապարհ ելան մի օտար քաղաք՝ փող վաստակելու: Քաղաքը իրանց գիւղից շատ էր հեռու, բայց ճա-

նապարհը կարճ էր երևում, որովհետև նրանք շարունակ քայլում էին և, կարծես, չէին յոգնել:

— Ի՜նչ լաւ բան է մի սիրտ-մի հոգի լինել,—ասաց մէկը միւսին,—առաւօտից մինչև այժմ քայլում ենք և կարծես թէ տանից նոր ենք դուրս եկել:

Կարճ ժամանակից յետոյ նրանք հասնում են մի անծանօթ գիւղ և իջևանում են գիւղապետի տանը: Գիւղապետը սիրով է ընդունում նրանց և ուզում է իմանալ, թէ իր հիւրերն ինչ տեսակ մարդիկ են: Նա գաղտնի հարցնում է Թաղէոսին. «Ընկերդ ո՞վ է, լաւ մարդ է»:

— Մի հարցնիլ, ասաց Թաղէոսը,—էջի մէկն է:

Գիւղապետը, կարմանալով Թաղէոսի պատասխանի վրայ՝ հարցնում է և Մարկոսին. «Ո՞վ է բարեկամդ»:

— Մի հարցնիլ, շան մէկն է:

Գիւղապետը պատրաստել տուեց հացի սեղանը, հրաւիրեց հիւրերին և բերեց երկու լիքը պնակ, մինը ոսկորներով դրեց Թաղէոսի առաջ, միւսը խոտով՝ Մարկոսի առաջ:

Հիւրերը իրար նայեցին և դարձան գիւղապետին ասացին. «Վայել է քեզ այսպէս վարուել մեզ հետ»:

— Ես վարուեցի, պատասխանեց գիւղապետը,—համաձայն այն վկայութեան, որ դուք տուիք միմեանց մասին, և ըստ այնմ պատրաստեցի ձեր կերակուրները:

Ինչ կը ցանես, այն կը հնձես:

15.

ՃԱՐԳԻՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՆՎԱԽՈՒԹԻՒՆ

Մակեդոնիայի Փիլիպպոս թագաւորին ընծայ էին բերել մի փառաւոր ձի: Այդ ձին կոչւում էր Յլագլուխ,

որովհետև գլուխը նման էր ցուլի գլխին: Զատ վարպետ ձիավարժներ չկարողացան այդ ամենի, խստերախ ձին սանձել. ուստի Փիլիպպոսը կամենում էր նրան հեռացնել իրրե վնասակար կենդանու: «Ափսոս»,—ասաց նրա ղեռահասակ որդին՝ Աղեքսանդրը.—ափսոս, որ իրանց անկարողութեամբ և վախկոտութեամբ այս որանչելի ձին ձեռքից պիտի հանեն»: Փիլիպպոսը, որդու անձնապատանութիւնը ուղղելու համար՝ հրամայեց, որ ինքը հեծնի վրան: Աղեքսանդրը ուրախութեամբ վազեց զնաց կատարի ձիու մօտ, շոյեց, փայփայեց նրան, հանգստացրեց, ճարտարութեամբ վրան ցատկեց, մի փոքր ժամանակ քայլեցրեց, յետոյ մտրակեց, սանձարձակ վազեցրեց, յոգնեցրեց: Յետոյ սանձը դարձրեց, բերաւ հօր առջև հանդարտ-հանդարտ ձիավարեց ու վայր իջաւ: Փիլիպպոսը զարմացաւ: «Որդեակ,—ասաց, քեզ արժանի թագաւորութիւն որոնիր. Մակեդոնիան բաւական չէ», և զրկեց, համբուրեց նրան: Յետոյ այս ամենի ձին այնքան ընտելացաւ Աղեքսանդրին, որ նա խոնարհւո՞ւմ էր, մէջքը դէմ էր անում՝ երբ Աղեքսանդրը կամենում էր հեծնել:

Պէտ Կարբոս

16.

Գ Ո Ղ Ա Յ Ո Ւ Ա Ծ 2 Ի Ն

Մի գիւղացու ախոռից գողացան նրա ձիերից ամենալաւը: Մի քանի օրից յետոյ՝ նա զնաց շուկայ մի ուրիշ ձի գնելու դիտաւորութեամբ, բայց մեծ եղաւ զարմանքը՝ երբ նա ճանաչեց ծախու հանուած ձիերի մէջ իր սեփական ձին:

Իսկոյն ըռնեց նրա սանձից և պօռաց. «այս ձին իմն է, երեք օր է, որ ինձանից գողացել են»:

«Սխալուում էք, պարոն,—ասաց քաղաքավարի ձեռով այն մարդը, որ ուզում էր ձին ծախել.—մի տարի կայ, որ այս ձին իմն է, ուրեմն ձերը չէ անշուշտ: Գուցէ նա նմանութիւն ունի ձերինի հետ, բայց այդ նմանութիւնը ոչինչ չէ ապացուցանում»:

Գիւղացին շուտով երկու ձեռքը ձիու աչքերի վրայ դրեց և ասաց. «էհ, եթէ այսչափ երկար ժամանակից ի վեր ձին քոնն է, ասա տեսնեմ, որ աչքն է կոյր»:

Միւսը, որ ձին գողացել էր և ուշադրութեամբ չէր գննել նրան՝ շուարած մնաց. բայց քանի որ մի բան պէտք էր ասել՝ պատասխանեց. «Չախ աչքը»:

—Սխալ է,—ասաց գիւղացին:

—2է, չէ, ընդմիջեց գողը, սխալուեցի. ուզում էի ասել, թէ աչ աչքն է, որ չէ տեսնում:

Այս միջոցին գիւղացին բացեց ձիու աչքերը և ասաց. «Հիմա հաստատուեց, որ դու ստախոս ես և գող. ձին ոչ կոյր է, ոչ էլ մի աչքանի: Հարցումիս նպատակն էր նենգութեանդ քօղը բանալ և երևան հանել գողութիւնդ»:

Իոյր ներկայ եղողները սկսեցին ծիծաղել և աղաղակել. «գողը բռնուեց, բռնուեց»:

Գողը ստիպուեց նախ ձին յանձնել իր օրինաւոր տիրոջը, ապա բանտարկուեց և կրեց արժանի պատիժը:

Ս. Ն սպարեաւեց

17.

ԵՂԱՅԵՐԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ՕՐԻՆԱԿ

1585 թուականին, Հնդկաստան մեկնող մի նաւ, ալէկոծութեան հանդիպելով՝ խրուեց ցամաքի մէջ: Նաւագնացները խորտակուած նաւի բեկորներից մի նաւակ

շինեցին և նրանով շարունակեցին իրանց ուղևորութիւնը: Նաւապետը տեսնելով որ նաւակը շատ է բեռնած՝ յայտնում է, որ եթէ տասներկու հոգի ծովը չձգուեն՝ նաւը բոլոր մարդկանցով ջրի տակը պիտի գնայ: Վիճակ գցեցին և որոշեցին տասներկու մարդը: Սրանց մէջ կար մի երիտասարդ, որ նաւակի մէջ ունէր մի կրտսեր եղբայր: Վերջինս նաւապետի ոտքն է ընկնում և աղաչում, որ եղբօր տեղը իրան նետեն ծովը: «Եղբայրս ինձանից աւելի քաջ է. նա է պահում հօրս ու մօրս. եթէ նա կորսուի՝ ծնողներս էլ թշուառութեան մէջ պիտի մեռնեն. աղաչում եմ, փրկեցէք եղբօրս կեանքը, որով փրկած կը լինէք և ծնողներիս. ինձ նետեցէք ծովը, ինձ, որ չեմ կարող նրանց օգնել»:

Նաւապետը համաձայնեց և կրտսեր եղբօրը ծովը նետել տուեց: Երիտասարդը, մօտ վեց ժամ լողալով՝ հետեց նաւակին և վերջապէս հասաւ նրան: Երբ նա փորձում էր նաւակը մտնել՝ նրան սպառնում էին սպանել, բայց նա չէր վհատում, աշխատում էր մօտենալ. նրան ուզում են թրով խփել, իսկ նա թրի ծայրիցն է բռնում և թոյլ չէ տալիս իրան խփեն, մինչև որ աջողւում է նաւը մտնել. նրա դիմացկութիւնը շարժում է բոլորի սիրտը, և թոյլ են տալիս, որ նա մնայ նաւի մէջ: Այսպիսով եղբայրասէր տղային աջողւում է փրկել թէ իր կեանքը և թէ եղբօրը:

18.

Վ. Ե. Հ. Ա. Ն. Չ. Ն. Ո. Ի. Թ. Ի. Ն.

Մի շատ հարուստ մարդ, ծերութեան օրերում, ցանկացաւ իր ունեցած կայքը բաժանել իր երեք որդոյ մէջ:

Իւրաքանչիւրին իր մասը տալուց յետոյ՝ նա ասաց. «Մնում է էլի մի շատ թանկագին գոհար. ես այն կը տամ ձեզանից նրան, ով մի վեհանձնութիւն կ'անէ: Իսկ դրա համար ես ձեզ երեք ամիս ժամանակ եմ տալիս:

Չուտով որդիքը ցրուեցին. նրանք ման եկան գանազան քաղաքներ և երբ հօր ուզածը կատարեցին՝ կըրկին վերադարձան, տուն եկան: Նրանք սկսեցին պատմել հօրը իրանց արած վեհանձնութիւնները:

Անդրանիկ որդին ասաց.

— Իմ ճանապարհորդութեան ժամանակ մի օտարական յանձնեց ինձ իր բոլոր հարստութիւնը, և թէպէտ նա ինձանից ոչինչ ստացական չառաւ՝ բայց ես կըրկին հաւատարմութեամբ վերադարձրի նրան իր գոյքը:

— Ո՛րդեակ, պատասխանեց հայրը, դու արել ես այն՝ ինչ որ պէտք է անէիր, և այն մարդը, որ ուրիշ տեսակ կը վարուէր՝ խաբեբայ կը լինէր, որովհետեւ ազնիւ լինելը մարդու համար մի պարտականութիւն է: Դու արել ես այն, ինչ որ մեզանից ամեն մէկը պէտք է անէ ուրիշներին: Քո արածի մէջ վեհանձնութիւն չկայ:

Յետոյ խօսեց միջնակ որդին.

— Իմ ճանապարհորդութեան միջոցին մէկ օր ես անց էի կենում մի լճի եզերքով. մի փոքրիկ երեխայ՝ քիչ էր մնացել ջուրն էր ընկնում: Ես իսկոյն օգնութեան հասայ նրան և, չխնայելով իմ կեանքը՝ ազատեցի նրան:

— Չնորհաւորում եմ, — ասաց հայրը. — բայց դարձեալ այդ գործի մէջ վեհանձնութիւն չկայ: Քո արածը կարեկցութիւն է, բարեգործութիւն է, բայց ոչ վեհանձնութիւն:

Վերջապէս խօսեց կրտսեր որդին.

— Մէկ օր ես իմ թշնամուն տեսայ խորը քնած մի անդունդի ծայրին: Ամենաթեթեւ քամին անգամ կարող էր նրան անդունդը գլորել. բայց ես նրան զարթեցրի՝ մեղմաբար և ազատեցի վտանգից:

— Ո՛հ, որդեակս, — աղաղակեց բարի ծերունին, — գոհարը քոնն է: Ի՛նչ վեհանձնութիւն է՝ լաւութիւն անել թշնամուն, մահից ազատել թշնամուն:

ՄԻ ՀՈԳԻ ԵՐԿՈՒ ՄԱՐՄԵՆԻ ՄԷՋ

Երուսաղէմ քաղաքի տեղը երբեմն մի մշակուած դաշտ էր, և տաճարի տեղը պատկանում էր երկու եղբօր, որոնցից մէկը ամուսնացած էր, միւսը՝ ամուրի: Հնձի ժամանակ նրանք իրանց խուրճերը կապեցին և երկու հաւասար դէզ բարձրացնելով՝ թողին դաշտումը:

Գիշերը ամուրի եղբայրը մտածում էր.

— Եղբայրս կնոջ և որդոց տէր է և նրանց պէտք է կերակրէ, ուստի իրաւացի չի լինի, որ նրա և իմ ունեցածը հաւասար լինին. գնամ իմ բաժնից մի քանի խուրճ վեր առնեմ և ծածուկ աւելացնեմ նրա բաժնին. եղբայրս չի տեսնի և չի ընդգիմանայ ինձ: — Այս ասելով նա գնաց, իր մտածածը կատարեց:

Նոյն գիշերը միւս եղբայրը արթնանալով՝ իւր կնոջն ասաց.

— Եղբայրս ինձնից փոքր է և, ամուսնացած չլինելով, ոչ ոք չունի, որ իրան օգնէ ու մխիթարէ. ուստի իրաւացի չի լինի, որ նրա և իմ ունեցածը հաւասար լինին: Գնամ իմ բաժնից մի քանի խուրճ վեր առնեմ և ծածուկ աւելացնեմ նրա բաժնին. եղբայրս չի տեսնի և չի ընդգիմանայ ինձ: Այս ասելով նա էլ գնաց իր մտածածը կատարեց:

Հետեւեալ առաւօտը եղբայրները դաշտը գնացին և շատ զարմացան. երկու դէզերն էլ հաւասար էին և ան-

փոփոխ: նրանցից ոչ մէկը չը կարողացաւ իմանալ այս հրաշքի պատճառը:

Հետեւեալ գիշերը դարձեալ նոյնպէս արին... Եւ այսպիսով նրանց դէպերը ոչ պակասում էին, ոչ աւելանում: Վերջապէս մի գիշեր, այս—գաղտնիքն իմանալու համար երկուսն էլ արթուն մնացին և, երբ խուրձերը շալակած տանում էին միմեանց դէպի վրայ դնելու, յանկարծ իրար տեսան:

Այս պատճառով մարդիկ օրհնեցին այս երկու եղբայրների արտը և Աստուծոյ տաճարը շինեցին այնտեղ:

Ս. Նազարեանց

20.

Ճ Ն Ճ Ղ Ո Ի Կ

Որսորդութիւնից վերադառնալիս՝ ես անցնում էի պարտէզների միջով: Զունս վազում էր իմ առաջից: Յանկարծ նա իւր քայլերը փոքրացրեց և կամաց ու զգուշութեամբ սկսեց առաջ գնալ, կարծես թէ որսի հոտ էր առել:

Ես նայեցի փոքր ինչ հեռուն, ճանապարհի վրայ, և տեսայ մի փոքրիկ ճնճղուկ, որի կտուցի շուրջը դեռ դեղին էր, իսկ գլուխը աղուամզով ծածկուած: Նայած էր ընկել բնից (քամին սաստիկ շարժում էր ճանապարհի երկու կողմի ծառերը) և անշարժ ընկած էր միայնակ և անօգնական, փռած ունենալով դեռ հազիւ դուրս եկած փոքրիկ թևերը:

Երբ իմ շունը ծանրաքայլ մօտենում էր նրան՝ յանկարծ մօտակայ ծառի վրայից մի պառաւ, սև կուրծքով

ճնճղուկ, քարի պէս նետուելով, ընկաւ ուղղակի նրա առաջը և յուսահատ ու սաստիկ ճվճփոցով մի-երկու անգամ թռաւ ուղղակի դէպի շան դունչը: Նա յարձակուեց, որ փրկէ, պահպանէ իւր ձագը: Բայց նրա փոքրիկ մարմինը զոդում էր երկիւղից: Նրա ձայնը կատաղի էր. նա ուժից ընկնում էր, նա զոհւում էր: Ի՞նչպիսի անաղին հրէշ պիտի երևար նրան շունը. բայց այնու ամենայնիւ նա չկարողացաւ հանգիստ նստել բարձր ու անվտանգ ճիւղի վրայ. նրա ոյժն աւելի թոյլ լինելով քան կամքը՝ վայր ձգեց իրան այնտեղից:

Զունը կանգ առաւ, յետ քաշուեց... Երեւի, նա էլ ճանաչեց այդ ոյժը:

Ես շտապեցի շփոթուած շանս յետ կանչել և հեռացայ՝ զգալով իմ մէջ յարգանք դէպի այդ փոքրիկ թռչունը: Այո, մի ծիծաղէք, ես յարգում էի այն փոքրիկ հերոս թռչունը, նրա սիրոյ ուժգնութիւնը:—Սէրը, մտածում էի ես, մահից ու մահուան երկիւղից աւելի զօրեղ է. միայն սիրով է պահպանւում ու շարժւում կեանքը:

Տուրգենևով

21.

ԿԱՏՈՒՆ ՈՒ ԱՌԻԻՄԸ

Առիւծը կատուասեռ կենդանիների գառակարգին պատկանելով՝ մի օր կատուին հանդիպելիս հարցնում է.—«Սիրելի ազգակից, արդեօք ինչն է պատճառը, որ դուք այդքան փոքր էք մնացել»:

Կատուն պատասխանում է.—«Որովհետեւ մարդու ձեռի տակն ենք ապրում, միակ պատճառն այդ է»:

Առիւծը խնդրում է կատուից, որ մարդ կոչուած աշարածին իրան ցոյց տայ: Երբ միասին մտնում են անտառը, կատուն տեսնում է, որ մի փայտահատ փայտ է կտրում:—«Տէր իմ, ասում է կատուն, մարդ որ ասում են, ահա այդ փայտ կտրողն է, գնա մօտն ու տես»:

Առիւծը մօտենալով մարդուն՝ բարեւ է տալիս ու առաջարկում է, որ միմեանց հետ մենամարտեն.—«որովհետեւ լսել եմ, ասում է, որ դուք մարդիկը շատ ուժեղ էք. ուրեմն եկէք միմեանց հետ մի փորձ անենք»:

—«Զատ բարի, թագաւոր առիւծ, պատասխանում է մարդը, շատ լաւ էք հրամայում. բայց մի բան կայ, որ մենամարտելու զգեստներս հաղիս չեն. եթէ կը հաճէք մի փոքր համբերել, որ գնամ բերեմ, այն ժամանակ ինչո՞ւ չէ, ուրախութեամբ կը կատարեմ ձեր առաջարկութիւնը...: Բայց զիտէք ինչ կայ, աւելացնում է, այժմ երդում պիտի տաք, որ այստեղ սպասէք մինչեւ իմ գալը»:

Այս ասելուց յետոյ, ահագին գերանի հաստ ծայրից չիվի տալով—երկու կանգուն երկարութեամբ ճեղքում է ու առիւծին ասում.—«դէ արի երկու թաթդ այս ճեղքուածի մէջը դիր, որ չգնալուդ համար երդում արած լինիս»:

Առիւծը հաւատալով նրա ասածին, այնպէս էլ անում է: Մարդն անմիջապէս չիվին դուրս դարկելուն պէս, բացուածքը վրայ գալով այնպէս է սեղմում թաթը, որ այլ ևս առիւծին այդ թակարդից ազատուելու ոչ մի հնար չի մնում: Յետոյ վեր առնելով մի հաստ փայտ, ընկնում է առիւծի վրայ ու սկսում լաւ ծեծել:

Այդ միջոցին առիւծը տեսնելով, որ կատուն հեռուն կանգնած հանդիսատես է պատահած անցքին՝ ասում է. «Կատու եղբայր, արդեօք ծեծ ուտելով որ քեզ չափ փորանամ, մարդը ինձ թող կը տայ»:

«Ո՛չ, պատասխանում է կատուն. քու մորթդ աւելի թանկագին է, երբոր մաշկեց՝ ապա թէ թող կը տայ»:

Այս խօսքն իմանալով՝ առիւծն ասում է.—Իրաւ, մարդի ձեռի տակին ոչ թէ միայն առիւծներն ու միւս կենդանիները, այլ և սարերն էլ կը փոքրանան»:

22.

Գ Ա Ռ Ն Ո Ւ Գ Ա Յ Լ Ը

(ԿՈՒՂԱՅ)

Հրնուց մընացած մի լաւ առակ կայ, և շատ ուղիղ է, Աստուած է վրկայ, թէ հրգօրի դէմ, թէ և մեղաւոր՝ անգոր արդարն է լինում յանցաւոր:

Այսպէս՝ մէկ անգամ շողից նեղացած, հօտից մոլորած՝ մի ծարաւ դառնուկ խայտալով վաղեց դէպի առուակը, որ քիչ ջուր խմէ, ծարաւը կոտրէ, փոքր ինչ գովանայ, վաղէ տուն դընայ:

Այդ իսկ ըոպէին, որտեղից որտեղ, մի գայլ դուրս պրծաւ և կամաց-կամաց, սուս փուս, գողի պէս, շան կերպարանքով, գառին մօտեցաւ: Ի՞նչ ասել կ'ուզէ, թէ ինչո՞ւ համար.—քաղցած՝ գաղան, փափիկ գառնուկ.— կ'առնէր կը տանէր և անուշ կ'անէր:

Բայց մէկէն իմէկ նա այդպէս չարաւ, իսկոյն չըտարաւ: Չըգիտեմ որտեղ՝ մեր ծաղկաթաւալն ուսում էր առել, օրէնք սովորել. ուզեց իր գործը խեղճ գառնուկի հետ օրէնքով տեսնել. որպէսզի չասին, թէ գառն արդար էր, գայլը՝ մեղաւոր: Բայց ինչ էլ լինէր՝ դարձեալ գաղան էր, կոպիտ բաւական. հետք չըկար վրբան ուսման, կըրթութեան, ինչպէս կը տեսնէր նըրա խօսելու վարուելու ձևից:

—Ա՛յ դու անպիտան, կենդանի անբան,—ասում է գառին գայլն ուսումնական.—ինչ իրաւունքով և որ օրէն-

քով համարձակում ես իմ մարուր ջուրըս, պարզ խըմե-
լիքըս քո պիղծ՝ բերանով այսպէս պըղտորել՝ աւագով,
ցեխով և հագար տեսակ աղբ ու զիրիւով: Քո այդ յան-
գուզըն չարութեան համար գիտես ինչպիսի պատիժ կայ
գրըռւած:

—Վըսեմափայլ տէր,—ասում է գառը.—ես գիր չը-
գիտեմ. բայց թէ թոյլ կը տաս՝ այսքանը կ'ասեմ, որ ջու-
րը ցածից վերև չի գընայ. դու էլ կ'իմանաս:

—Ինչ ես դուրս տալիս, ես չեմ հասկանում. ջուրը
ներքեից վերև չի գընայ. ո՞վ այդ չըգիտէ, էլ ասելը ինչ է:

—Իմ ասելն այն է, վըսեմափայլ տէր, որ դու վե-
րեից եկար գէպի ինձ. Այդ էլ որ չասենք՝ հէնց ջըրին
նայենք, չատ լաւ կը տեսնենք, թէ ինչքան պարզ է. ինչ-
քան մարուր է: Զուր է, ճշմարիտ, քու բարկութիւնը:

—Տեսէք, մէկ տեսէք այս ըստահակին սըրա առա-
ծին: Համարձակում ես, կենդանի անբան, տալ ինձ պա-
տասխան: Քո խելքով՝ ուրեմն ես սմու եմ խօսում, շնո
եմ հնարում: Ես լաւ եմ յիշում և չեմ մոռացել, որ մէ-
կէլ տարին էլի դու էիր, որ յանդըգնեցիր, ինձ ընդդի-
մացար և հայհոյելով այստեղից փախար, ձեռքիցըս պըր-
ծար:

Ա՛խ, ինչ ես ասում, տէր իմ պատուական, դեռ ես
չըկամ ես մէկ տարեկան:

—Ուրեմն եղբայրդ էր. էլ ո՞վ կը լինէր այնքան քեզ
նըման, քեզ պէս անպիտան:

—Ողորմած տէր իմ, ես եղբայր չունիմ:

—Ինձ համար մէկ է, ով կ'ուզէ լինի միթէ դու չու-
նիս քաւոր, խընամի: Մէկ խօսքով՝ նա ձեր յիմար ցե-
ղիցն էր: Դուք, ձեր շըները, ձեր հովիւները, ինձ չըսի-
բելով, իմ չարն ուզելով՝ երբոր կարենաք՝ միշտ վընաս
կը տաք: Այդ մեղքի համար ես հիմա գիտեմ, թէ քեզ ինչ
կ'անեմ:

—Ա՛խ, Տէր իմ Աստուած,—գառն աղաղակեց.—ինչ

է իմ մեղքըս, սա չըհաստատեց... Վըսեմափայլ տէր,
ողորմած եղիր. ես ինքս անմեղ եմ...:

—Լըռիր, անպիտան ոչնաբի լակոտ, իմ բան ու
գործս խօսմ չէ կըտըրուել, որ քո մեղքերըդ ըսկըսեմ քըն-
նել: Ե՛կ գընանք անտառ, ես այնտեղ կ'անեմ քո դա-
տաստանը:—Ասաց զագանը, և մեր գառնուկին դրեց
շալակին...:

Լ. Աղայեանց

23.

Մ Ա Ր Դ Ը Ե Ի Է Բ Է Ը Ը

(Հէքեթ)

Ա.

Զատ տարի առաջ, հին ժամանակը,
Երբ հրրաշքներով լի էր աշխարհը՝
Իւր ամուսինով և զաւակներով
Ապրում էր մի մարդ իւր առուտուրով:
Ուրախ ու գուարթ էր նորա կեանքը,
Պատճառ՝ միշտ ոսկով լի էր քրտակը.
Բայց յանկարծ բախտը երեսը դարձրեց,
Եւ մեր խեղճ մարդը բոլորը կորցրեց.
Ուրախ կեանք, և փառք, և հարըստութիւն
Եւ նոցա հետ էլ քաղցր առողջութիւն.
Ընկաւ անկողին, խիստ հիւանդացաւ,
Ոյժ ու գօրութիւն նրանից հեռացաւ.
Չէր կարողանում ոտի վրայ կանգնել,
Մինչև որ նորան իւր կինը չօգնէր:

Դըժբախտ տարաբախտ նորա խեղճ կինը
Ստիպուեց կերակրել այժմ իւր տունը.

Գիշեր ու ցերեկ պէտք է աշխատէր,
 Որ իւր որդիքը սովից ազատէր:
 Ամիս ամսի վրայ այսպէս անցկացաւ,
 Վերջապէս կինը իսպառ ձանձրացաւ:
 «Ի՞նչ ես վայր ընկել, — ասում էր մարդուն, —
 Դըլխիս ցաւ դառել, խըլել ես իմ քուն.
 Մինչև երբ պէտք է այսպէս չարչարուեմ,
 Կեանքըս մաշելով ես քեզ կերակրեմ
 Վեր կաց, մարդ ես, գնա, գլուխդ քարին տուր,
 Եւ որդոցդ համար ճարէ կերակուր»:
 Պատասխան տուեց խեղճ հիւանդ մարդը.
 — Բաւական է ինձ իմ դառը վիշտը.
 Քանի ունէի, երբ բան խնայեցի,
 Առողջ ժամանակ երբ ծոյլ մընացի.
 Իսկ այժմ աղքատ եմ և մարմնով տրկար.
 Խըղճա՛, մի՛ տանջիր դու ինձ անդադար:
 Բայց կինը երկար էլ չըհամբերեց
 Եւ հիւանդ մարդուն տանից դուրս արեց.
 «Դընա՛, ուր կ'ուզես, գըլխիցս հեռացիր.
 Դու իմ խեղճ անձը լաւ չարչարեցիր.
 Ինչքան էլ կ'ուզես լաս ու աղաչես՝
 Էլ տուն չեմ թողնի՛ քանի աղքատ ես»:
 — Լա՛ւ, — ասաց մարդը ձայնով տխրազին, —
 Կ'երթամ, կը կորչեմ, ո՛վ դու անգութ կին.
 Կըտոր հաց գտնեա տուր հետըս առնեմ,
 Որ ձանապարհին քաղցած չըմռնեմ:

Բ.

Կինը դուրս բերեց, տուեց երկու հաց,
 Եւ մեր խեղճ մարդը հեռացաւ զընաց,
 Իւր չար բաղդիցը գանգատ անելով,
 Թողեց իւր տունը անհաստատ քայլով:
 Ինքն էլ չըգիտէր, թէ ուր է գընում.

Միայն միշտ առաջ քայլում էր տըրտում.
 Վերջը դադրելով՝ մի քարի վրայ
 Նըստեց, որ սակաւմի հանգըստանայ:
 Այնտեղ նրկատեց, որ ձանապարհին
 Նրանից ոչ հեռու ընկած էր գետին
 Մի մազից հիւսած երկար սև պարան,
 Որ նա վեր առաւ ասելով այս բան.
 «Սա ինքն ըստ ինքեան մի չընչին բան է,
 Բայց խեղճիս համար շատ թանկագին է»:
 Այսպէս ասելով՝ պարանն փաթաթեց
 Եւ իբրեւ թանկ բան ծոցումը պահեց:
 Յետոյ սակաւ ինչ հացով ու ջրով
 Իւր տրկար մարմնին զօրութիւն տալով՝
 Նորից վեր կացաւ, կամացուկ քայլով՝
 Առաջ ընթացաւ նոյն ձանապարհով:
 Այդպիսով անցաւ նա բաւական տեղ,
 Մինչև որ հասաւ մի աղքատիկ գեղ,
 Ուր անցկենալիս՝ տեսաւ շատ հաւեր:
 Հաւերից մինը հանդարտ նըստած էր
 Կիտած աղբի վրայ ու ձու էր ածում:
 Եւ մեր խեղճ մարդը դրեց իւր մըտքում,
 Որ բռնէ նըրան ու հետը տանէ,
 Մի քանի շահով քաղաքում ծախէ:
 Ահա այս մըտքով նա կամաց-կամաց,
 Չու ածող հաւին ըզգոյշ մօտ զընաց,
 Բայց հէնց այն կողմը իւր ձեռքը մեկնեց՝
 Վեր թըռաւ հաւը և մէկ ձու թողեց:
 Իսկոյն վեր առաւ թողած ձուն մարդը,
 Դրեց գրպանը օրհնեց իւր բախտը.
 — Է՛հ, փառք Աստուծոյ, ասաց ինքն իրան,
 Այս մէկ հաւի ձուն սա էլ է մէկ բան:
 Էլի առաջ գնաց մի կարճ ժամանակ,
 Վերջապէս տեսաւ մի փոքրիկ գետակ,

Որ դուրս էր բերելում մօտիկ անտառից,
Մերթ հանդարտ գնալով, մերթ փրփրալից:
Յողնած, վաստակած՝ մեր մեղաւորը
Չատ ուրախացաւ՝ երբ տեսաւ ջուրը.
Իսկոյն մօտ գրնաց, որ պարզ ցուրտ ջրով
Փոքր ինչ հովանայ, մէջ լողանալով:
Ջրի աւազոտ ափերի վրայ,
Նստոտած էին մի քանի կրիայ.
Մօտեցող մարդուն երբ նոքա տեսան՝
Չտապով վազեցին ջուրը թափուեցան:
Միւսների պէս շուտ հասնել ջրին
Զրջաջողուեցաւ նոցանից մէկին:
Մարդը մօտ գրնաց, վեր առաւ նըշան,
Իւր գրնայանի մէջ տուեց բնակարան:
Ինքն էլ լողացաւ, հագաւ շորերը,
Եւ յետոյ գրնաց դէպի անտառը,
Որ շատ հեռու չէր, և մի ժամի մէջ
Արդէն գնում էր խիտ անտառի մէջ:

Գ.

Չատ գրնաց թէ քիչ՝ վերջապէս նըստեց
Մի աղբիւրի մօտ և շատ մըտածեց,
Թէ ինչպէս անէ, որ իւր խրդճալի
Անբախտ դրութիւնն ուղղէ մի կերպի:
Յանկարծ դըրըրդաց բոլոր անտառը,
Թընդաց որոտաց հովիտ ու լեռներ,
Եւ հանդէպ լեռան սև ու մութ այրից
Դուրս եկաւ մի հրէշ, որ հին դարերից
Բնակուում էր այնտեղ և սպանում լափում՝
Ով այրի մօտով անցնել չէր վախում...
Ահա այդ հրէշը դուրս եկաւ այրից
Ու խեղճ մարդու վրայ՝ գոռաց հեռուից.

«Բարով քեզ, բարով, դու համեղ կըտոր,
Որին կ'ընդունէ իմ պատուական փոր.
Արդէն կը լինի մի ամբողջ ամիս,
Որ ես չեմ կերել մարդու անոյշ միս»:
— Այդ ինչ խօսքեր են, դարձելի գազան,
Դու յանդրգնում ես ասել ինձ այդ բան.
Ապա այդտեղ կաց, և դու կը տեսնես,
Ո՛ւր կը շրպըրտեմ մարմնիդ երկու կէս:
Ասաց ու անվախ մօտ գրնաց հրէշին
Եւ խիտ բարկացած նայեց երեսին:
«Ոչ որ մինչև այժմ,— դոչեց գազանը,—
Զէ համարձակուել ասել այդ բանը
Ինձ, որի ձեռքից դեռ մինչև այսօր
Ազատ չէ մնացել ոչ մէկ մեղաւոր:
Բայց որովհետեւ մեծ-մեծ բրդում ես՝
Արի մեր ոյժը փորձենք դու և ես.
Ե՛կ գօտեմարտենք, և ով որ յաղթուի՝
Թող նա յաղթողին կերակուր լինի»:
— Թէպէտ այդ բանում ես քեզ կը յաղթեմ,
Եւ մինչև վիզըդ գետին կը խրեմ,
Բայց քեզ կարող եմ ես դեռ աւելի—
Հասարակ կերպով յաղթել, գարշելի:
«Լաւ, համաձայն եմ, ցոյց տուր շընորհքըդ
Եւ իսկոյն կեթ կատարէ խօսքըդ»:
— Ի՞նչ ես բշտապում, ասաց նրան մարդը.
Երեք բան կ'անեմ, թէ կ'անես հատը՝
Ես այն ժամանակ քեզնից յաղթուած եմ,
Իսկ եթէ չանես՝ գլուխըդ կը ջարդեմ.
Մէկ մազ ես հանեմ, մէկը դու հանէ,
Զափենք ու տեսնենք, ում մազն երկայն է,
Եւ ով աւելի երկայն մազ ունի՝
Թող նա մեր մէջը յաղթողը լինի:
Թէ որ կարենաս ինձպէս չոր քարից

Գոյն-գոյն ջուր քամել՝ դու յաղթել ես ինձ:
 Եւ ում մարմնի վրայ մեծ միջատ լինի՝
 Թող որ նա միւսի գըլուխը ջարդի:
 «Լաւ», ասաց հրէշը ու մի մազ հանեց
 Եւ ուրախ-ուրախ մարդուն դէմ արեց:
 —Ա՛յդ է,—ասաց սա,—ե հանեց ծոցից
 Գրտած պարանը հիւսած սև մազից:
 Հրէշն երբ տեսաւ հիւսած պարանը՝
 Ահից, զարմանքից բաց մնաց բերանը,
 Բայց իսկոյն եեթ նորից սիրտ առաւ
 Ու խիստ կատաղած մի քար վեր առաւ
 Եւ երկու ձեռքով այնպէս պինդ սեղմեց,
 Որ աւազի պէս նըրան փըշըրտեց:
 Մարդն էլ իր կողմից մէկ քար վերցըրեց
 Ու հրէշից ծածուկ զըրպանից հանեց
 Հաւից խըլած ձուն, և հէնց որ սեղմեց՝
 Իսկոյն երկու գոյն հիւթը դուրս ծորեց:
 «Այդ երկու փորձով,—կանչեց հրէշը,—
 Դու ինձ յաղթեցիր. ցոյց տուր ուրիշը»:
 Մարդը դուրս հանեց զըրպանից կրիան.
 —Ահա միջատըս,—ասաց,—զարշ գագան,
 Ցոյց տուր ինձ իսկոյն սրա հատը, տեսնեմ,
 Թէ չէ՝ յիմար գլուխդ երկու կէս կ'անեմ...
 Ո՛ւր ես փախչում, է՛յ. չէ, կ'աց, սիրելի,
 Կ'աց, որ ընդունես մահ սարսափելի...
 Բայց լաւ իմացիր, ուր կ'ուզէ գընաս՝
 Երբէք ինձանից չես մնայ անմնաս:

Իրաւ որ հրէշը սաստիկ զարմացած
 Մարդու արարքից՝ իսկոյն փախաւ գնաց:
 Սա էլ այն կ'ուզէր: Ուրախ մտաւ այրը,

Անցաւ մի ծայրից մինչև միւս ծայրը.
 Տեսաւ լի արկղեր ոսկով, արծաթով,
 Գոյն-գոյն ակներով, մարգարիտներով,
 Ախոռների մէջ սիրուն ձիաներ
 Պատրաստ էին նրա տանել հարուստ բեռ:
 Նա էլ ժամանակը դուր չըկորցրեց,
 Գրտած զանձերը ձիերին բարձեց,
 Դուրս եկաւ այրից, փառք տուեց Աստծուն
 Եւ պատրաստուում էր դառնալ դէպի տուն,
 Երբ յանկարծ տեսաւ հեռուից հրէշին
 Վազելիս դէպ այր, մի աղուէս ուսին:

Ե.

Բայց թող դեռ պատմեմ, թէ ինչպէս եղաւ,
 Որ հրէշը յանկարծ կըրկին յետ դառաւ:
 Մարդուց փախչելով՝ կարճ միջոցի մէջ
 Հասաւ հեալով մինչ անտառի վերջ,
 Ուր մի կաղ աղուէս պատահեց նըրան
 Ու գըլուխ տալով ասաց նա այս բան.
 «Բանով քեզ, բանով, իշխան ահաւոր,
 Դու մեր անտառի հրգօր թագաւոր.
 Բայց ինչի, ասա, այդպէս տըրտում ես,
 Խընդրում եմ վիշտըդ ծառայիդ յայտնես.
 Դուցէ կարող եմ մէկ բանով պէտք գալ
 Եւ քո տըրտմութեան շուտով վախճան տալ:
 Հրէշը կարճ կերպով, մի քանի խօսքով
 Պատմեց աղուէսին, թէ ինչ փորձանքով
 Ստիպուած է փախչել, թողնել տուն ու տեղ,
 Յաղթուած մի մարդուց էրանից գօրեղ:
 «Այդ ինչ՝ եմ լըսում,—կանչեց աղուէսը.—
 Թոյլ, անգօր մարդուց ոնց պիտ' քեզպէսը
 Փախչի, վախենայ, թողնէ տունը, գնայ:

Ասա՛, ինչ կ'ասէ, ով այդ իմանայ:
 Հաւատան ինձ, տէր, նա քեզ խաբել է,
 Իր հընարքներով աչքըդ կապել է.
 Ե՛կ, դու ինձ լըսիր, իսկոյն յետ դարձիր,
 Ձեռք ընկած որսը գուր մի կորցրնիր:
 Քանի դեռ ուշ չէ՝ շուտ արա՛, գընանք,
 Գիտեմ, պատուական ընթրիք կ'ունենանք.
 Զատ ցանկանում եմ մարդու միս ուտել,
 Պատճառ, այս ոտըս մարդիկ են կոտրել»:
 Աղուէսի խօսքերն հրէշը լըսելով՝
 Իսկոյն յետ դարձաւ, արագ քայլերով՝
 Վազեց դէպի այր: Բայց ճանապարհին
 Աղուէսն յետ մնաց և խնդրեց հրէշին,
 Որ յետ չըթողնէ իր կաղ ծառային,—
 Զատ ծանր բեռ չէ.— շալակէ ուսին:
 Այդպէս շալակած, ինչպէս փոքր առաջ
 Արդէն ասացի, հրէշը քաջ-քաջ
 Եւ արագաքայլ դէպ այրն էր վազում,
 Ուր մարդը կանգնած նրան էր սպասում:
 Սա մէկ ընդէնում իր կըտրուկ խելքով
 Արդէն որոշեց, թէ ինչ հնարքով
 Այս երկրորդ անգամ ազատուի հրէշից.
 Եւ այս պատճառով գոչեց հեռուից.
 —Ա՛յ դու խաբերան, անպիտան աղուէս,
 Այսօր ինձանից անշուշտ մահ կ'առնես.
 Հաւանոցումըս քեզ որ բըռնեցի՝
 Այն պայմանով միայն կեանքըդ խնայեցի,
 Որ դու ինձ համար երկու հրէշ բերես.
 Դու էլ խոստացար: Այժմ, սեւերես,
 Այսքան սպասեցի, միայն մէկն ես բերում.
 Դա առանց քեզ էլ ինձ էր պատկանում:
 Հըրէշն երբ լըսեց մարդու խօսքերը՝
 Բի՛զ-բի՛զ կանգնեցան նորա մազերը.

«Խորամանկ աղուէս,—որոտաց,—մեռիր,
 Դու միայն ան մըտքով ինձ այստեղ բերիր,
 Որ երկրորդ անգամ սրա ձեռը մատնես,
 Որից մէկ անգամ հազիւ պըրծայ ես»:
 Ասաց ու բըռնեց աղուէսի ոտից
 Եւ սաստիկ ուժով նետեց իրանից,
 Իսկ ինքը փախաւ: Մարդը ազատուեց,
 Ծունկ չոգեց իսկոյն, Տիրոջ փառք տըւեց:
 Յետոյ վեր կացաւ այնպէս ուրախ-գուարթ,
 Կարծես թէ երբէք չէր ցաւել մի մատ.
 Բարձած ձիաներն զրտած գանձերով
 Իրարու կապեց և ուրախ սըրտով
 Հեծաւ ձիու վըայ ու կամաց-կամաց
 Առաջ քըշելով՝ դէպի տուն զընաց...

Գ. Բարխուդարեան

24.

Ո Ս Կ Ի Չ Կ Ն Ի Կ

(Առակ)

(ՊՈՒՇԿԻՆԻՅ)

1.

Մի ծերուկ ձըկնորս և իր պառաւ կին
 Բընակում էին մեծ ծովի ափին.
 Ծերը գընում էր, ձուկ բըռնում ծովից,
 Պառաւն էլ տանը թեւ մանում բըրդից.
 Այսպէս միասին՝ մի հին գետնատան
 ձիշտ երեսուներեք տարի ապրեցան:

Ահա մէկ օր էլ ծերը գընաց ծով,
Որ ձուկը որսայ իր մաշուած ցանցով:
Նա ուրախ-ուրախ ցանցը ծով ձրգեց—
Ցանցը այս անգամ միայն տիղմ հանեց,
Երկրորդ անգամը ցանցը ձրգեց ծով—
Ցանցը դուրս եկաւ ծովային խոտով:
Իսկ երրորդ անգամ որ ցանցը ձրգեց,
Ո՛վ կարէ ասել, թէ ինչ դուրս հանեց.—
Նա բերաւ իր հետ մի ոսկի ձրկնիկ,
Չրկանց արքայի դուստրը գեղեցիկ:
Ծերի ցանցն ընկաւ իբրեւ խեղճ գերի
Ոսկի աղջիկը ձուկ-թագաւորի:

Խեղճ ոսկի ձրկնիկ, ինչպէս է խընդրում,
Մարդկային լեզուով ծերին աղաչում:
Թո՛ղ ինձ, թո՛ղ, ծերո՛ւկ, թո՛ղ ինձ անվրտանգ,
Քեզ կը վրձարեմ թանկագին փրկանք:
Ի՛նչ սիրտըդ ուզէ, ի՛նչ որ կամենաս՝
Ուղիղ եմ ասում, ինձնից կը ստանաս»:

Վախեցաւ ծերը, մընաց զարմացած:
Նա այնքան տարի ձրկնորս էր եղած,
Բայց ձրկան մասին երբէք չէր լըսել,
Թէ նա՝ մարդու պէս կարող է խօսել:
«Գնա՛, Տէր ընդ քեզ, ասաց ծերունին,—
Ինձ չէ հարկաւոր փրկանք թանկագին:
Գընա՛ քեզ համար դու ծիրանի ծով
Ու այնտեղ ապրիր ազատ ապահով»:

2.

Այս գէպից յետոյ ծերը տուն դարձաւ,
Պատմեց պառաւին, թէ ինչ բան տեսաւ:
«Այսօր ես ծովից, գիտես ինչ, ա՛ կնիկ,
Բըռնեցի յանկարծ մի ոսկի ձրկնիկ:
Ոսկի եմ ասում, և ոչ քո գիտցած»:

Այսպիսի հըրաշք ոչով չէ տեսած:
Նա խօսել գիտէր ուղիղ մեր լեզուով,
Աղաչանք արաւ, որ յետ ձրգեմ ծով:
«Թո՛ղ,— ասաց,— խընդրեմ, թո՛ղ ինձ անվրտանգ,
Քեզ կը վրձարեմ թանկագին փրկանք»:
Բայց ես ոչ մի բան չըսահանջեցի:
«Ոչինչ չեմ ուզում, գընա՛,— ասացի.—
Գընա՛ քեզ համար դու ծիրանի ծով
Ու այնտեղ ապրիր ազատ, ապահով»...

Պառաւը երբ որ այս բանը լըսեց՝
Խեղճ ալևորին շատ յանդիմանեց,
Թէ ինչո՛ւ ձրկնից փրկանք չէ ուզել,
Ու այնպէս ձրրի յետ ծովն է ձրգել:
«Ա՛յ յիմար անմիտ,— հայհոյեց ծերին,—
Գոնէ կ'ասէիր դու ոսկի ձրկնին,
«Մի նոր տաշտակ տուր, տանեմ իմ կընկան,
Մերը կոտրած է, էլ չէ պէտքական»...

Դարձաւ ծերունին, ծովի ափ գընաց,
(Տեսաւ նա ծովը մեղմիկ ծածանուած):
Ըսկըսեց կանչել ոսկի ձրկնիկին:
Չուկը լողալով մօտեցաւ ծերին:
«Ի՛նչ ես կամենում, ծերո՛ւկ»,— հարցըրեց:
Ծերը գլուխ տուաւ ու պատասխանեց:
«Ողորմած լինիս, թագունի ձրկնիկ,
Ինձ նախատում է իմ պառաւ կընիկ,
Հանգիստ չէ թողնում խեղճ ալևորիս,
Վըրաս մըրթմըրթում, ուշունց է տալիս:
Մի նոր տաշտակ է հարկաւոր իրան,
Մերը կոտրած է, էլ չէ պէտքական»...

Ոսկի ձրկնիկը ծերունուն խըղճաց:
«Գընա՛, Տէր ընդ քեզ, մի տըխրիր,— ասաց.—
Թո՛ղ քո պառաւը շատ չընեղանայ:
Այսօր նա մի նոր տաշտակ կ'ունենայ»...

3.

Յետ դարձաւ ծերը դէպի իր տընակ,
Տեսաւ կընկայ մօտ մի սիրուն տաշտակ.
Բայց կինը գոհ չէր. նա այս անգամ էլ
Ըսկըսեց ծերին սաստիկ նախատել.
«Գընացիր, անխելք, տաշտակ ուզեցիր,
Ի՞նչ շահ դորանից: Էլի յետ դարձիր
Ոսկի ձրկան մօտ, այ դու անասուն,
Գլուխ տուր նորան և ուզիր մէկ տուն»...
Ծերունին դարձաւ, ծովի ափ գընաց.
(Այս անգամ տեսաւ ծովը պըղտորուած).
Ըսկըսեց կանչել ոսկի ձրկնիկին.
Չուկը լողալով մօտեցաւ ծերին.
«Ի՞նչ ես կամենում, ծերուկ»,—հարցըրեց:
Ծերը գլուխ տըլաւ ու պատասխանեց.
«Ողորմած լինիս, թագունի ձրկնիկ,
Ինձ շատ նախատեց իմ պառաւ կընիկ.
Խեղճ ալևորիս հանգիստ չէ թողնում,
Հիմա էլ կատղել, մէկ տուն է ուզում»...
Ոսկի ձրկնիկը ծերունուն խրդճաց.
«Գընա, Տէր ընդ քեզ, մի տըխրիր,—ասաց.—
Թող լինի այնպէս՝ ինչպէս կամենար.
Դուք ձեր ցանկացած տունն էլ կ'ունենար»...
Ծերը յետ դարձաւ կըրկին դէպի տուն.
Էլ նա չըզըտաւ իր հին գետնատուն.
Մի նոր տուն տեսաւ լուսամուտներով,
Կըտուրից հանած ծըխահաններով.
Պատ ու վառարան մաքուր սըւաղած,
Կըրով ու կաւով սիպտակացըրած,
Վարպետի տաշած կաղնի տախտակից՝
Մեծ դուռն էր կախած լայն բակի կողմից:

Պատուհանի տակ կինն ուռած նըստել,
Իր չարութիւնից ուզում է տըաքել.
Ի՞նչ անէ՞՞ք ասես աշխարքիս տակին՝
Բոլորն էլ թափեց խեղճ մարդի գըլխին.
Վերջը, երբ փոքր ինչ բարկութիւնը իջաւ՝
Մըռութը կախած ծերունուն դարձաւ.
«Անշընորհ ծերուկ, տընակ ուզեցիր,
Երեւի քո մէջ մեծ բան կարծեցիր.
Յետ դարձիր, անխելք, յետ դարձիր գընա,
Ոսկի ձրկնիկին իմ կողմից ասա,
Որ էլ չեմ ուզում մընալ գեղջուկ կին,
Ուզում եմ լինել գերագնիւ տիկին»...

4.

Ծերունին դարձեալ ծովի ափ գընաց.
(Այս անգամ տեսաւ ծովը վըրդովուած).
Ըսկըսեց կանչել ոսկի ձրկնիկին.
Չուկը լողալով մօտեցաւ ծերին.
«Ի՞նչ ես կամենում, ծերուկ»,—հարցըրեց:
Ծերը գլուխ տըլաւ ու պատասխանեց.
«Ողորմած լինիս, թագունի ձրկնիկ,
Հանգիստ չէ տալիս ինձ իմ չար կընիկ,
Էլ չէ կամենում մընալ գեղջուկ կին,
Ուզում է լինել գերագնիւ տիկին.
Չըզիտեմ, գլուխն ի՞նչ քամի մըտաւ,
Որ գեղջկութիւնից յանկարծ ձանձրացաւ»...
«Ոսկի ձրկնիկը ծերունուն խրդճաց,
«Գընա, Տէր ընդ քեզ, մի տըխրիր,—ասաց.—
Թող քո պառաւը հէնց այսօրուանից
Ազատ համարուի իր գեղջկութիւնից»...
Յետ դարձաւ ծերը, և ինչ է տեսնում.
(Կարծես ցընորը է աչքին երևում).
Պառաւն է կանգնած ինչպէս նոր խանում.

Հագին սամուրէ բաճկոնակ սիրուն,
Գըլխին դիպակէ չարդաթ գոյնըգոյն,
Վիզը զարդարած մարգարիտներով,
Մատերին մատնիք անգին քարերով.
Մաշիկներն՝ ինչպէս կաս-կարմիր որդան,
Միւս հագուստներն էլ մետաքս պատուական.
Ծառաներ ունի մի քանի տասնեակ,
Բոլորն էլ իրան հըլու հըպատակ:

Մարդին որ տեսաւ՝ պառաւր կատղեց,
Խեղճ ծառաներին ծեծել ըսկսեց.
(Երեւի ուզեց ցոյց տալ իր մարդին,
Որ ինքն այժմ է գերագնիւ տիկին):
Հայհոյեանք թափեց ամենքի վըրայ,
Տեղի-անտեղի քօթկեց անխընայ,
Մէկի մագերից բըռնեց քաշքըշեց,
Միւսին էլ մի լաւ ապտակներ զարկեց:
Ծերը մօտեցաւ դող-դող քայլերով,
Ասաց պառաւին՝ խոր դըլուխ տալով,
«Բարձր գերագնիւ խանում-խաթունիս,
Հիմա խօսմ գոհ ես, հանգիստ կը լինիս»...

Պառաւ տիկինը այնպէս բըղաւեց,
Որ խեղճ ծերունու լեզին պատառուեց.
Նորան հրամայեց, որ իսկոյն գընայ,
Գոմն ալէ, քերէ ու այնտեղ մընայ:

5.

Մէկ երկու շաբաթ հագիւ անց կացաւ՝
Պառաւ խանումը նորից կատղեցաւ.
«Չուտ կ'անես, կ'երթաս,—ասում է մարդին,—
Ու իմ կողմանէ կ'ասես ձրկնիկին,
Որ էլ չեմ ուզում տիկնութիւն անել,
Ուզում եմ ազատ թագուհի լինել»...

Այս խօսքի վըրայ ծերունին սոսկաց
Եւ աղաչելով պառաւին ասաց.
«Գրծո՛ւել ես՝ ա՛ կնիկ, ես չեմ հասկանում,
Արդեօք դու գիտես, ինչ ես ցանկանում.
Մէկ նայիր վըրայ, շէնք ու շընորհրիդ,
Լըլըրան լեզուիդ, ծուռումուռ քայլիդ.
Ախր ինչ ունիս թագուհու վայել,
Որ խելքիդ այդպէս քամի է փըշել.
Արի, լըսիր ինձ, մի անիր այդպէս,
Ամբողջ աշխարհքին կը ծիծաղացնես»...

Էլ չըհամբերեց մեր պառաւ տատը
Որ վերջացընէր մարդն իր խըրատը.
Նա այնպէս գոռաց, այնպէս որոտաց,
Որ ամբողջ տունը հիմնովին թընդաց.
«Ի՜նչպէս թէ այդպէս, յանդուգն ըստահակ»,—
Գոչեց ու զարկեց մի ուժգին ապտակ.—
«Համարձակո՛ւմ ես, գըլեհիկ անդէտ,
Վիճել ինձ նըման ազնիւ տիկնոջ հետ.
Քեզ հրամայում եմ պատուաւոր խօսքով,
Որ իսկոյն գընաս քո յօժար կամքով,
Եթէ ոչ՝ ահա ժողովուած կըշտիդ՝
Սորա կը տանեն խրփելով վըզիդ»:

Ծերունին դարձեալ ծովի ափ գընաց,
(Այս անգամ տեսաւ ծովը սևացած).
Ըսկըսեց կանչել ոսկի ձրկնիկին.
Չուկը լողալով մօտեցաւ ծերին.
«Ի՜նչ ես կամենում, ծերո՛ւկ»,—հարցըրեց:
Ծերը գլուխ տըլաւ ու պատասխանեց.
«Ողորմած լինիս, թագուհի ձրկնիկ,
Էլի է կուում իմ պառաւ կընիկ.
Ներիր ինձ, խընդրեմ, ես ամաչում եմ,
Որ չար պառաւիս նոր ուզածն ասեմ,
Բայց ո՞ր ջուրն ընկնեմ, հանգիստ չէ թողնում,

Կրրակն է գրցել, այրում, խորովում.
Գրնա՛, ասում է,— ախ նգովեալ կին—
Չոտ գրնա, ասա՛, ոսկի ձրկնիկին,
Որ էլ չեմ ուզում տիկնութիւն անել,
Ուզում եմ ազատ թագուհի լինել»...
Ոսկի ձրկնիկը ծերունուն խղճաց,
«Գրնա, Տէր ընդ քեզ, մի տըխրիր,— ասաց.—
Թող քո պառաւի ուզածը լինի,
Թող գրնայ դառնայ ազատ թագուհի»:

6.

Ո՛վ կարէ պատմել, թէ ծերն ինչ տեսաւ,
Երբ ձրկան մօտից տուն վերադարձաւ.
Էլ ինչ տուն, ինչ բան. դու արքայական
Ապարանք ասա, կամ հրակայական
Մեծ-մեծ պալատներ շարիշար կանգնած,
Բարձր բուրգերով չորս կողմը պատած.
Զրքեղ դահլիճներ, անթիւ սենեակներ,
Մարդ կը շրջկուէր, եթէ մէջն ընկնէր:
Ծերը բարձրացաւ մարմար սանդուխքով,
Մի դահլիճ մըտաւ խիստ պատկառանքով.
Առջևը բացուեց մի նոր տեսարան,
Երբ այդտեղ գրտաւ իր պառաւ կրնկան.—
Նա հիմա ազատ թագուհի դառած՝
Առօր ու փառօք ճաշի է նըստած.
Մեծ-մեծ իշխաններ, խաներ ու բէգեր
Ոտի են կանգնած որպէս ծառաներ,
Թագուհու համար գինի են ածում
Նւ ահ ու զոզով աչք-ունքին նայում.
Զեմքում կանգնել են անեղ զինուորներ,
Ուսերին բռնած կացնաձև սըրեր.
Մենակ պառաւն էր սեղանին բազմել.
Ո՛վ կը յաճողընէր նորա հետ նըստել.

Բայց կերակուրներն այնքան շատ էին,
Որ հարիւր հոգի կը կըշտացնէին.
Նւ քանի տեսակ անծանօթ բաներ,
Ի՛նչ անուշեղէն, ի՛նչ տապականեր...
Պառաւն ուտում էր մեծ ախորժակով
Ու գինին դարտկում լիքը բաժակով,
Վերջն էլ մեղրահաց կերաւ բաւական,
Որ քաղցրացընէ իր գուշիկ բերան:
Ծերն այս տեսնելով՝ մընաց շրփոթուած,
Ընկաւ պառաւի ոտքերն ու ասաց.
«Բարո՛վ քեզ, բարո՛վ, անեղ թագուհի,
Քո մեծութիւնը յաւիտեան լինի»:
Այս խօսքից յետոյ նա կամաց շշնջեց
Ու փրփրաւով պառաւին հարցրեց.
«Հիմա որ բախտի վերին ծայրումն ես,
Խօ՛մ բաւական ես, ա կնիկ, ինչ կ'ասես»...
Թագուհի դառած պառաւն այս անգամ
Մարդի երեսին չընայեց անգամ.
Հրաման մըմըռաց նա քըթի տակին,
Որ դուրս վըռընտեն մեր անկոշ հիւրին:
Հէնց որ լըսուեցաւ թագուհու հրաման՝
Հնազանդ երեալ ամենքն ուղեցան.
Մեծ-մեծ իշխաններ, խաներ ու բէգեր,
Ինչպէս որսորդի արնախում շըներ,
Խըփելով ծերի շըլընքակոթին՝
Զըքեղ դահլիճից դուրս վըռընտեցին,
Զեմքում կանգնած պահապաններն էլ
Իրանց կացիններն էին պատրաստել.
Վըրայ վագեցին ամենքը մէկէն
Ու քիչ մընաց որ խեղճին խողխողեն:
Ինչպէս որ եղաւ՝ մի կերպ դուրս պըրծաւ,
Գուրսն էլ ամբոխի ծաղրի տակն ընկաւ,
Որ կարծես նորան լինէր ըսպասում,

Անձրևի տակին, ցեխոտ փողոցում.
— «Այ թէ լաւ արին, ծերունկ դու անգէտ,
Ում հետ ես մեկնում անճոռնի ոտներդ.
Թող այդ քեզ համար լինի լաւ խրրատ,
Որ էլ չըցանես մանրը կըտաւահատ»...

7.

Այս դէպքից յետոյ շատ օրեր շանցան՝
Պառաւի այծերն էլի մօտ եկան.
Ուղարկում է նա իր իշխաններին,
Որ գըտնեն բերեն արտաքսուած ծերին:
Եկաւ ծերունին. Պառաւն քսկըսեց.
«Դու պէտք է գընաս ձկան մօտ. — ասեց. —
Կ'երթաս, խոր գըլուխ կը տաս դու նորան.
Ու իմ փափագըս կը յայանես իրան.
Կ'ասես՝ չեմ ուզում մընալ թագունի,
Ուզում եմ լինել ծովի տիրունի,
Ուզում եմ Ովկեան ծովումը կենալ,
Ոսկի ձրկնիկին ծառայ ունենալ,
Որ իմ հրամանին միշտ պատրաստ լինի
Եւ ինչ ուզենամ՝ իսկոյն կատարի»...

Պառաւին լըսեց ծերը լուռ ու մունջ,
Առանց յայտնելու որեւէ տըրտունջ:
(Այս անգամ ծովը խիստ էր փոթորկուած.
Փըրփրած ալիքներ սարեր դառնալով՝
Իրար են զարկում ահեղ գոռալով):
Ողբաձայն կանչեց ոսկի ձրկնիկին:
Չուկը լողալով մօտեցաւ ծերին.
«Ի՜նչ ես կամենում, ծերուկ», — հարցրեց:
Ծերը գլուխ տըւաւ ու պատասխանեց.
«Ողորմած լինիս, թագունի ձրկնիկ,
Իսպառ գըժուել է իմ պառաւ կընիկ.
Ի՜նչ անեմ արդեօք այդ նրզովեալին.

Մինչև երբ տանջուեմ քաւթառի ձեռին.
Էլ չէ կամենում թագունի լինել,
Այլ տես, անիծածն ինչ է միտք արել. —
Իշխել է ուզում բոլոր չըրերին
Ու իշխանունի դառնալ ծովային.
Ուզում է Ովկեան ծովումը կենալ,
Ոսկի ձրկանըդ ծառայ ունենալ,
Որ իր հրամանին միշտ պատրաստ կենաս,
Ու ինչ ուզենայ՝ շուտ կատարում տաս»...

Ոսկի ձրկնիկը լուռ ու մունջ լըսեց,
Բայց էլ ծերունուն չըպատասխանեց.
Ջըրի երեսին շըրմփաց պոչով
Ու անցաւ-զընաց դէպի խորին ծով...
Չատ մընաց ծերը և շատ նայեցաւ,
Բայց ոսկի ձրկնիկն էլ չերեցցաւ.
Դարձաւ գձլխակոր որ յայտնէ կընկան,
Թէ ինչ փորձանքի մէջ գըցեց իրան...
Եւ գընաց տեսաւ... (բայց ի՜նչ տեսնի, լաւ,
Որ արդար լինի և ոչ անիրաւ).
Հին խուղի շեմքում պառաւը նըստած,
Կոտրած տաշտակն առաջնն ընկած...

Ղ. Ազայեանց

25.

ԱՍՏՅՈՒԱԾՆԵՐ ԵՒ ԱՌԱՅԱՆՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

Քանի երկաթը տար է՝
Կը ծեծեն ու ձև կը տան.

Քանի թոնիրը տաք է՝
Հացն նորա քովին կը տան:

Թէ ուրիշին փոս կը փորես՝
Նայէ որ շատ չըխորես,
Որ երբ դուն մէջը գըլորուն՝
Ողջ մընաս, ողջ դուրս ելնես:

Ի՛նչ կ'անես՝ արա, որդի,
Չար ընկերի հետ մի մընար.
Ի՛նչ կ'անես՝ արա որդի,
Հաւ ընկերից յետ մի մընար:

Հարցընելով, հարցընելով՝
Նա սար ու ձոր անցել է.
Սա էլ «ես գիտեմ» ասելով՝
Դաշտին մէջ մոլորել է:

Վար ընկնողին ձեռքից բըռնես՝
Աստուած քու ձեռքից կը բռնի.
Վար ընկնողին ոտքով զարնես՝
Աստուած էլ գլուխըդ կը զարնի:

Մի լինիր ուրազի պէս—
Միշտ գէպի քեզ, միշտ գէպի քեզ.
Հապա եզիր սըղոցի պէս—
Մէկ գէպի քեզ, մէկ գէպի մեզ:

26.

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Դարուն է: Հրաշագործ բնութիւնը վաղուց արդէն
զարթել է իր ձմեռնային թմրութիւնից: Արարատեան
նահանգում ամեն ինչ կենդանացել է, կեանք առել. ամեն
ինչ ծառ ու տունկ է. կանաչները նոր դուրս եկած՝
ցնծին են տալիս այգիների ափերումը. ուռի ծառերը՝
բաց արած իրանց լեզուիկ տերեւները, զարնան մեղմ
բամուց խշխշալով՝ իրար են դիպչում, հէնց իմանաս,
թէ իրար բարեւում են. պտղատու ծառերն իրանց կար-
գին՝ որը կոկոնել է, կարծես շարած մարգարիտ լինի,
որն էլ ծաղկել է եօթանասուն տարեկան ալեորի նման.
մանուշակն ու յասմիկը իրանց անուշ հոտերով քաղցր
քուն են բերում այգու մէջ զբօսնողին. մանուշակը պըս-
տիկ հարսի կամ համեստ աղջկայ նման գլուխը կախ է
զցել, մտել է խոտերի տակը, որ մի գուցէ երեւալը
հպարտութիւն համարուի. իսկ յասմիկը իր թփի վրայից
ճիթ-ճիթ կախ ընկած լցրել է աշխարհքը հոտաւէտ
բուրմունքով. վարդն էլ հագել է կանաչ ատլաս շորեր և
իւր՝ ոսկէ կոճակի նման կոկոններովն իմաց է տալիս,
թէ «ես ուղարկել եմ ինձանից առաջ իմ քոյր մանուշա-
կին, որ ձեզ ուրախացնէ, մինչև որ ես էլ կը գամ իմ
մէկէլ ընկեր ծաղիկների հետ»: Այսպէս ամեն բան մեծ
ուրախութիւն էր բերում մարդու վրայ Կարմիր կիւրակի
օրուան առաջին շաբաթ օրը: Սարեակներն էլ՝ ծառի
ճղներին կանգնած, կարմիր արեգակի դիմացը, հազար
ու մի տեսակ ճլվլացնում էին ու իրանք ածում, իրանք
պարում:

Պ. Պաշտանց

27.

Ծ Ա Ղ Կ Ա Զ Ա Ր Դ

Մեծ պատրամբողջ վեց շաբաթ տխուր ու բարկացած մնալուց յետոյ, յանկարծ սկսում է ծիծաղել, խընդալ, ուրախանալ:

Այդ լինում է Ծաղկազարդին:

Ամբողջ տարուայ մէջ եկեղեցին ոչ մէկ անգամ այնպէս լիքը չի լինում, ինչպէս Ծաղկազարդի գիշերը:

Մեծ ու փոքր, ծեր ու մանուկ, մարդ ու կին, նորահարսներ ու նորափեսէք, նշանած ու նշանուելու տղերք ու աղջկերք, հանդերից հաւաքուած տաւարածներ, հովիւներ, խոզարածներ,—մի խօսքով՝ ամենքը, ամենքը Ծաղկազարդի գիշերը ժամումն են լինում:

Հէնց որ մտնում ես եկեղեցին, կարծում ես թէ մի հարսնքատուն ես մտել: Ամենքն էլ իրանց հին ու կեդտոտ հագուստը փոխած, նոր զարդարանքներով զարդարուած, մաքրուած, զեղեցկացած:

Եկեղեցու պատերի, սիւների ջահերի, աշտանակների վրայ էլ տեղ չէ լինում, այնքան մոմեր են լինում վառած: Բացի դրանցից, ամեն մի հոգի մէկ-երկու վառած մոմ էլ ձեռին է ունենում բռնած: Նշանած աղջկերանց ձեռքի մոմերը ոսկի վարաղով *) նախշած են լինում:

Եկեղեցու մէջ այնպիսի աղմուկ է լինում, որ չի լսում, թէ տէրտէրն ինչ է ասում, տիրացուն ինչ:

Փոքր երեխաների ճիչն ու աղաղակը, հարսները

*) Ոսկէփաշէ, ոսկեջուր, որ քսում են առարկաներին՝ նրանց ոսկեզօծելու համար:

քշփշոցը, տաւարածների քրքշոցը, ծերերի հաղալը, ժամհարի բարկանալը, այդ ամենը իրար խառնուած, եկեղեցին շինում են մի ճշմարիտ որ հարսնքատուն: Ճոռանն ու ճշանակն էլ միասին հարիւր երեխայի ձեռքում, մի այնպիսի աղմուկ ու աղաղակ են բարձրացնում, որ կարծես եկեղեցու պատերի բոլոր քարերը լեզու առած՝ գոռալիս լինեն:

Ահա ուռի ճղներից մեծ-մեծ խուրձեր կապած՝ դրած են եկեղեցու մէջտեղը:

Երբոր ժամանակը հասնում է, վրայ են թափւում և կոտրտում:

Պէտք է տեսնել, թէ ինչ ճըրթճըրթոց է բարձրանում, ինչպէս շտապում են ամենքն էլ, որ մի-մի ճիւղն ունենան ձեռներին և նրանով դիմաւորեն Քրիստոսին, ինչպէս որ դիմաւորել են նրան երուսաղէմացիք արմաւենու և ձիթենու ճղներով:

Երբոր ժամասացութիւնը վերջանում է, դեռ լոյսը բացուած չէ լինում: Ամենքն էլ գուրս են գալիս և տուն գնում խումբ-խումբ, ճղները ձեռներին, վրան մոմեր վառոտած:

Այս ու այն կողմ ցրուելով, ամբողջ գիւղը լուսաւորւում է: Ամեն դռան, ամեն կտրի, ամեն փողոցում լոյս է երևում և ամեն կողմից ուրախութեան ձայներ են լրսւում:

Վերջապէս ամենքն էլ մտնում են իրանց տները, ճղները խրում են պատերի արանքները և սուրբի պէս պահում: Մոմերն էլ հանգցնում են, որ, երբ, Աստուած մի արասցէ, տան մէջ մի նեղութիւն պատահելու լինի, կամ կարկուտ լինի գալիս՝ վառեն:

Այսպէս ամենքն էլ ուրախ են լինում այդ օրը. ամենքն էլ հաղորդւում են:

Ղ. Աղայեանց

28.

ԹԱԹԱՄԱՆՆ Կ) ԵՐԵՎԱՆ

Ձատիկ է: Չուշի քաղաքում բոլոր ժողովուրդը ոտքի է կանգնել. տղամարդիկ վազուց են դուրս եկել՝ տան համար հաւկիթ, իւր ու բրինձ առնելու. իսկ կանայք տուն ու դուրսը մաքրում են, զարդարում կամ թէ օջախի առաջ կանգնած՝ կարմիր ու դեղին հաւկիթներ ներկում: Փոքրիկ երեխաները իրանց մօր փեշից բռնած՝ անհամբեր սպասում են հաւկիթի խաշուելուն և վրնգվրնգում են, որ իրանց վէգերն էլ ներկեն: Իսկ չափահասները այստեղ այնտեղ խմբուած՝ հաւկիթ են խաղում. առնում են հաւկիթները, ատամներին խփում, խնձեն ու պինդը իմանում և կռուեցնում. չըժթ,—կոտորում է մէկի հաւկիթը՝ յաղթողը փառաւորւում է, յաղթուողը հաւկիթից զրկւում և զուխը կախ անում:

Երեկոյեան չորս ժամն է. զօղանջում են եկեղեցիների զանգակները և ժողովրդին աղօթքի կանչում: Ահա տներից դուրս են գալիս մարդ ու կին, տղայ ու աղջիկ նոր ու խշխշուն շորերով, գուգուած, զարդարուած, և պէպի եկեղեցի գնում: Ամենքի դէմքն էլ ուրախ է ու զուարթ, ամենքի բնրանին էլ ժպիտ է երևում:

Ահա և Աստուծոյ տաճարը, այն միակ սրբավայրը, որտեղ թէ աղքատն ու հարուստը, թէ մեծն ու փոքրը, թէ ծառան ու աղան հաւասար են: Ամենքն էլ աղօթում են և իրանց ցաւերին դեղ դարման խնդրում: Խունկի անուշահոտ ծուխը ամպի պէս փուլում է կամարակապ առաստաղի տակ: Քահանաներն ու դպիրներն անուշ եր-

*) Թաթաման կամ թթման երեկոյ՝ Ձատիկ և Մենդեան ճաղալոյց երեկոյ:

գերով փառաբանում են Աստծուն: Արեւի ճառագայթներն ու ջահերի և աշտանակների վառվուռն մոմերը պսպղում են: Յանկարժ բացւում է վարագոյրը և պատարագիչ քահանան խաղաղութիւն ու սէր է քարոզում. քարկաւազը աւետում է ժողովրդին Քրիստոսի յարութիւնը և մարդկային ազդի փրկութիւնը. ժողովուրդը միաբերան կանչում է. «Օրհնեալ է յարութիւն Քրիստոսի», և միմեանց ողջունելով՝ այդ աւետիսը հաղորդւում է ամենքին:

Ժամերգութիւնը վերջացաւ. փողոցները կրկին լըցւում են մեծ ու փոքրով. ամեն մարդ տուն է շտապում. ամենքն էլ դոհ են և ուրախ:

Խոհանոցներից բարձրանում է խորովուն և տապակուած ձկան հոտը. լսւում է փլաւի ճլճլոցն և թշթշոցը, երեխաների ուրախ երգերը, մարդկանց մէկ մէկու տուած աւետիսն ու պատասխանը՝ «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»... «Օրհնեալ է յարութիւնն Քրիստոսի»...

Մեղուկ

29.

Դ Բ Ն Դ Է Չ

Տեառներդառաջի նախընթաց երեկոյին գիւղացիք իրենց տների տանիքների վրայ մի քանի փայտ վեղարի ձեով միմեանց դէմ են տալիս և վրան չոր խոտով ծածկում: Դա կոչւում է «դրնդէզ»:

Այդ օրը եկեղեցիներում ժամերգութիւնը դուրսն են կատարում: Եկեղեցու դաւթումը մի ահագին դրնդէզ է լինում շինած, շուրջը մի քանի նորափեսայ մի մի մոմ

բըռնած բոլորուած են: Երբ երգում են «Քրիստոս, փառաց թագաւոր»-ը, ամենից առաջ քահանան մօտենում է դընդէզին ու վառում: Հուրը բորբոքւում է և ժամաւորների ջերմեռանդութիւնը կրկնապատկւում:

Ժամերգութիւնը աւարտելուց յետոյ նորափեսաները նոյն մոմերը ձեռքներին՝ առանց հանգցնելու գնում բարձրանում են իրանց տանիքները և երեք ծունը կրկնելուց և որեիցէ մի խնդրանք անելուց յետոյ վառում են իրանց դընդէզները:

Նորահարսներին առաջուց չարսաւաւորած *) կանգնեցրած են լինում տանիքի վրայ. դընդէզը կայանելու պէս ամէն փեսայ բռնում է իր սիրելի հարսի կեռը և երեք անգամ վառուած խարոյկի վրայով պտոյտ են գալիս:

Մանր երեխայքն էլ, որոնք տանիքների վրայ լցուած, ատամները սրած՝ «փոխինտ» ուտելուն են սպասում, — նոյնպէս անվախ ցատկում են բոցավառ կրակի վրայով:

Մի հիանալի տեսարան է ներկայացնում այդ երեկոյ Աշտարակ գիւղը մօտիկ հանդիսատեսին. երկինքը շառագունւում է, լոյսը մինչև հորիզոնն է խփել ու խառնուել երեկոյեան վերջալուսի հետ: Իսկ հեռուից դիտող անձանքի համար մի զարհուրելի պատկեր է. այլապէս չէ կարելի երեակայել, եթէ ոչ իբրև մի ահազին հրդեհ, որ բռնել է ամբողջ գիւղը:

Ի հարկէ այս երկիւղը երկար չի տևում. չոր խոտը մի բոլբոլի մէջ բոցի կերակուր է դառնում, և ամեն բան վերջանում է:

Պ. Պաշտանց

*) Չարսաւ նշանակում է ծածկոց, սպիտակ սաւան, որով ծածկուած են հայ կանայք տանից դուրս դալիս:

30.

Մ Ա Յ Ի Ս

Ահա հասաւ մայիսը, մեղրակաթ մայիսը, տասներկու եղբայրների մէջ ամենագնդեցիկը: Մեր հայրենիքում այս ամիսը հեղիկ նազիկ պարում է բլուրներում ու հովիտներում: Նրա ձեռքն ու ծոցը, գլուխն ու գօտին լրցուած են փունջ-փունջ, գոյն-գոյն ծաղիկներով: Նրա գալովը փրփրաւորուած աղբիւրները կանչում քըշքըշում են, քնքշափետուր թռչնիկները երգում պարում են. թեթեւթիկ ուլերն ու զառնուկները ցատկում վազվզում են: Անուշահոտ հովերն ու զով գեփիւռները տարածում են ամեն կողմեր դարնան քաղցր բուրմունքը, երբ բլրից բլուր ոստոստելով անցնում վազում է գեղեցիկ մայիսը: Նրա շաղակաթ շնչից ծաղիկները վառ վառ շողշողում են, պտուղները խայծ խայծ կարմրում:

Ղ. Ալիշան

31.

Ա Մ Ա Ռ

Ամառ է: Օրերն երկարել են և տաքացել: Ծաղկազարդ ծառերը փոխել են իրանց ծաղկեայ հագուստը, զարդարուել են լայն-լայն տերևներով և սրանց մէջ թաղցնում են իրանց գոյն-գոյն ու անուշահոտ պտուղները: Պեռասը դեղնում կարմրում է և թշերը պլլալացնում: Սև ու սպիտակ թուփը ծածկում է ծառի յատակը: Կանաչ վարունգի հոտով ամբողջ բուրաստանը բուրում է: Նրա

հետեից հասնում են սեխն ու ձմերուկը, անուշահոտ և նաշխուն շամամբ:

Ամառը երկրագործի աշխատութեան ամենաթունդ ժամանակն է: Երկրի բերքերը այնպէս շուտ-շուտ են հասնում իրար հետեից, որ, եթէ տան մէջ աշխատող ձեռքերը շատ չըլինին, մենակ մարդը կը շշկուի և ոչ մի բան էլ չի կարող անել: Դեռ գարունքավարը, ցել անելը չըվերջացրած՝ խոտը գալիս հասնում է, որ, եթէ շուտ չըհարուի, կը փշանայ: Ձեռք է գարկում խոտին, միւս կողմից գարին է հասնում. եթէ թուփ ունի՝ աշաղ պիտի քաշի, նա է թափւում ծառերիցը. եթէ այգի ու բանջարանոց ունի, նրանք էլ այնտեղ են չորանում, ջրուել են ուզում:

Ամեն մի ծառ, ամեն մի թուփ, ամեն մի զեռուն շարժման մէջ է, գործի, աշխատանքի վրայ է: Զերամբ կամաց-կամաց իր մետաքսն է գործում սուս ու փուս, մեղուն իր բճիճներն է մեղրով լցնում, մրջինն իր ձմեռուայ պաշարն է տուն կրում, թռչուններն իրանց ձագուկներն են շահեցնում: Յիւրաքանչեւ, ինչքան տեսնելու բաներ կան: Զերամբ կերպարանափոխութիւնը, թրթուրների թեւաորուելը, մեղունների ձագ տալը, թռչունների բոյներն ու ձուանները, տեսակ-տեսակ բզեզներ, զեռուններ, սողուններ, ձկնիկներ, խոտեր, ծառեր, ծաղիկներ, բոլորն էլ իրանց կեանքի երիտասարդ ժամանակ...:

Իսկ հոտաւէտ բուրաստանը, ուր հաբիւրաւոր ձմեռուկներ կողք կողքի պառկած՝ իրար ականջի քրչփրչում են, թէ այն օրը պարտիզպանն իրանցից քանի հատ պոկեց: Կարծես, անհամբեր սպասում լինին, թէ երբ պիտի իրանք էլ կտրուեն, բացուեն ու մարդկանց երեսին ծիծաղելով՝ նրանց ծարաւը զովացնեն:

Ղ. Ազալեանց

32.

Ա Ռ Ա Ւ Օ Տ

Առաւօտ է: Ինչպէս ամեն տեղ, այնպէս էլ Հայաստանի գիւղերում ամենքը շարժողութեան մէջ են: Գիւղացիներն արդէն գարթել են այն փոքրիկ թռչնիկի ձայնից, որ գալիս նստում է երգիքների վրայ ու կանչում. «Լծէ, լծէ»: Նրանք արդէն լծել են իրանց եզներն ու գոմէշները և բաւական վաղել են գետինը: Տներն մէջ մատակներն ու կովերը կթել են: Ոչխարների հօտն էլ դաշտումը մատղաշ արօտներից արդէն մի քաղցր նախաճաշ է արել: Տանտիկինն էլ կովերն ու հորթուկներն է դուրս հանում:

Գիւղի աղջկերքն էլ խումբ-խումբ զնում են դէպի կանաչ մարգագետինը, ծաղիկները կոխելով, ծաղիկներ քաղելով և իրար վրայ ածելով, ծիծաղելով, խայտալով: Նրանք հանդիպում են կաքաւների երամին, լորին, արտուտիկին, որոնք խոտերի տակից թռչկոտում են թփից թուփ, ուզենալով իրար նմանել. դու ասա՝ աղջկերքը թեւաւոր թռչուններին, թէ թռչունները ոտնաթուիկ աղջրկանց: Նրանք անցնում գնում են առաջ՝ բանջարներ ժողովելու և կանչելու, աղջկերքը՝ «քա՛, քա՛»՝ կաքաւները՝ «գա՛ւ, գա՛ւ»:

—

Կուռնկը երամով կարաւան է կազմել սլաքաձև, օդի բարձր տեղերովն անցնելով՝ «կո՛ո՛ւ, կո՛ո՛ւ» է կանչում: Ծառայ եմ ձայնին:

Երկարասրունք արագիլը կտուցը սրած՝ բոյնից դուրս է եկել, «հօղ, հօղ» ձայնելով դէպի դաշտն է վազում՝ ջրի ու ցամաքի օձերը բռնելու և սպանելու:

Չորթան-տարուկը գիւղի տանիքների վրայ ու բակերի մէջ է թափուել, որ չորթան յափշտակէ:

Կոյր բուն այս ժամանակ իր համար մի բոյն է որոնում, որ ծածկուի այնտեղ, վերջացնելով իր «վայ վայ»-ն, որով սգում էր գիշերը, մի չորացած ծառի կամ գերեզմանաքարի վրայ նստած:

Ձկնկուկը գետերի ափերն է վազում ու «ձըկ, ձըկ» կանչելով՝ ձուկ-մուկ է որոնում կուլ տալու:

Բազն ու սագը ջրերի վրայ նստած՝ կայտառ նաւավարների պէս թրուվում են ու երգում:

Սանրակատար հոպոպը անհանգիստ ուստոստում է և անդադար աղաղակում. «յօպ, յօպ»:

Դեղնապորտիկը փափուկ ու մաքուր, ճերմակ ու դեղին շորեր հագած՝ փոքրիկ մացառների ու թանձր խոտերի միջից գլխիկը ցոյց տալով ու թագցնելով՝ իր ձայնն է լսեցնում:

Սոխակի ձայնն էլ լսում է բոլոր երգողների ձայների հետ և ամեն լսողի ուշք ու միտքը վերացնում:

Բարբարոս բաղէն որստացող ձայնով վեր ու վայր է սլանում՝ մի անմեղ ու անզգոյշ աղանի կամ տատրակ պատառտելու:

Անդրները, ձրի ապրող քրդերի պէս, մի սպանուածի հոտ առել գնում են նրա դիակի մսերը կողոպտելու:

Ահա արծիւն էլ երևում է. նրա հզօր թևերի բաղխումից օդը շառաչելով պատռւում է. բոլոր թռչունները մի անգամից լուռ են, մինչև անցնի հեռանայ այդ անեղ ու փառահեղ թագաւորը:

Գ. Սրուանձտեանց

33.

Ա Շ Ո Ւ Ն Ք

Կանաչ այգիները, որոնք մարդու սիրտ էին ուրախացնում իրանց գեղեցիկ տեսքովն ու անուշ հոտովը, Աստուծոյ փռած կանաչ գորգերովը, հազար տեսակ ծաղիկներովը,—հիմա այնպէս են դարձել, որ մարդ չի ուզում երկրորդ անգամ վրաները նայել: Խաղողի որթերը, որոնք գլուխ գլխի կպցրած՝ իրանց սաթի նման ողկոյցներովը մարդու բերանի ջուրն էին բերում ու երեսին ծիծաղում,—հիմա բոլորովին մեռած են երևում, հողը գլխներին տուած: Ծառերը, որոնք մի փոքր հով ընկած ժամանակը իրանց տերևների սօսափիւններով ամեն տխրած սիրտ բաց էին անում,—հիմա մերկացած՝ մի տերև էլ չես գտնում վրաները. միայն չոր չոփերն են երևում բիզ բիզ: Ջրերի ափերը, որ իրանց գոյնզգոյն խոտերով և ծաղիկներով անուշ բուրմունք էին տարածում չորս կողմը,—հիմա, կարծես, մեռած մարդու երես են դարձել՝ ծառերից թափուած, դեղնած տերևներովը: Ամեն բան էլ փոխուած՝ մի տխուր տեսարան է ներկայացնում:

Պ. Պաօշեանց

34.

Զ Ր Օ Ր Հ Ն Է Ք

Յունուարի 6-ին, առաւօտեան արշալոյսից առաջ, Աշտարակ գիւղի եկեղեցւ գանգերը խփեցին. ամեն մարդ իւր ընտանիքով գնաց եկեղեցի: Հէնց որ պատարագը

վերջացաւ, տէրտէրներն ու տիրացուներն, առօր փառօր զարդարուած, խաչ ու խաչվառով, քշոցներով ու բուր-վառներով, կնդրուկի հոտն աշխարհը լցնելով, ժողովուրդը առաջներին գլխաբաց գնալով, խաչը տարան «Մե-լիքի բաղէն», այնտեղ առուումը ջուրը ձգելու համար։ Առուի եզերքի ուռիների վրայ ամուրի երիտասարդները, հրացանները լցրած, կանգնել էին. մեր Սօսն է դոցա գլխաւորը։ Առուի երկու կողմը շարուել էր մեծ բաղ-մութիւն. «Ազրգենց կալը» կանանցով և հարս ու աղջկե-րանցով զարդարուել էր, մի մարդ չկար, որ մի փոքրիկ շիշ չունենար խաչալուայ վերցնելու համար։

Շէնց որ մեռոնը ջրի մէջն ընկաւ, ուռիների միջից հրացաններն սկսեցին որոտալ. ամեն բերանից այս խօս-քերն էին դուրս գալիս. «Ո՛վ Սուրբ Մեռոն, դո՛ւ մեր հայոց ազգը հաստատ պահես, ամեն ցաւի փարատում լինիս»։ Կանայքն էլ, արտասուք թափելով, ջերմեռանդու-թեամբ աղօթում և իրանց ցաւերին դարման էին խընդ-րում։ Առուի վրայ կանգնածներն էլ մի-մի շիշ խաչա-լուայ էին վեր առնում, աչքերին քսում, մի քիչ խմում ու պահում տուն տանելու համար։

Խաչը ջրիցը հանելու ժամանակ տէր հայրը մի այն-պիսի ազդու քարոզ տուեց, որ թէ ինքը լաց եղաւ և թէ ժողովրդին լացացրեց։

Տէրտէրի քարոզն ամեն մարդու սիրտն էլ գութ գցեց. բայց մեր ջերմեռանդ Սօսը ամենքից առաջ ըն-կաւ, ծառի վրայից ձայն տուեց. «Ես երեք ուրբի կը տամ, կը հանեմ. իմ կարողութիւնս այսքան է ներում. ո՛վ աւելի կը տայ՝ հրամայեցէք»։

— Դէհ, ցած արի, օրհնեալ լինի քո ծնունդը, ձայն տուեց մեծ տէրտէրը. անցեալ տարի զոնաբացէքը դու արիր, հիմա էլ խաչին ես կնքահայր դառնում։

Սօսը ցած իջաւ, հրացանն ու զէնքերը եղբօրը տուեց, գնաց տէրտէրի կողքին կանգնեց։

— Օրհնեալ լինի Սօսը, բարձր ձայնով ասաց տէր հայրը, Աստուած սորա հաւատն օրհնի, շատ ապրի, Քրիստոս սորա սրտի խորհուրդը կատարի. անցեալ տա-րի ժամի դուռը բաց արեց, հիմա խաչն է ջրից հանում, Յովհաննէս Մկրտչին փոխանորդ դառնում, երեք ուրբի էլ փող է տալիս սուրբ եկեղեցու օգտին։

Ամեն տեղից կանչեցին. «Զօրանայ ինքը, խաչն իրան պահի, շատ լաւ է անում»։

Խաչը տէրտէրը ջրիցը հանեց, թաշկինակը ձգեց Սօ-սի կրծքին, տուեց գիրկն ու շարական ասելով յետ դար-ձան դէպի եկեղեցին։ Մինչև եկեղեցի մտնելը երիտա-սարդներն իրանց հրացանները ճանապարհին տրաքտրա-քացնում էին։

Խաչը տարան եկեղեցի. Սօսին կանգնեցրին սեղանի առաջը՝ խաչը գրկին, ջերմեռանդ ժողովուրդն եկաւ՝ համ-բուրեցին ու գնացին իրանց տները։

Պ. Պաշկանց

35.

2 Խ Ե Ռ

Քարիկենդան էր։ Չիւնն եկել, դիզուել. սար ու ձոր բռնել էր։ Պարզըկայ գիշերն այնպէս էր գետինը սառ-ցրել, որ ամեն մէկ ոտը կոխելիս՝ հազար տեղից տրաք-տրաքում, ճրրճում, ճարճըքում էր և մարդու մարմինը սրբսրուացնում, ձայն տալիս։ Ամեն մէկ ծառի ճղներից, ամէն մէկ տան բաշից՝*) հազար տեսակ սառուցի լուլայ, հազար տեսակ ձիւնի քուլայ՝ կախ էր եղել ու բիզ-բիզ

իրար վրայ սառել: Հէնց զիտես սար ու ձոր կամ նոր էր ծաղկել, կամ նոր ծերացել՝ մահուան դուռն ընկել: Թռչուն, գազան, անասուն, սողուն՝ որը փէտացել, այստեղ-այնտեղ վայր ընկել, որն էլ վաղուց, ամսով առաջ բուն մտել՝ ձայնը կտրել, պաշարը վայելում, գարնան գալուն էր սպասում: Գետերի, առուների երեսը սառուցը մէկ գազ եկել, հաստացել, իրար վրայ զիգուել և այնպէս էր ջրի, աղբիւրի բերնին հուպ տուել, որ մօտերին կանգնողը միմիայն նրանց խուլ ձայնն էր լսում, որ սառուցի տակին տխուր տրտում քրքրում էր*) ու էլ յետ այստեղ այնտեղ կամաց-կամաց ձայնը կտրում, սլապանձում, սառչում:

Արեգակն այս առաւօտ, որ քնատեղիցն ու աղօթարանիցը գլուխը չբարձրացրեց ու աչքը աշխարհի վրայ չգցեց, շողքը սարերի գագաթին, դաշտերի գլխին այնպէս էր փայլում, պսպղում ու սառցի, ձնի հետ խաղում, ծիծաղում, կանաչ ու կարմիրն տալիս՝ որ հէնց իմանաս աղամանդ, զմրուխտ, եաղուծ ու հազար տեսակ անգին քարեր լինէին՝ դաշտերի, սարերի գլխին, երեսին, կըրծքին փռած: Սարերի սառը բուրբ, ձորերի դառնաշունչ քամին այնպէս էր հրապարակ բաց արել, գոռում, փչում, ձիւնի թեփը իրար գլխով տալիս, որ ճանապարհորդի քիթ ու պոռնգը կպցնում, ճաքացնում, երեսը պատում գլխին հազար անգամ խփում, աչք ու բերան լցնում, շատին էլ կամ ձորերը գցում, խեղդում կամ ձնումը թաղում, շունչը կտրում կամ ոտ ու գլուխ փէտացած, ճանապարհից խռկում, սար ու ձոր գցում, խեղդում կամ քարէքար տալիս:

Խ. Արտիմանց

*) Քրքրում է ջրի հանած ձայնը սառցի տակ հոսելիս:

36.

ՎԱՆԴԱԿՈՒՄ ՓԱՎՈՒԱԾ ԹՈՒԹԱԿԻ ԵՐԳԸ

Իմ տիկինը կերակրում է
Ինձ նըշերով, շաքարով,
Իմ վանդակը զարդարում է
Իր քնքըշիկ ձեռքերով...
Բայց գէթ մի ժամ ուրախ լինել
ես չեմ կարող իմ կեանքում,
Երբ յիշում եմ, թէ գերի եմ
Այդ նեղ փակուած վանդակում:

Բաֆֆի

37.

ՀԱՍՕՅԻ ԵՐԳԸ

Ահա ծագեց կարմիր արեւ,
Տաք և պայծառ է օրը.
Դէ, քաշեցէք, սիրուն եզներ,
Յառաջ տարէք արօրը:
Վարը վարենք, ահօս փորենք,
Խոհ աղօսներ հողի մէջ.
Սերմը ցանենք, որ հունձ հրնձենք.
Յորեան զիգենք կալի մէջ:
Կը գայ ձըմեռ—մենք վախ չունենք—
Ուրախ կանցնի մեր օրը.
Ուտելու միշտ պաշար ունենք,
Լի և կուշտ է մեր փորը:

Դէ, քաշեցէք, սիրո՞ւն եզներ,
Չուտով վարենք արտերը.
Թող չասեն մեր դրրացիքը՝
Ծոյլ են Հասօյի եզները:

Բաժի՛կ

38.

Զ Ո Ր Ս Ե Ղ Բ Ա Յ Ի

Չորս եղբայր են. ամեն տարի
Երկրիս վրայ ման են գալի,
Չորսն էլ ջոկ-ջոկ ունեն հասակ,
Պարզենք են հաղար տեսակ:

Առաջինն է պատանի,
Բողբոջ, տերե, սաղարթ ունի,
Պայծառ արե, կանաչ արօտ,
Որոնց տղայք են միշտ կարօտ:

Երկրորդ եղբայրն երիտասարդ,
Տալիս է մեղ անձրե առատ,
Ծաղկունք ցանում է ամեն դի,
Յոյս է տալիս ամին հընձի:

Երրորդ եղբայրն այր չափահաս,
Մըգերով լի ունի մի թաս,
Բաժանում է տղոց իր գանձ—
Ծիրան, խնձոր, խաղող ու տանձ:

Չորրորդ եղբայրն է ծերունի,
Ցուրտ ու խաւար շալկած ունի,
Այգի, անտառ ամայացրեց
Դաշտ ու արօտ ձիւնով լցրեց:

Դիտեն արդեօք հայ տղերքը,
Որո՞նք են այս չորս եղբայրքը.
Եղանակներն են սրբանք մեր.
Գարուն, ամառ, աշուն, ձմեռ:

Գամառ-Քաթիկա

39.

Զ Մ Ե Ռ

Չըգիտեմ՝ ինչո՞ւ ձմեռուայ օրը
Յիշում եմ ես միշտ իմ խեղճ եղբորը,—
Ասում եմ՝ արդեօք չունի նա կարիք,
Հաց, միս, եղ ու փայտ ունի նա հերիք:
Ունի տաք հագուստ, ունի նա մուշտակ,
Ամուր է տունը, կտուրը չէ ծակ...
Ու այսպէս ես միշտ ձմեռուայ օրը
Միտս եմ բերում իմ խեղճ եղբորը:

Գամառ-Քաթիկա

40.

Գ Ի Հ Ե Ր

Սիրոն պատկեր: Պարզ գիշեր էր,
Եւ օդեղէն ովկեանում
Փայլում էին անթիւ աստղեր,
Եւ ուրախ էր սիրտս զարկում:
Ամբոսական ծաղիկներ վառ
Անուշուժիւն էին բուրում,
Եւ երկնքի ցօղ կենարար
Բնութիւնն էր զովացնում:
Եւ անխռով երգում էի.
Իմ երգս սուրբ և մաքուր էր.
Ազատութիւն էի երգում,
Հայրենիքի «պարծանք ու սէր»:

Ս. Շահազիզեանց

41.

Մ Ո Ւ Կ Ն Ո Ւ Կ Ա Տ Ո Ւ Ն

«Ընկել եմ ճանկրդ, դէհ ուտում ես՝ կեր,
Էլ ինչ ես խառնում իմ դառը ցաւեր.
Գիտեմ, որ իմ վերջս այսօր հասել է,
Խեղճ ձագըս բընում անտէր մնացել է».—
Ասաց մի խեղճ մուկ անիրաւ կատուին,
Որ ճանկել նըրան՝ դրրել էր տակին:
— Միթէ ուտելն է մենակ իմ ուզած,—
Պատասխան տուեց կատուն բարկացած.

Ամէն մի ձայնրդ, քաղցր ծրվծրվոցդ,
Որ ականջս է ընկնում, ու այդ թուլանալդ
Տեսնելիս՝ սիրտըս այնպէս է ցընծում,
Որ կարծում եմ, թէ նոր կեանք եմ ստանում»:

Խ. Աբովեանց

42.

Ծ Ա Ռ Ե Ր Ն Ո Ւ Կ Ա Ց Ի Ն Ը

Ծառերն անտառում երբ շատ նեղացան
Պացնի ձեռիցը ու էլ չիմացան
Ինչ անեն, որ իրանց զլուխը պահեն՝
Խորհուրդ արին, որ մի հնարք գրտենն:
«Կացինն ո՞վ է, որ մեզ կարողանայ
Ջօր անել, յաղթել. ինչ մեծ բան է նա».—
Այսպէս ձայն տուեց ծառերից մէկը.—
«Մենք որ կոթ չըտանք, կացինն ինչ է որ
Յանդըպնի անել մեզ կըտոր-կըտոր»:

Թող իմացողը ինքըն իմանայ
Եւ իզուր տեղը կացնից չնեղանայ.
Ով որ կոթ կը տայ պողպատէ կացնին՝
Թող «հողւոցն» ասէ առաջ իւր անձին:

Խ. Աբովեանց

43.

Ե Ր Ա Ջ

Ես լըսեցի մի անոյշ ձայն—
Իմ ծերացած մօր մօտ էր,
Փայլեց նըշոյլ ուրախութեան:—
Բայց ափսոս, որ երազ էր:

Կարկաշահոս աղբիւր այնտեղ
Թաւալում էր մարգարիտ.
Նա յըստակ էր որպէս բիւրեղ:—
Այն երազ էր ցնորամիտ:

Եւ մեղեդին տխուր մայրենի
Յիշեց մանկութեան օրեր.
Մօրըս համբոյրն ես ըզգացի:—
Ա՛խ, ափսոս, որ երազ էր:

Կուրծքին սեղմեց կարօտագին,
Աչքերս սրբեց—շատ թաց էր—
Բայց արտասուքս զնում էին...
Ա՛խ, այդ ինչո՞ւ երազ էր:

Ս. Շահաշէկեան:

44.

Մ Ա Յ Ր Ի Կ Ի Ս

Հայրենիքէս հեռացեր եմ,
Խեղճ պանդուխտ եմ տուն չունիմ,

Ազիդ մօրէս բաժանուեր եմ,
Տխուր-տրտում—քուն չունիմ:

Սարէն կու գաք, նշխուն հաւքեր,
Ա՛խ իմ մօրս տեսեր չէք:
Ծովէն կու գաք, մարմանդ հովեր,
Ախրը, բարե բերեր չէք:

Հաւք ու հովեր եկան կըշտիս,
Անձէն դիպան ու անցան.
Պապակ-սրտիս, փափագ-սրտիս
Անխօս դիպան ու անցան:

Ա՛խ, քու տեսքին, անուշ լեզուին
Կարօտցեր եմ մայրիկ ջան,
Երնէկ, երնէկ, երազ լինիմ,
Թունեմ մօտդ, մայրիկ ջան,

Երբ քունս գայ, լուռ գիշերով,
Հողիդ գրկեմ, համբոյր տամ,
Սրտիդ կըսնիմ վառ կարօտով,
Համ ու խնդամ, մայրիկ ջան...

Ա. Իսահակեան

45.

Փ Ի Ղ Ը Ե Ի Գ Ո Թ Ո Թ Ը

Մէկ փիղ առած ման կ'ածէին
Փողոցներով անցընելով,
Յանկարծ քոթով մի կռուասէր
Վըրայ վազեց խիստ հաջելով:

«Ձայնըդ կըտրիր, դրացի եղբայր,
Ասաց գամփուր մեր քոթոթին.
Ձեռ տեսնում, որ ծաղրը եղար
Բոլոր շների դու առաջին.
Գու ո՞վ ես, և փիղը ո՞վ.
Ահա քո հեքդ է բըռնում,
Իսկ նա հանդարտ և անխըռով՝
Հաջելուդ էլ ուշք չէ դնում:
— Հա—հա, հա—հա, դու չիմացար,—
Պատասխանեց մեր քոթոթը,—
Ու իմ միտքըս չըհասկացար:
Հեռուից կանչեմ, կըռուեմ հետը,
Որ մեծ բանի մէջ երևամ,
Ուրիշներին էլ ասել տամ.
«Տեսէք քոթոթն ինչպէս քաջ է,
Որ փրկի դէմ էլ կը հաջէ»:

Կռիւով

46.

Ա Շ Տ Ա Ր Ա Կ

Գեղեցկանիստ է Աշտարակ.
Չատ այգիներ նա ունի,
Այնտեղ երկինքն է կապուտակ,
Այնտեղ օդն է քաղցրալի:

Մեծ, ընդարձակ, կանաչ դաշտեր
Լի են ծաղկով քաղցրահոտ.
Մարդահասակ, խնկանըւէր,
Բարձրանում է այնտեղ խոտ:

Այդ սիրուն գիւղը ունի մի գետ,
Եւ այն լի է ձկներով.
Այնտեղ իշխան և կարմրախէտ
Խաղ են կապում խայտալով:

Եւ հարազատ այգիներից
Տարածւում է քաղցրութիւն,
Եւ Քասախը ուրախալից
Բերում է ձեզ իր ողջոյն:

Բայց այդ բոլորն ըստրկութեան
Կաշկանդած է կապանքով.
Ժողովուրդը թըշուառական
Խեղդուած է մեծ խաւարով:

Ս. Շահազիզեան

Ա Ղ Ո Ի Է Ս Ե Ի Խ Ա Ղ Ո Ղ

Քաղցած աղուէսը, ինչ արաւ չարաւ՝
Մի այգի մըտաւ.
Տեսնում է, որ խաղողները
Կուգ-կուգ կախուած են, փայլում.
Մեր սանամօր ոչ թէ միայն աչքերը,
Ատամներն էլ կրակ են առնում:
Կուգերն, որ ասես՝ իրարից հասուն,
Մի մի յակընթի նըման պըսպըղուն:
Ի՞նչ էր, գիտես, ցաւալին.—
Կուգերը խիստ բարձր էին:

Մեր խեղճ անուխը շատ ուրախացաւ,
 Յառաջեց-ցատքը տեսցի, չորս դին ման եկաւ,
 Միջից կէս եղաւ—մի ճար չըզըտաւ,
 Մի կուզ էլ փրցնել անկարող եղաւ:
 Աչքերը լաւ էին տեսնում,
 Ատամները չէին հասնում:
 Մի ամբողջ ժամ անցնում է,
 Իզուր խեղը յոգնում է:
 Ազուխը շատ է վրշտանում
 Եւ այսպէս է բացազանչում:
 —Է՛հ, ինչ կայ. Տեսքին նայես՝ նա վատ չէ,
 Բայց դեռ չէ հասել, խաւ ու կանաչ է:
 Դիտեմ, բերանըդ որ դըրուին՝
 Ատամներըդ կը հարուին»:

Կախով

48.

ԵՐԳ ՊԸՆԴՈՒՆՑ ՊԸՏԱՆԵԿԻ

Ա.	Գ.
Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ,	Անդ հեռու ալեոր
Դու գարնան սիրուն թըռչնակ,	Հայր ունիմ սրգաւոր,
Դէպի ո՛ւր, ինձ ասա,	Որ միակ իւր որդուն
Թըռչում ես այդպէս արագ:	Ըսպասում է օրէ օր:
Բ.	Դ.
Ա՛խ, թըռիւր, ծիծեռնակ,	Երբ տեսնես զու նորան՝
Ծընած տեղս Աշտարակ,	Ինձնից շատ բարեւ արա՛,
Անդ շինիր քո բունը	Ասա՛, թող նըստի լայ
Հայրենի կըտուրի տակ:	Իւր անբախտ որդու վըրայ:

Ե Ե
 Դու պատմէ, թէ ինչպէս Ասա՛, որ չըբացուած
 Աստ անտէր ու խեղճ եմ ես, Թառամեցայ միացած
 Միշտ լալով, ողբալով՝ Ես ծաղիկ գեղեցիկ,
 Կեանքս մաշուել եղել է կէս: Հայրենի հողից զըրկուած:

Զ Ը
 Ինձ համար ցերեկը Դէ՛հ, սիրո՛ւն ծիծեռնակ,
 Մութ է շըրջում արեգը, Հեռացիր, թըռիւր արագ,
 Դիշերը թաց աչքիս Դէպի հայոց երկիրը,
 Քունը մօտ չի գալիս: Ծընած տեղս Աշտարակ:

Դուռնեան

49.

ԷՇ ՈՒ ՍՈՒԱԿ

(ԿՐԻՈՂԻՑ)

Զեռ *) էշը մէկ սոխակ տեսաւ,
 —Մէկ ինձ նայիր, նըրան ասաւ:
 Ասում են՝ դու լաւ ես երգում:
 Բայց չը դիտեմ զո՞րդ են ասում:
 Ես ականջներ ունիմ լայն-լայն,
 Լաւ եմ լսում ամեն մի ձայն:
 Բայց քո ձայնը ես չեմ լսած,
 Թէ՛ն լսել շատ եմ ուզած:
 Այս լաւ եղաւ, որ քեզ գտայ,
 Դէ՛ մէկ երգիր, մէկ բլբլա՛,

*) ՄԼՏ:

Տեսնեմ ուղիղ լաւ ես երգում:
Թէ իզուր են այնքան գովում:
Անմեղ սոխակը նազ չարաւ,
Սիրուն կտուցը բաց արաւ.
Ուզեց ցոյց տալ աւանակին,
Որ զուր չեն գովում սոխակին:
Չայնը լարեց և սկսեց:
Սոխակի ձայն... ինչեր չասեց.
Մէկ խօսում էր ու մէկ երգում,
Հազար խաղով խաղացնում.
Մէկ դայլայում, դիւլցնում,
Մէկ գեղգեղում, կլկլցնում:
Այնպէս շրվում, սրնգում էր,
Որ սար ու ձոր զմայլում էր.
Լեռ քարերն էլ դարձրին ուշ,
Այնքան քաղցր էր, այնքան անուշ:
Ամեն մի շունչ և արարած
Լսում էր լուռ, ապուշ կտրած:
Քամին կտրեց իր վզոցը,
Աղբիւրն իրան քչքչոցը.
Ոչ մի տերև չէր սլալում,
Ոչ մի թռչուն չէր ծլվելում.
Տաւարներն էլ չարածեցին:
Այլ նստեցան, ականջ դրին,
Տաւարածն էլ շունչը քաշած,
Սոխակին էր լսում ապշած.
Անմեղ ժպիտը բերանին,
Չեռքով էր անում ընկերին:
Վերջապէս սոխակը լռեց.
Իշի վճռին ականջ դրեց.
Երկարականջ զոզուանը
Այսպէս կտրեց դատաստանը.
Է՛հ, ի՛նչ ասեմ, վատ չես երգում.

Աաւ ես շրում. կլկլցնում,
Բայց ես շատ եմ ափսոսում քեզ,
Որ չես երգում արարի պէս.
Եթէ մեր արարին տեսնես,
Ու նրանից էլ դաս առնես,
Այնուհետև նրա նման
Դու կը երգես շատ անմահան:
Այս վճիռը երբոր լսեց,
Մեր սոխակը նոր աչք բացեց.
Նա նոր տեսաւ, որ իր դիմաց
Մի գեռագլուխ էշ է կանգնած.
Թեին խփեց իսկոյն թռաւ,
Իշի ձեռքից ազատուեցաւ:

Ղ. Աղայեան

50.

Կ Կ Ո Ի

«Քաղաքիցը նոր ես չուել, բարեկամ,
Ասա, ի՛նչ են այնտեղ խօսում մեր մասին,
(Սկուն հարցրեց կաշաղակին մի անգամ).
Օրինակ՝ հէնց առնենք փոքրիկ սոխակին,
Չատ կ'ուզէի իմանալ, թէ քաղաքում
Ով ինչպէս է նրա երգը հաւանում:
—Օ, սոխակը տաղ ասելիս այգու մէջ,
Ողջ քաղաքի հիացմունքին չըկայ վերջ:
«Իսկ արտոնւոր».
—Արտուտն էլ է երգելիս,
Իր երգերով շատ շատերին զուր դալիս:

«Այ գարմանք բան: Իսկ սարեկին լրսելով՝
Ի՞նչ են ասում քաղաքացիք».

— Զատ սիրով

Նրան էլ են գովում:

«Մի՞թէ... բայց էլի

Քեզ, բարեկամ, մի բան հարցնել կ'ուզէի.

Արդեօք երբէք քաղաքում դու չես լսած

Իմ մասին էլ մի քանի խօսք»:

— Աիշդն ասած,

Անտեղ, քոյրիկ, անունդ անգամ, որ ասես,

Ոչ տալիս են, ոչ էլ երբէք յիշում քեզ:

«Ա՛,— պինդ ճղաւեց կ'իլուն սաստիկ զայրացած,

Որ այդպէս է, ես ցոյց կը տամ այդ մարդկանց,

Մինչև մահըս, ինչքան մէջըս ոյժ ունեմ,

Ես ինքս ինձ կը գովեմ»:

Գեւէր

51.

Ս Ո Ւ Ա Կ Ե Ւ Օ 2

Մի օր շուն, գայլ, էշ, հետերն էլ աղուէս

Իրար հանդիպած՝ զընացին պարտէզ,

Ուր մէկ ստուերախիտ վարդի թփի տակ

Նրստած՝ երգում էր սիրակէզ սոխակ:

Մէկ մէկու աչքի ըսկըսան նայել

Ու քրմծիծաղով սոխակին ասել.

«Սոխակ, մի՞թէ դու դեռ չես նըկատում,

Որ օձը քեզի սաստիկ է ատում,

«Անգաղար վրրադ բարդում է սուտեր

Եւ հըռչակիդ վրայ ձըպում է նա ստուեր».

«Փառքիդ տակ նա շուտ կը փորէ ական—

«Այժմ օձն էլ է սուլում բաւական»:

— Մի՞թէ յանցաւոր եմ, ասաց սոխակ,

Որ օձի երգին ունին ախորժակ

Չընեք, աղուէսներ, գայլեր, իշակներ

Եւ դոցա նրման թըշուառ էակներ....

Եւ հըպարտութեամբ երեսը դարձրեց,

Դայլայլիկներով պարտէզը լըցրեց:

Գամառ. Գաթիպա

52.

ԵՐԳ ՄԵՌԱՆՈՂ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԻ

Ազնիւ ընկեր, մեռանում եմ,

Բայց հանգիստ եմ ես հողով.

Իմ թշնամիքս ես օրհնում եմ,

Օրհնում եմ քեզ Աստուծով:

Հեռանում եմ, անգին ընկեր,

Չըզնահատուած ոչ որից.

Բայց հաւաստեալ անձնանըէր

Ազգիս մըշակ կը հաշուիմ:

Ազնիւ ընկեր, չըմոռանաս.

Անդաւաճան, չերմ սիրով

Ես սիրել եմ իմ հայրենիք,

Գընա և դու նոյն շաւղով:

Խեղճութիւնը հայոց ազգի

Կարեկցաբար մըտածիր,

Ոսկէ գըրքոյկն եղիշէի
Քաջ առաջնորդ քեզ ընտրիր:

Այնտեղ սուրբ կրօն, ազգ միաբան
Ազատ կամքով ու խըղճով.
Այնտեղ Վարդան, անմահ Վարդան
Իւր խընկելի քաջերով:

Հայրենիք, — սեղան սրբութեան —
Ես Աստուծոյ առաջն
Ջատ կ'աղաչեմ, շատ կ'արտասուեմ,
Որ ծագէ քեզ նոր արեւ:

Իմ մըտերիմ մահրս մօտ է,
Բայց հանգիստ եմ ես հողով.
Որովհետեւ խիղճս արդար է,
Ճշմարտութեան ջատագով:

Ս. Շահազիզեան

53.

ՎԱՅՐ ԸՆԿՆՈՂ ԱՍՏՂԵՐ

«Հայրիկ, — ասաց դուստրը հօրը —,
Վապոյտ երկընքի վերայ
Ո՛րքան աստղեր փայլում են վառ,
Ասես, համար թիւ չրկայ:

Ասում են, որ ամենայն մարդ
Աստղիկ ունի երկընքում.
Ճշմարիտ է, ասա, հայրիկ,
Իմը ո՞րտեղ է փայլում»:

— Այո, դրստրիկ, այդ աստղերը
Ունին հաշիւ ու համար:
Եւ մեզանից իւրաքանչիւր
Մի աստղ ունի իւր համար:

«Հայրիկ, տես, տես, աստղը թըռաւ:
Յետքից պայծառ գիծ թողեց.
Աստղիկն ընկաւ երկընքիցը,
Միւս անգամ այլ չերեցեց»:

— Ո՛հ, իմ դրստրիկ, հանգիստ կացիր.
Դա մեծատան մի աստղ էր,
Որ իւր օրում, իւր կեանքումը
Խիղճ ասածը չըզիտէր.

Աղբատները նորա դրոնից
Գիշեր ցերեկ հալածուած.
Մի մարդ չըկար նորան ծանօթ,
Որ չըլինէր վըշտացած:

«Հայրիկ, դարձեալ թըռաւ մի աստղ,
Վայր ընկաւ նա երկընքից.
Հայրիկ, որի աստղն էր արդեօք,
Որ զըրկուեցաւ իւր տեղից»:

— Ո՛հ, դրստրիկս, հանգիստ կացիր.
Կեղծաւորի դա աստղ էր,
Որ իւր օրում ուղիղ մի խօսք
Մարդու երբէք ասած սէր.
Փարիսական իւր ձեւերով
Աշխարհ խաբեց, զարմացրեց.
Այդ պատճառով Աստուած նորա
Աստղի լոյսը խաւարեցրեց:

«Հայրիկ, տես, տես միւս աստղ թրուաւ
եւ գիծ անգամ չըթողեց.
Աստղիկն ընկաւ երկնքիցը,
Միւս անգամ այլ չերեց:»

—Ո՛հ, սիրական, խաղաղ մընա.
Բըռնակալի դա աստղ էր.
Որ աշխարհը իւրեան գերի
ծընած օրից կարծել էր.
Ջատ հալածանք, շատ նեղութիւն
Պատճառեց նա իւր կեանքում.
Ջատ տուն քանդեց, շատ մարդ զըրկեց,
Դու՛թ չունեցաւ իւր սըրտում:

«Ապա այն ինչ աստղ է, հայրիկ,
Որ այնպէս պարզ վառւում է,
Նորա մաքուր, պայծառ լոյսը
Չորս կողմը բակ բըռնել է:»

—Ո՛հ, իմ դստրիկ, աղօթք արա.
Դա ծերունու մի աստղ է,
Որ իւր կեանքում ոչ մի մարդու
Ոչինչ վընաս տըւած չէ.
Այն լուսաւոր բակն է՝ նորա
Առաքինի գործերը.
Աղօթք արա, որ երկարին
Նորա կեանքի թելերը:

Ջատ օր չանցաւ, երկընքիցը
Մի այլ վառ աստղ պակասեց.
Որք աստղիկն էր որ ընկաւ.
Բան հարցընող չերեց:

Մինչդեռ լուսինն արծաթափայլ
Լոյս էր տալիս գիշերին.
Խորհըրդաւոր մինչ տիրել էր
Անվըրդով, խոր լըռութիւն՝
Մի սըրտաթափ, մագերն արձակ
Վազեց աղջիկ սըգաւոր
Դէպի գիւղի գերեզմանքը,
Ծունկ չոգեց մի շիրմի մօտ:

«Հայրիկ, աստղիկըդ չէ փայլում.
Դու յաւիտեան քրնեցիր.
Ա՛ռ ինձ քո մօտ, քո ծոց, քո գիրկ,
Ինչո՛ւ անտէր թողեցիր:

Իմ աստղիկին ասան նոյնպէս,
Որ չըփայլի, հերիք է.
Այս աշխարհը ինձ առանց քեզ
մու՛թ ու խաւար մի բանտ է:»

Մի մարդ չը կար, որ նըկատէր,
Որ հետեւալ գիշերին
Պակասեցաւ երկընքիցը
Մի պայծառ աստղ խընդագին:

Երրորդ օրը շատ սըգաւորք
Փորեցին մի գերեզման,
Ուր թաղուեցաւ իւր հօր մօտին
Մարմինը խեղճ աղջրկան:

Մ. Նալբանդեան

54.

Ե Ր Կ Ո Ւ Ք Ո Յ Ր

Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր,
Հոգւով դեռ արի, գլխով արեւոր.
Մեծ ծով էր պատել նորա աշխարհը,
Ոսկի՝ ասացին գիտունք՝ այն դարը:
Ունէր նա երկու մատաղհան աղջիկ,
Մինը խիստ տրգեղ, միւսը գեղեցիկ:

Մի օր տգեղը ասաց միւսին.
«Երթանք ծովի ափ, քոյրիկ, միասին»:
Սիրունը գընաց առաջից տըրտում,
Տըգեղը յետնից, ոխ պահած սըրտում.
Հազիւ թէ ծովի ափին էր հասած՝
Իր սըրուն քըրոջ գըլորեց նա ցած:
Կանչեց կիսամեռ սիրունը ջըրից.
«Քոյրիկ իմ, քոյրիկ, փըրկէ ինձ մահից.
Ես ունիմ տանը գեղեցիկ մանեակ,
Մը, էն քեզ լինի, պարգևէ ինձ կեանք»...
— Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ.
Ինձնից փըրկութիւն դու բնաւ մի յուսալ:—
«Քոյրիկ, թէ այդ էլ քեզ չէ բաւական՝
Կու տամ քեզ ոսկի պըսակ պատուական»:
— Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ.
Ինձնից փըրկութիւն դու բնաւ մի յուսալ:—
«Քոյրիկ, մի թողնիլ դու ինձ անտէրունջ,
Քեզ սիրուն փեսաս կու տամ անտըրտունջ»:
Տըգեղի սիրտը դարձել էր ժէռ քար.
Քըրոջ խընդիւրքը թողեց անկատար:
Չըկնորսը ծովը ձըգեց մեծ ուռկան,
Բըռնեց մարմինը սիրուն աղջրկան...

Ջըրիցը հանեց, դըրեց ափի մօտ,
Չատ ծաղիկ ցանեց վըրան ու շատ խոտ:
Մի աշուղ անցաւ, տեսաւ աղջրկան,
Լացեց ու առաւ, դրեց ուսի վրան,
Տարաւ իրա տունն այդ անգին դիւտը,
Չորացուց նորա մարմնի դիւի հիւթը:
Գեղեցիկ տաւիղ շինեց ոսկըրից,
Քաղցրաձայն լարեր հիւսեց մաղբրից.
Երբոր ամեն բան պատրաստեց կարգին՝
Գընաց արքունիք, տաւիղը ձեռքին:
Երբ մըտաւ դահլիճ շըքեղ զաղդարած՝
Տեսաւ տըգեղին փեսի մօտ կանգնած.
Բացեց բերանը, լարերին խըփեց,
Հիւրերի առջև քաղցրաձայն երգեց.—

«Հընչէ, իմ տաւիղ, հնչէ համարձակ,
«Հարազատ քոյրըս խըլեց իմ պըսակ:
«Լըսէ, իմ ծընող, լըսէ, սիրական,
«Հարազատ քոյրըս խըլեց իմ փեսան:
«Լըսէ, ժողովուրդ, լըսէ անխըռով,
«Հարազատ քոյրըս գըլորեց ինձ ծով»:

Միւս օր դահլիճներ խարոյկ շինեցին,
Մահապարտ քըրոջ մէջը գլորեցին.
Հուրը պըլպըլաց, աղջիկը կանչեց.
«Իմ մեղաց համար Աստուած ինձ պատժեց»:

(Ի. Պատկանեան)

65.

Օ Ր Օ Ր Ո Ց Ի Ե Ր Գ

Արի, իմ սոխակ, թող պարտեղ, մէրին,
Տաղերով քուն բեր տըղիս աշերին:
Բայց նա լալիս է. դու, սոխակ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ տիրացու դառնալ:

Ե՛կ, արեղաձագ, թող արտ ու արօտ,
Օրօրէ տըղիս, քրնի է կարօտ:
Բայց նա լալիս է. դու, ձագուկ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ արեղայ դառնալ:

Թող դու, տատրակիկ, քու ձագն ու բունը,
Վռւկոյով տըղիս բեր անուշ քունը:
Բայց նա լալիս է. տատրակիկ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ սրգաւոր դառնալ:

Կաշաղակ ճարսիկ, գող, արծաթասէր,
Չահի զըրուցով որդուս քունը բեր:
Բայց նա լալիս է. կաշաղակ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ սովազար դառնալ:

Թող որսըղ, արի, քաջասիրտ բազէ,
Քու երգը գուցէ իմ որդին կ'ուզէ...
Բազէն որ եկաւ՝ որդիս լռեցաւ,
Ռազմի երգերի ձայնով քրնեցաւ:

Ռ. Պատկանեան

56.

Շ Ո Ւ Ն Ն Ո Ւ Կ Ա Տ Ո Ւ Ն

Ժամանակով կատուն ճոն էր,
Չունն էլ գլխին գդակ չունէր,
Միայն, զիտեմ ոչ որդեանց-որդի,
Ճանկել էր մի գառան մորթի:
Էկաւ մի օր, ձմրանամտին,
Կատուի կուշտը տարաւ մորթին. —
«Բար՛աջողում, ուստա Փիսօ,
Գլուխս՝ մրսեց, ՚ի սէր Աստծոյ,
Առ էս մորթին ու ինձ համար
Մի գդակ կարիր գլխիս յարմար.
Վարձդ կը տամ, միամիտ մնա.
Միայն խնդրում եմ շատ չուշանայ»: —
«Աչքիս վրայ, քեռի Քուշի,
Մի գդակ ա խու մի քուրք չի,
Քու թանկագին խաթէր համար
Ուրբաթ օրը համեցէք տար.
Փողի մասին աւելորդ ա, —
Մեր մէջ խօսալն էլ ամօթ ա,
Ինչ մեծ բան ա, տօ հէր օխնած,
Միայն, միայն, միայն մի գդակի վարձ...»

*

Ուրբաթ ծէրին, քեռի Քուշին,
Ուստից առաջ, բաց բաց կուճին
Թափ թափ տալով, ծանղըր ու մեծ
Ուստա կատուի շեմքում կանգնեց,
«Ուստէն ո՛ւր ա... փափախս ո՛ւր ա...
— Մի՛ քիչ կացի, հրէս կ'երևայ:

*

Ուստէն եկաւ քուրքը հագին.
Ճանը տեսաւ, բեխի տակին
Իրան իրան քիչ փնթփնթաց
Ու մուշտարու վրայ թնդաց—
«Յրտատար էլաւ... վահ, տնաշէն,
Ձեռ թողնում որ մի շունչ քաշեն.
Մհաթ խու չի, դեռ հլա նոր եմ
Յրցամ տուել, թէ որ կարեմ»:
— «Դէ, հէր օխնած էտէնց ասա.
Էդ բարկանալդ էլ ընչիս ա.
Փող եմ տուել, շուտով կարի,
Թէ չէ, ասա էգուց արի...
Ասաւ Քուշին ու նեղացած
Վերադարձաւ գլուխը բաց:

*

Մին էլ եկաւ, դարձեալ չըկար.
Էս անգամը դիպան իրար:
Էլ անպատիւ, պետուր խօսքեր,
Էլ հին ու նոր, էլ հէրն ու մէր,
Էլ գող Փիսօ, էլ քաշալ Չուն...
Բանը հասաւ զիւանբաշուն:
Մինչև շունը գնաց-էկաւ,
Ուստա կատուն կտորըն ընկաւ.
Գլուխն առաւ ու մի գիշեր
Հայդէ, կորաւ. էն գնալն էր...

*

Էն օրուանից մինչև օրս էլ
Չունն էս բանը չի մոռացել,
Մտքումը հլա դեռ պահում ա.
Որտեղ կատուն պատահում ա,
Վրայ ա վազում, մորթուց քաշում,
Իրան մորթին ետ ա ուզում.

Իսկ սկերես կատուն յանկարծ
Ետ ա դառնում ու բարկացած
Փշտացնում ա, միթամ նոր եմ
Յրցամ տուել, թէ որ կարեմ:

Յովհաննէս Թումանյան

57.

Ա Ր Ծ Ի Ի Ն Ո Ի Կ Ա Ղ Ն Ի Ն

Եղաւ՝ մի անգամ անտառի մէջ էլ
Արծին ու կաղնին սկսեցին վիճել,
Թէ որն իրենցից շատ տարի կ'ապրի,
Որն է դիմացկուն ու պինդ աւելի:
Արծին ասաւ՝ ես. կաղնին էլ թէ՛ ես,
Երկուսն էլ յամառ ու հպարտ այնպէս,
Մեծ մեծ պարծեցան, սաստիկ վիճեցին,
Վերջը այս տեսակ պայման կապեցին:
Ժամանակ դրին հինգ հարիւր տարի
Արքան հաւքերի, արքան անտառի,
Որ թէ որոշած այն օրին հասնեն,
Այն օրը մին էլ զան իրար տեսնեն:

Ու արծին իսկոյն կաղնուց հեռացաւ,
Հըզօր թևերը շարժեց, վերացաւ,
Դէպի ամպերը, դէպի ժայռերը,
Ուր անց է կացնում իր լաւ օրերը:
Կաղնին էլ փրփրեց ճիւղերն երկաթի,
Խո՛ր ու խոր մըխեց ճանկերն արմատի,
Ու այնպէս հուժկու կանգնեց անտառում,
Որ վայր չընկնի էլ հինգհարիւր տարում:
Դարե՛ր անցկացան:

Եւ ահա մի օր
Արծիւը եկաւ ծերացած, անզօր,
Ծըւոցը կըտրած, տըկար, հեալով,
Թոյլ թոյլ թեւերը հազիւ քաշ տալով
Տեղ հասաւ մի կերպ, նայեց դէս ու դէն,
Տեսաւ որ կաղնին ընկել էր արդէն.
Ճիւղերը թէն դեռ թարմ ու կանաչ,
Ընկել էր ահեղ փոթորկի առաջ:
— Հէյ, կանչեց, դռնոգ, պարծենկոտ կաղնի,
Դէ լաւ ճանաչիր ինձ ու քեզ հիմի,
Հինգհարիւր տարուց մի ժամ էլ դեռ կայ,
Ընկել ես արդէն, անկոտորում հըսկայ:
— Հինգհարիւր տարի ապրել եմ կանգնած,
Այդքան էլ կ'ապրեմ դեռ այսպէս թիկնած,
Մինչև լըրանայ մի հազար տարին,
Պատասխան տըլաւ ընկած վիթխարին:

Յովհաննէս Թումանեան

58.

Ա Ղ Ք Ա Տ Կ Ի Ն

Ցուրտը փըչեց, ձրմեռ սաստիկ,
Չիւնը ծածկեց գետինը.
Ամենայն մարդ մըտաւ իւր տուն,
Պատըսպարուել ցըրտիցը:
Ժամի դըռնում դողդողալով
Գանգնած է մի աղքատ կին,
Նորա հանդերձ պատառ-պատառ,
Չունի շապիկ իւր հագին:

Անհամարձակ նա իւր ձեռքը
Պարզում է անց կացողին—
«Ողորմութիւն արէք, պարոն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

Չեզ, սիրելիք, ասեմ ո՞վ էր,
Այս խըղճալի աղքատը
Այն ցըրտումը ոտաբոսիկ
Գանգնած ժամի դըռնումը:
Չատ ժամանակ դեռ չէր անցել,
Երբ նա փառքով ու պատուով
Ման էր զալիս փողոցներում
Իւր սեփական կառքերով:
Այժմ վախով նա իւր ձեռքը
Պարզում է անց կացողին—
«Ողորմութիւն արէք, պարոն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ամենայն օր նըրա դըռնում
Գանգնած էին շատ կառքեր,
Միշտ հացկերոյթ, ընթրիք, գինի,
Նըւագարան ու տաղեր.
Ամենայն ոք ցանկանում էր
Լինել նորա բարեկամ:
Այժմ գըրկուած ամեն բանից՝
Չունի անգամ հացի գին.
«Ողորմութիւն արէք, պարոն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ամենայն օր իւր մարմինը
Անուշահոտ ջըրերով
Լըւանում էր, մազը սանրում
Կըրիայի սանըրով:

Նա հագնում էր բեհեզ, կերպաս,
Դիպակ, թաւիշ թանկագին.
Նա շրջիտէր ինչ ասել է
Կարօտութիւնն արծաթին:
Այժմ անլրայ, մաղերն արձակ,
Չունի հագուստ, թէն հին:
«Ողորմութիւն արէք, պարօն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

Ժամի զրոնում նա կանգնած է,
Աչքերը կոր, վիզը ճուկ.
Նորա նախկին բարեկամքը
Չեն ասում նորան. «Խըղճո՛ւկ,
Ե՛կ դու մեր մօտ, մենք կ'ամօքենք
Քո վիճակի դառնութիւն,
Կը թուլացնենք ճակատագրիդ
Խիստ հարուածի սաստկութիւն»:
Նա տանում է տառապելով
Այս սոսկալի վըշտերին:
«Ողորմութիւն արէք, պարօն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

Մ. Նալբանդեան

59.

Ա Ր Տ Ա Ի Ա Ձ Դ

Լոյսը շողաց. ծագեց արեւ
Թուխ-թուխ ամպերի միջից.
Մի ձիաւոր անցաւ շուտով
Արարատայ կամուրջից:

Դինայ զետի ափերի մօտ
Սև նըթոյզը վազում էր,
Նա վազում էր որպէս սև ծուխ,
Մըտքից առաջ թըռչում էր:

Նորա վըրայ մի պատանի
Նստած էր քաջի նման
Կապարճը լի էր նետերով
Ուսին՝ աղեղ, լայն վահան:

Որսորդական իւր շները
Թափառում են սար ու ձոր,
Հոտ քաշելով փրնտոում են
Էրէ, թռչուն նորա նոր:

Թըփի միջից յանկարծակի
Վազեց կինճը սոսկալի.
Սոսկալի էր ժանիքները,
Աչքերը վառ, կըակով լի:

Տեսաւ նորան Արտաւազդը,
Վըրայ հասաւ ձիւնթաց,
Նետեց նետը, վայրի կինճը
Ահեղ ձայնով որոտաց:

Օղը մըթնեց. փոշին պատեց,
Բարձրացաւ մի թունդ մըրիկ.
Նւ անդունդը խոր յատակից
Դուռաց ձայնով յոյժ սաստիկ:

Նորա առջև բաց է լինում
Լայնաբերան մի վիհ—փոս.
Ուր որսորդը իւր ձիու հետ
Ներս է գլորւում դիւրահոս:

Կորաւ արին Արտաւազդը.
Կորաւ խորին անդրնդում.
Հօր անէծքը նորան պատժեց,
Որին նա շատ չէր սիրում:

Իսկ քաջքերը մեծ Մասիսի
Դարբնեցին շէկ երկաթը,
Յափշտակած՝ Արարատի
Տարան նորան դազաթը:

Այնտեղ դրին խոր այրի մէջ,
Չեռքն ու ոտքը շրջաթափած,
Որ Արտաւազդ միշտ, յաւիտեան
Մընայ այնտեղ բանտարկուած:

Չը հեռացան Արտաւազդից

Իւր շներն հաւատարիմ:

Ջոյդ շները որսորդական

Մնացին նորան մտերիմ:

Նորա այնտեղ ամբողջ տարին

Կըրծոտում են հաստ շրջաթան,

Կըրծոտում են, որ որսորդին

Տան հընար ազատութեան:

Եւ մաշում է ծանր շրջաթան,

Նա մաշում է օրէցօր,

Փոքր է մընում, որ կորցընի

Ջօրութիւնը իւր հըզօր:

Հայոց երկրի դարբինները

Մեծ Զատիկի գիշերին,

Երեք անգամ ծանր մուրճը

Ջարկում են իրանց սալին:

Նոյն ըռալէին ծանրանում են

Արտաւազդի շրջաթափը,

Որ չազատուի, չըկարենայ

Ջընջել բոլոր աշխարհքը:

Բաժնի

Բ. Մ Ե Ս Ն

(4-րդ ՏԱՐԻ)

Գարնան գեղեցիկ երեկոյին մէկ փոքրիկ տղայ իւր ուսուցչի հետ պտրտում էր անտառի շուրջը։ Խիտ անտառի միջից լսում էր սոխակի հրապուրիչ ձայնը։ «Ի՜նչ գեղեցիկ ներդաշնակութիւն, ասաց տղան, երկար ժամանակ հիացած ականջ դնելուց յետոյ. սաստիկ ցանկանում եմ այդ գեղեցիկ երգը մօտից լսել. մի քիչ առաջ դնանք, վարժապետ, որտեղից ձայնն է գալիս»։

— Զգոյշ կաց, ասաց վարժապետը. սոխակը վայրենի թռչուն է և անշափ կասկածոտ, եթէ փոքր ինչ մօտենանք, կը խրտնի և կը դադարի երգելուց։

«Բայց ինչի՞ համար ասաց տղան, ինչի՞ այդ թռչունը, որ իւր երգի ճոխութեամբ ուրիշներինը խափանում է, բուռի պէս միայնութիւն է սիրում. ինչի՞ իւր քաղցր ձայնը մեր բնակութիւնից հեռու է հնչեցնում, մինչդեռ մեր պարտիզի փոքրիկ ծառերն անգամ մանրիկ թռչունների ձանձրացնող ճռուղիւններով լիքն են»։

— Ճշմարիտ արժանաւորութիւնը, պատասխանեց ուսուցիչը, համեստ է լինում և սիրում է առանձին կենալ. պէտք է մեծ յարգանքով մօտենալ նորան և հեռուից վախել նորա արդիւնքը։

Բաղմալէս

2.

Մի անգամ գիշատիչ արծիւն ընկել էր երկաթեայ վանդակի մէջ, տխուր ու մունջ էր նա և կատաղաբար չորս կողմը նայելով՝ չէր մօտենում առաջն ածած մսի կտորներին: Վանդակը դրած էր դուրսը և նրա մօտով ման էին գալիս հաւերը: Դոքա սկզբում բաւականին հեռու էին շրջում արծուից՝ դողդողալի մտիկ տալով ահարկու թռչունին. բայց յետոյ, հասկանալով որ նա՝ չի կարող վնաս տալ վանդակի միջից, փոքր առ փոքր սիրտ առան, սկսեցին պտըտիլ վանդակին շատ մօտ. վերջապէս սկսեցին խօսել արծուի հետ:

«Ինչո՞ւ չես ուտում, ասաց նրան մի բարեսիրտ հաւ. միթէ չես տեսնում առաջդ թափած քո սիրելի կերակուրը: Տես, ինչպէս ախորժակով ենք ուտում մենք դա՛րու հատիկները: Կեր, մեր տէրն էլի կը տայ քեզ: Որ չուտես՝ կը մեռնես: Հոգս մի անիր, անազատ կեանքն այնքան վատ չէ, ինչպէս դու կարծում ես. վանդակդ էլ բաւականին ընդարձակ է»:

— Եւ՞ր, այդպէս է՝ միայն հաւերի և ոչ արծիւների համար, — ձայն տուեց վերջապէս տխուր կալանաւորը: Վաղը, աւելացրեց նա, ձեզ շամփրի կ'անցկացնեն կամ կը ձգեն ապուրի մէջ, իսկ դուք այնքան տխմար էք, որ չէք հասկանում ձեր թշուառ դրութիւնը, և այնչափ ստորուկ էք, որ չէք կարողանում սիրել ազատութիւնը, ինչպէս ես եմ սիրում նրան: Դուք փոխել էք նրան շնչին հատիկների հետ, որ ձրի թափուած են դաշտերում. իսկ ինձ համար՝ անազատ կեանքը ոչինչ գին չունի:

3.

Բաղէշի ձորը մի սքանչելի պատկեր է ներկայացնում բարնանը: Այնտեղ ես տեսայ հազարան բիւրիւլին որ յիշատակում է հէքեաթների մէջ. ես լսեցի նրա զմայլեցնող երգերը, որ նա երգում էր մաքուր և քաղցր դայլալիկներով. նա գիտէ հազար եղանակ գեղգեղել. նա լցնում էր ձոր ու անտառ իր հրաշալի գեղգեղանքով: Նա սարեկի չափ է, աչեղ, լանջազեղ, թիկունքը և գլուխը փայլուն ոսկու պէս դէղին, թևերը սևաթուխ, ծանր նայուածքով, վսեմ շարժմունքով. նա արագ է թռչում, բայց ոչ մացառի փոքրիկ բիւրիւլի նման վժիկ-վժիկ և ճրճըռ, և ոչ նրա պէս ուսուստուն և մարդկանցից խըրտնող. սա, ընդհակառակը, հաճոյք է զգում ցոյց տալ իր գեղեցկութիւնը, և ախորժում է երգել. երբ իրան լսում են:

Բաղէշի ձորի ծառերի վրայ ամեն հրեկոյ, երբ արեւը մայր է մտնում, թփերի միջից մի ամաշկոտ աղջկայ ձայնի նման լսում է սրտին դիպող մի շփոյ. «Սըհակ, սըհակ, սըհակ...», երեք անգամ կրկնում է. մի պահ լռում է, կարծես, արձագանքի կամ պատասխանի է սպասում, ապա յուսակտուր կրկնում է ու կրկնում. «Սըհակ, սըհակ. սըհակ», և այսպէս մինչև առաւօտ: Պտըտիկ, կատարազլուխ, վախկոտ և ամաշկոտ այս թռչնիկը ո՞վ է, հարցրի ես բարեկամիցս: Միթէ չգիտես: Եղել են որբուկներ՝ քոյր ու եղբայր. մի երեկոյ եղբայր Սահակը սանդրում էր իր քրոջ ծամբերը. յանկարծ նրան յափշտակում են, տանում: Արծիւ էր յափշտակողը թէ գազան՝ Աստուած գիտէ. միայն քոյրը աղեկտուր ճշում է. «Աստուած, թռչունի թևեր տուր ինձ, թռչեմ, եղբայրիկիս գտնեմ»: Աստուած թևեր է տալիս աղջկան: Այն օրից ի վեր ծա-

ոներ ու դռներ է թափառում նա, լեռներ ու անտառներ է թռչում ու կանչում «Սըհակ, Սըհակ, Սըհակ»:

Գ. Սըռանձուհանց

4.

Ի Մ Ա Ս Տ Ո Ւ Ն Ժ Ո Ւ Լ Է Ա Կ Ը

Մի թագաւոր նստած էր իր գահի վրայ: Հեռաւոր երկրից մի դեսպան եկաւ և, առանց խօսելու, թագաւորի գահի շուրջը մի կլոր գիծ քաշեց ու լուռ ու մունջ մի կողմը քաշուեց նստեց:

Թագաւորը այս մարդու արարմունքից ոչինչ չհասկացաւ. կանչեց իր իշխաններին. նրանք էլ մի բան չը հասկացան: Թագաւորը շատ վատ գրութեան մէջ էր: Նրա համար մեծ ամօթ էր, որ իր տէրութեան մէջ մի խելօք մարդ չէր գտնուում՝ դեսպանի արածը հասկանալու համար: Թագաւորը սաստիկ նեղացած՝ յայտնեց ամենքին, որ եթէ նորան պատասխան տուող չգտնուի, էլ ոչ ոքի կենդանի չի թողնի:

Թագաւորի կողմից խնդրակներ ման եկան ամեն կողմ, և վերջը մի տան մէջ գտան մի ջուլհակ (ոստայնանկ): Տեսնում են, որ այն մարդը մի տեղ նստած, միևնոյն ժամանակ երեք գործ է շինում.— համ իր կտան է գործում, համ երկու երեխայի օրօրոց է օրօրում, համ էլ տանիքի վրայ ցորեն է փռել, մօտը մի ճիւղտ է տնկել. երբ ինքը իր կտաւի թելերը շարժում է՝ կտաւը գործւում է, օրօրոցները օրօրւում են, այն ճիւղտն էլ շարժուելով՝ տանիքի ծախն են փախչում, ցորենից հեռանում:

Նրանք այս բանի վրայ շատ են զարմանում: Յետոյ նորան պատմում են, թէ հեռաւոր երկրից մի մարդ եկաւ, թագաւորի գահի շուրջը մի գիծ քաշեց, և ոչ ոք չկարողացաւ իմանալ, թէ դրանով ինչ էր ուզում ասել: Վերկաց, գնանք. եթէ դու նրա միտքն իմանաս՝ թագաւորը քեզ մեծ պարգևներ կը տայ:

Ջուլհակը մի քիչ մտածում է, յետոյ առնում է երկու վէզ ու մի վառեկ և գնում է հետները: Հասնելով թագաւորի մօտ՝ վէզերը հանում է և ձգում է դեսպանի առաջը: Դեսպանը դրպանից մի բուռը կորեկ է հանում շաղ տալիս գետին: Ջուլհակը բաց է թողնում վառեկը, որ իսկոյն սկսում է կտցահարել կորեկը:

Այս բանը տեսնելով՝ դեսպանը տրեխները հագնում է ու սուս ու փուս դուրս գնում:

Թագաւորը ջուլհակին հարցնում է, թէ՛ «Այդ ինչ արիր»: Ջուլհակը պատասխանում է. «Այդ մարդը եկել էր ասելու, թէ՛ «Մեր թագաւորը գալիս է քեզ հետ պատերազմելու, քո երկրին տիրելու. խոնարհում ես, թէ կռուով ես ուզում պատասխանել»:

Ես նրա առաջը վէզեր ձգելով հասկացրի, թէ՛ «Դուք մեզ համար երեխաներ էք, գնացէք վէզ խաղացէք. դուք իմ, մեզ հետ կռուողն իմ»: Նա իր շաղ տուած կորեկով ուղեց հասկացնել, թէ՛ «Մեր գործերը անթիւ, անհամար են. դուք ինչ կարող էք անել»: Եւ երբ ես վառեկս բաց թողի ու նորա բուռը կորեկը կերաւ՝ դրանով պատասխանեցի, թէ՛ «Մեր մի մարդը ձեր հազար մարդուն կը ջարդէ. գնա՛ պատմիր քո թագաւորին»:

Թագաւորը այս բացատրութիւնը լսելով՝ մեծամեծ պարգևներ տուեց ջուլհակին և ուղեց նրան վէզերի պաշտօն տալ: Բայց ջուլհակը պարգևների մի մասովը բաւականացաւ և թագաւորին ասաց. «Ո՛չ, թագաւոր, թող որ ջուլհակ մնամ. միայն այս եմ խնդրում քեզանից, որ չը մոռանաս, որ հառարակ արհեստաւորի մէջ էլ կը գրտ-

նուի այնպիսին, որ այսպիսի նեղ օրում քեզ պէտք կը գայ: Վէզիրներդ ինչ պատիւ ուզում ես՝ տուր, միայն ջուլհակին ու կօշկակարին էլ մարդու տեղ դիր»:

Գ. Սըուանձտեանց

5.

Մ Ո Ւ Ր Ա Յ Գ Ա Ն

Նա անցնում էի փողոցով... Ինձ կանգնեցրեց մի ծեր, հալից ընկած մուրացկան: Աչքերն արտասուալից, ուռած ու կարմրած, շրթունքները կապտած, հազին լաթեր, մարմնի վրայ անմաքուր վէրքեր... Օ՛, ինչ այլանդակ կերպով մաշել կերել էր այդ անբախտ արարածին աղքատութիւնը:

Նա ինձ պարզել էր իր կարմրած, ուռած ու կեղտերով ծածկուած ձեռքը... Նա հառաչում էր, նա խեղդուած ձայնով ողորմութիւն էր աղերսում:

Գրպաններս սկսեցի տակն ու վրայ անել... Բան չը գտայ—նչ փող, ոչ Ժամացոյց, ոչ էլ նոյն-իսկ թաշկինակ... հետո ոչինչ չէի առել... Իսկ մուրացկանը շարունակ սպասում էր... և նրա կարկառած ձեռքը թոյլ կերպով երերւում ու ցնցւում էր:

Ինքս ինձ կորցրած, շփոթուած՝ ես ամուր սեղմեցի այդ դողդոջուն, այդ կեղտերով ծածկուած ձեռքը... «Թողութիւն արա, եղբայր, ես ոչինչ չունիմ»:

Մուրացկանն իր կարմրատակած աչքերը յառեց վրաս: Նրա կապտած շրթունքները քմիծաղ տուին, և նա էլ իր կողմից պինդ սեղմեց իմ սառած մատները:

«Է՛հ, ինչ արած, եղբայր,—ծամծմեց նա.—դրա համար էլ շնորհակալ եմ. այդ էլ մի ողորմութիւն է, եղբայր»: Նա հասկացայ, որ ինքս էլ ողորմութիւն ստացայ իմ եղբորից:

Տուրգենև

6.

Ն Ր Կ Ո Ւ Հ Ա Ր Ո Ւ Ս Տ

Երբ իմ առաջ գովարանում են հարուստ Բոտշիլդին, որ իր ահազին եկամուտներից ամբողջ հազարներ է բաժին հանում մանուկների կրթութեան, հիւանդների բժշկութեան և անկեալների խնամատարութեան՝ ես նրան գովում եմ և զգածուում:

Սակայն և գովելով նրան և զգածուելով՝ ես չեմ կարող չըլիշիլ զիւղական մի չքաւոր ընտանիքի՝ մարդ ու կնոջ, որոնք իրանց քանդած բնում ապաստան տուին իրանց մի մօտ ազգականի որը մնացած աղջկանը:

—Կատեային որ մեզ մօտ առնենք, ասում էր զիւղացի կինը,—մեր վերջին կոպէկն էլ նրա վրայ կը գնայ, աղի փող էլ չի մնայ, որ աղ առնենք, կերակրին անենք...

—Է՛հ, ոչինչ... մենք էլ կերակուրն առանց աղի կ'առնենք,—պատասխանեց նորան մարդը:

Ո՛ւր այս զիւղացին, ո՛ւր Բոտշիլդը:

Տուրգենև

7.

Ա Ն Տ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր Ը

—Մայրիկ, դեռ հեռո՞ւ է...

—Մօտ կէս մղոն... Ահա այս անտառի ետեւում կ'ե-
րեան խրճիթները... Մըսո՞ւմ ես, Եան:

—Ո՛չ, մայրիկ, ո՛չ:

Այս խօսակցութիւնը տեղի ունէր երկու հոգու՝ մօր
և որդու մէջ: Մայրը գնում էր առջևից ճանապարհ բա-
նալով որդու համար ձիւնի հիւսերի մէջ: Ամեն մի րոպէ
ընկնելով, նա դառնում էր որդուն:

—Զգոյշ, Եան... Անցիր այս կողմով:

—Լա՛ւ, մայրիկ, լաւ... սառած շրթուքներով շշն-
ջում էր որդին, սակայն չէր գանգատւում, թէև ցուրտը
թափանցում էր միևնչև ոսկորները: Եւ հիմա, երբ մայրը
հարցրեց.

—Մըսո՞ւմ ես, Եան... նա պատասխանեց.

—«Ո՛չ, մայրիկ, ոչ...» Ու միայն նրա դողացող ձայնն
էր, որ հակառակ նրա խօսքերին, ասում էր ճշմարտու-
թիւնը:

Երկու մարդ կուռում էին ձիւնի հիւսերի հետ... Եր-
կու դիւրարէկ արարածներ կուռում են անսահման, ցուրտ,
մեռած բնութեան հետ... Ո՛վ կը յաղթէ, մարդը՝—թէ
այս անշունչ աժդահան...

—Մայրիկ, դեռ հեռո՞ւ է... հարցնում է Եանը:

—Չուտով, շուտով, միայն եկ, Եան, յետ մի մնալ,—
աղաչում էր մայրը:—Իմ ետեից, իմ ետեից...—Եւ նա,
հաւաքելով իր վերջին ոյժերը, պատռում է սառած ձիւ-
նի շերտերը, ճանապարհ բանալով իր որդու համար...
Նա զգում էր, որ թուլանում է. բայց մի և նոյն ժամա-

նակ զգում էր, որ պիտի գնայ... Թէ չէ ցրտահար մահը
սպասում է թէ իրան, թէ Եանին:

—Միայն թէ բուք շրակսուի..., քամի չըվերկենայ...
— ցածր ձայնով շշնջում էր ինքն իրան մայրը... Ու կար-
ծես՝ իբրև նրա խօսքերին պատասխան, անտառի կողմից
բարձրանում է քամին և սառած ձիւնը տալիս նրա երե-
սով...

—Տէր Աստուած,—շշնջում է նա, դժուարութեամբ
շարժելով ցրտից թմրած ոտները: Իսկ ետեից նրա հետ-
քերով գնում է թմրած մանուկը, հազած մօր բաճկոնը,
որ նա հանել էր իր վրայից ու տուել նրան:

—Մայրիկ...

—Ի՞նչ է, սիրելիս...

—Մայրիկ...—հազիւ լսելի շշնջում է երեխան ու
կուշ գալով նստում սառը ձիւնի վրայ:

—Եան, մի քիչ էլ..., արդէն մօտ է...—աղերսում է
մայրը, ու նրա ձայնի մէջ՝ դողում են բոլոր լարերը՝ թէ
սիրոյ, թէ աղերսանքի, թէ անսահման յուսահատու-
թեան...

Նա հանում է իր գլխաշորը ու երեխային փաթա-
թում նրա մէջ:

—Եան, սիրելիս... Մի քիչ տեղ, մի փոքրիկ տեղ...

—Զեմ կարողանում, մայրիկ,—աւելի կամաց շշնջում
է երեխան և ուժասպառ վայր ընկնում ձիւնի վրայ...
Մայրը մնաց կանգնած ու կոտրատում էր իր սառած
ձեռները, իսկ բուքը ցրուեց նրա գլխի սև մազերը:

Բուքը, զգալով իր իրաւունքները, սուր համբոյրնե-
րով գիշատում էր նրա դէմքը...

—Եան...—շշնջում էր նա ատամների միջից՝ և կուռ-
նում գէպի երեխան, բայց սրա գէպի մայրը դարձած
ապակեայ անշարժ հայեացքը զրկում է մօրը իր վերջին
ոյժից... Նա ցանկանում է բարձրացնել երեխային և
ինքն էլ ընկնում է ծնկների վրայ... Սառնամանիքը յաղ-

թեց նրան, սղմեց գետին ու, սառցնելով արիւնը, սկսեց թափանցել դէպի սիրտը...

— Ինչո՞ւ ես Դու ինձ, Տէր Աստուած, այսքան խիստ պատժում... Մեռնել այստեղ... առանց քահանայի ..

— Նա ցանկանում է բարձրանալ, բայց նրա ծնկները սառել կպել են ձիւնին:— Անիծում՞ մարդիկ... Դուրս վռնողեցին խրճիթից...

Սաստիկ ցաւը ճնշում էր նրա սիրտը, կըտրտում էր աչքերը ու տարածւում ամբողջ մարմնի մէջ: Նրա շրթունքները դեռ եւս ցանկանում էին աղօթք շնչել, սակայն նա իր միտքը վերջացրեց... գուցէ այնտեղ, միւս աշխարհում:...

Քամին խղճաց նրան ու քնքշաբար ծածկեց ձիւնի վերմակով... Ու գնալով մեծանում էր նրանց վրայ ձիւնեղէն գերեզմանաթումբը...

Խեղճ կինը սառել էր իւր երեխայի հետ: Նրանց դուրս են արել խրճիթից, նրանք էլ գիշերով ճանապարհուել են... Միայն հետեւեալ օրն են նրանց գտել ձիւնի տակ:

8.

Մ Ե Մ Ժ Ա Ն Ա Պ Ա Բ Հ Ի Ն

I.

Ես փոքր էի, հազիւ եօթ-ութ տարեկան: Մի հեռու տեղից հօրս հետ սայլով վերադառնում էինք տուն:

Յիշում եմ՝ երկար, ոլոր-մոլոր ճանապարհ էր, որ մեզանում «թաղաւորական ճանապարհ» էին կոչում, որովհետեւ իշխանութեան հրամանով պատրաստուած խճուղի՝

էր: Մեր սայլը բարձած էր ցորենով և այնքան ծանր էր, որ երկու ուժեղ գոմէշները հազիւ էին քաշում: Հայրս գնել էր արդեօք այդ ցորենը, թէ փոխ էր վերցրել հեռաւոր բարեկամից, այդ չեմ յիշում: Երևի, հայրս գոհ էր իր ցորենով, որովհետեւ սայլի առջևում նստած՝ հանդարտ մոմուում էր մի գեղջկական երգ, մի բան, որ նա անում էր միմիայն այն ժամանակ, երբ գործն աշոգ էր ու սիրտն ուրախ:

Ճանապարհից ոչ հեռու մի նոր ցանած ցելում կանդնած էր մի ջրուոր՝ *) բահն ուսին դրած. նա ջրում էր իր նոր ցանած արտը և նայում էր դէպի մեզ: Սարեակները և ագռաւները ահագին երամներով հետևում էին մարգերում հոսող ջրի ընթացքին, հաւաքելով միջատներ: Աւելի հեռու քարձրանում էր ծխի մի պտույտ՝ բարակ և ոլոր-մոլոր. հօտաղներից մէկը կրակ էր արել և, երևի, եփում էր որ և է արմտիք:

Եւ մեր սայլը ճռնչալով գլորւում էր, հա գլորւում, և հայրս ուրախ սրտով շարունակում էր իր երգը: Այդ ժամին երջանիկ էինք ամենքս՝ և հայրս, և ես, և նոյն մեր գոմէշները, որոնք առանց խարազանի՝ իրանց կամքով հանդարտ քայլում էին որոճալով:

Յանկարծ մեր հտեից լսուեց մի կառքի զանգակի ձայն և դրա հետ միասին մի սպառնալից «խարարդան»:

Հայրս ցնցուեց իւր տեղում, նրա թիկունքն սկսեց ծռմուռել և նա, խարազանով մերթ մէկ, մերթ միւս գոմէի մէջքին խփելով՝ աշխատում էր սայլը հեռացնել ճանապարհից մի կողմ: Մինչ այդ՝ ես յետ նայեցի: Քառաձի կառք էր մեզ վրայ վազողը և երկու զինուած ձիաւորներ սրաըշաւ քշում էին իրանց ձիերը, մէկը կառքի առաջից և միւսը հտեից: Ես սարսափեցի. ես լաւ գիտէի, թէ ինչ խորհուրդ ունի այն կառքը, որին ուղեկ-

*) Արար ջրող:

ցում են զինուած ձիաւորներ, իսկ այդպիսի կառքերից ես այժմ էլ վախենում եմ, ուր մնաց մանկութեանս օրերում: Փոշու այմպերի մէջ կորած ձիաւորներն ու կառքը մըրրկի պէս մեզ վրայ էին վազում, ասես, խեղդելու համար. ինչպէս կ'ուզէի, որ մեր գոմէշներն այդ ժամին թռչունների արագութեամբ խլէին ու փախցնէին մեր սայլը երկրի երեսից. քանի զարհուրելի կառքը չէր հասել ետեւից:

Երեւի, մեզ սպառնացող վտանգը շատ էր ահաւոր, որովհետեւ ես տեսայ, թէ ինչպէս հեռւում ջրուորը ձեռքերով մի յուսահատական շարժում արեց դէպի հայրս, ճշարտ քանի ոյժ ունէր՝ «Ձուտ, տունդ քանդուի, շուտ»: Նրա ձայնից և ձեռքերի շարժումից վախեցած՝ ազնաւներն ու սարեակները մէկէն թռան գետնից, իւրաքանչեւ նուեցին ահագին կռնչիւնով և մեր գլխի վերեւ պտույտներ էին գործում. կարծես, մեր դիակներին սպասելով: Մի րոպէ թռչունների կռնչոցը, զանգակների ձայնը, կառքի օրոտը, ձիերի ոտների դոփիւնը, ձիաւորների սարսափելի «խաբարդան» ու հայհոյանքները իրար խառնուեցին և ես, գլուխս կորցրած՝ էլ չէի հասկանում, թէ մեզ հետ ինչ է կատարւում:

Հօրս նայեցի. նա անխնայ թափում էր գոմէշներին, ոլորում էր իր տեղում, ճշում, գոռում, ատամները կըրճըտում, որ հաստամարմին անասունները մի փոքր շուտ շարժուեն, դուրս տանեն սայլը ճանապարհից. սակայն իզո՛ւր, զանգաղաշարժ, հաստակաշի կենդանիների փոյթը չէր. նրանք ոչ ձիաւորներից էին վախենում, ոչ կառքից, և մէջքերը դէմ տուած խաբաղանի հարուածներին շարունակում էին ճանապարհը մի և նոյն քայլուածքով և միևնոյն գծով: Մէկ էլ փորձեցի յետ նայել, բայց արդէն ուշ էր. ես տեսայ կառքը մեր սայլի կողքին, տեսայ երկու ձիաւորներին, որոնք իրանց մտրակները շարժելով մօտեցան հօրս, որ կծկուել էր իր տեղում, և էլ

բան չըտեսայ, որովհետեւ բարձրաձայն ճչացի և գլուխս ծածկեցի ջուալների արանքում, որ չըտեսեմ, թէ սարսափելի ձիաւորները ինչպէս են սպանում հօրս:

Ես լուրջ հաւատացած էի, թէ որովհետեւ հայրս չը կարողացաւ իր սայլը ճանապարհի կենտրոնից մի կողմ դարձնել, որովհետեւ կառավարն ստիպուած եղաւ այդ խորհրդաւոր կառքը ճանապարհի եզրով քշել, ուստի աղան, երեւի, բարկացաւ և հրամայեց, որ ձիաւորները հօրս սպանեն... մտածում էի ես. սիրտս ճմլում էր, ցաւում, որովհետեւ սպանում էին հարազատ հօրս, իմ խեղճ, իմ բարի հօրը...

II

Եւ այսպէս ես կռացած ծածկել էի աչքերս. ոչինչ չէի տեսնում, բայց լսում էի սարսափելի հարուածների ձայներ և հօրս մեղմ աղերսանքն ու տնքոցը: «Սպանում են, մտածում էի ես, էլի մի րոպէ, և ամեն ինչ կը վերջանայ»: Հարուածները բաւական երկար տեւեցին. ապա ամեն ինչ լռեց: «Վերջացաւ, սպանեցին պրծան», մտածեցի ես, առանց համարձակուելու գլուխս բարձրացնել: Մի րոպէ ես մոռացայ նոյն իսկ, թէ ինչ է կատարւում մեր շուրջը, ո՛ւր եմ ես. յետոյ ինձ թուաց, թէ մեր սայլն անտէր-անտիրական մնացել է դաշտում հեռու, հեռու... Չըգիտեմ, որքան երկար մնացի այդ դրութեան մէջ. միայն գիտեմ, որ գլուխս բարձրացրի այն ժամանակ, երբ հօրս ձայնը հասաւ ականջիս.

—Վեր կաց, որդի, մի վախենար, գնացին:

Թւում էր, թէ ես երազի մէջ եմ. նայեցի,—մենք դարձեալ ճանապարհի վրայ էինք, ջրուորն իր տեղումն էր, ծուխը շարունակում էր բարձրանալ ոլոր-մոլոր, թրուշուններն իջել էին ցելի վրայ, մեր սայլն իր առաջուայ տեղումն էր, միայն հօրս գլուխը փաթաթուած էր ա-

ըրևնոտ թաշկինակով: Մի փոթորիկ էր անցել մեր գլխով, և չընայելով դրան՝ ես հօրս նայեցի մի րոպե և ժպտացի ուրախ սրտով, այո՛, ուրախ սրտով, որովհետև հայրս կենդանի էր, որովհետև ձիաւորները նրան չէին սպանել. ուրեմն նրանք այնքան էլ չար չէին, ինչքան ես կարծում էի, մտածեցի ես, դժացել են և չեն սպանել հօրս. որ ուզէին, կը սպանէին, ո՞վ էր նրանց ձեռքը բռնողը. միայն ծեծել են, և շատ են ծեծել. էհ ինչ անենք, ո՞ւմ չեն ծեծում. մեր գիւղում ոչսը ճիպոտ ունի, որի ծայրից արիւն է կաթում. տանուտէրը խօսւմ Աստուած փրկէ: Այսպէս էի մտածում ես և ուրախանում հօրս համար, որ, կարծես, խեղդուելուց հրաշքով ազատուել էր:

Հայրս ցած իջաւ սայլից և գնաց դէպի առուակը. ես էլ հետեցի նրան. ջրուորը դանդաղութեամբ մօտեցաւ մեզ և բահի վրայ յենուած կանգնեց առուակի միւս ափին մեր դիմաց: Հայրս ու նա նայեցին իրար լուրջեամբ:

— Օրն երթայ՝ չարը հետը, ասաց ջրուորը:

— Օրը գնաց՝ չարը մնաց, պատասխանեց հայրս:

— Անաստուածները գլուխդ պատռել են:

— Հա՛, պատռեցին, էհ ինչ անենք, այսքանով էլ պրծայ, լաւ է. չէ որ կարող էին աւելին անել. մեր գլուխն էլ, գիտես, հաստ է, կը դիմանանք:

— Տնաշէն, քանի ճշացի, որ շուտ հեռանաս ճանապարհից:

— Ախր ինչ անեմ, ախպէր, սատկած գոմէշները չը շարժուեցին, ինչքան ծեծեցի:

Կրկին լուրջին տիրեց. հայրս մի քանի բուռը ջուր վերցրեց և ազահութեամբ խմեց. նոր գգացի, որ ես էլ ծարաւ եմ. հօրս օրինակին հետեցի:

— Երեսդ էլ լուս, բարեկամ, ասաց ջրուորը, այդպէս լաւ չէ, որ տուն գնաս, արիւնոտ է: Հօրս ձախ այ-

տը ամբողջապէս պատած էր արիւնով, նա ձեռքով շոշափեց, նայեց կարմրած մատներին, մի բան մոմուաց ատամների արանքից և կռացաւ ջրի վրայ, երեսն էր լուանում: Ջուրը կարմրեց և արիւնոտ կոհակները գլորւում էին դէպի արտը:

— Վա՛յ, վա՛յ, արտն արիւնով է ջրուում, ճշացի ես:

— Արիւն և քրտինք, մոմուաց ջրուորը, բահն ուսին դնելով:

Էլի մենք սայլի վրայ էինք, գոմէշները վերակսեցին իրանց դանդաղ ընթացքը, անիւները գլորւում էին այս անգամ ցաւօտ ճոնչին բարձրացնելով, իսկ հայրս լուս էր և մտախոհ: Նա էլ չէր երգում:

Ա. Ա. Հարոյան:

9.

Ե Ր Ե Խ Ա Ն Ե Ր Ը

I.

Յուրտ ձմեռուայ մի առաւօտ մեծ քաղաքի զառիվայր փողոցից դանդաղ բարձրանում էր մի վեց-եօթ տարեկան երեխայ: Նա կրում էր իր մէջքին մի փոքրիկ կողով, որ պէտք է լիքը և ծանր լինէր, որովհետև մանուկը անդադար սայլաքում էր սառած ձեան կոկ մակերևոյթի վրայ և հազիւ քայլում էր:

Նա մեծ քաղաքի բանուոր ծնողների զաւակ էր. նրան ծանօթ չէին հայրական յարկի, սեփական պարտէզի հետ կապուած քաղցր յիշողութիւնները: Մանուկը գիտէր, որ այն տունը, ուր իրանք ապրում են այժմ, ուրիշներն է, բայց նա այդ մասին քիչ էր մտածում, մի-

այն թէ կարողանար շուտ հասնել, ազատուել այս անտանելի ցրտից:

Եւ նա շտապում էր, որքան կարող էր, բայց նրա քայլուածքը դժուարացնում էին ցուրտը, ձիւնը և մանաւանդ կօշիկները, որոնք չափազանց մեծ էին նրա փոքրիկ ոտների համար, և խեղճ երեխան հազիւ էր քաշ տալիս հին կաշուի և մեխերի այդ բեռը: Այդ էլ վնաս չունէր, բայց մի կօշիկի կողքը պատառուած էր և ամեն անգամ, երբ մանուկն այն ոտքն առաջ էր ձգում, փոքրիկ թաթի բթամատը գուրս էր սողում այդ բացուածքից, քսւում էր ձեանը և կրկին ծածկւում, ինչպէս մի վախեցած սողուն, որ գլուխը դուրս է հանում բնից և վտանգ զգալով ներս քաշւում կրկին: Հօր կօշիկներն էին, որոնք ամբողջ տարիներ քաշ էին եկել բանուորի տանջուած ոտներից: Մի քանի շաբաթ առաջ, երբ նա, հագնելով առաջին անգամ այդ կօշիկները՝ փորձեց քայլել և ընկաւ ահագին աղմուկով, նա ցաւով նայեց իր ոտներին, և նրա փոքրիկ գլուխը չէր կարողանում հասկանալ, թէ ինչին են հարկաւոր այդքան մեծ կօշիկները, այդքան ծանր, այդքան չոր:

— Մայրիկ, ախր ուրիշներինը փոքր են ու թեթեւ:

— Մենք չունենք, զաւակս, — եղաւ պատասխանը:

Մայրն ասաց՝ «մենք չունենք», ուրեմն պէտք էր հագնել. պէտք էր քաշ տալ այդ բեռը: Այսօր երեխան դարձեալ ցաւով էր նայում իր ոտներին, բայց էլ չէր զարմանում կօշիկների ծանրութեան, տղեղութեան վրայ. նա այդ դժուարութեանը սովորել էր արդէն. կ'ուզէր միայն, որ իր փոքրիկ վտիտ մատը դուրս չբգար այն պատառուածքից, և աշխատում էր այնպէս քայլել, որ մատը չբացուի, ձեանը չըքսուի, բայց այդ նրան չէր աջողում և ցուրտը կամաց-կամաց ընկճում էր նրան, փոքրիկ, կծկուած մարմինը դողդողում էր, խղճուկ ոտներն ու ձեռները կապտել էին:

Երեխան քայլում էր և մտածում. նրա մէջքի փոքրիկ կողովն էլ, ինչպէս նրա կօշիկները, իր փոքրիկ պատմութիւնն ունէր: Այդ պատմութիւնը այժմ անցնում էր նրա գլխով իր բոլոր մանրամասնութեամբ: Զմեռուան սկզբից քոյրն էր նրանով հէնց այս ժամին քարածուխ բերում, վառարանը վառում: Խեղճ քոյր. եղբայրը երբ առաւօտեան զարթնելիս՝ շտապով հաւաքում էր իր զգեստները, վազում էր դէպի վառարանը և այնտեղ կրակի առաջ կծկուած հագնւում էր, նրա մտքովն անգամ չէր անցնում, թէ այսքան դժուարութեամբ է ձեռք բերում ամուլը, թէ այդ հիւանդոտ, միշտ հազացող աղջիկը այսքան ցուրտ է քաշում: Եւ այդ քոյրը մեռաւ: Մի առաւօտ, երբ ինքը զարթնեց, քոյրն անշարժ պառկած էր անկողնում. հայրը չէր երևում, — մայրը կամացուկ լալիս էր. փոքրիկ կողովը դատարկ էր, և վառարանը չէր վառւում: Երեխան լաւ յիշում է, որ այդ օրը զարթնելուց յետոյ ինքը շատ մրսեց, երբ շորերը հագնում էր. նա ամենեւին չէր հասկանում, թէ վառարանի կրակը այդպէս դժուար է ձեռք բերում:

Քրոջ մահից յետոյ մայրն էր գնում ամուլի բերելու. նրա մտքովն անգամ չէր անցնում, թէ այդ կողովը վերջիվերջոյ իր մէջքին կը նստի: Բայց երէկ առաւօտ նա զարթնեց և մօրը գտաւ հիւանդ պառկած, կողքին մի փոքրիկ երեխայ, որ, չըզիտես ինչու, ճշում էր անդադար. սենեակը դարձեալ ցուրտ էր, վառարանը սառը: Նա շորերը հագաւ դողդողալով: Մայրն ասաց, որ ինքը հիւանդ է, որ այս պատիկը մի նոր քոյրիկ է, գիշերն ընկել է երկնքից, որ այդ իր մեռած քոյրն է ուղարկել, որ մեծանայ նրա փսխարէն գնայ ամուլի բերի:

— Իսկ մինչև այդ, — ասաց մայրը, — դու պէտք է գնաս ամուլի բերես:

— Մայրիկ, շուտ կը մեծանայ իմ քոյրիկը:

— Հա՛, որդի, շուտ կը մեծանայ, որ սենեակը տաք լինի, շատ շուտ կը մեծանայ:

Յետոյ մայրն աւելացրեց, որ իր տղան խելօք է, քաջ տղայ է, որ նա կը լսի իր մօրը և իսկոյն կ'երթայ ածուխի. նա խօսմ ճանաչում է ածխավաճառի խանութը:

Եւ այսպիսով՝ փոքրիկ կողովը յայտնուեց նրա մէջքին: Ահա այս էր մտածում երեխան, երբ բարձրանում էր ձիւնոտ գառիվայրով: Յուրտ էր, բեռը ծանր, ոտների տակ ձիւնը ճռճում էր, աջ ձեռքը, որով բռնել էր կողովի պարանը, սաստիկ կապտել էր. նա դուրս հանեց գրպանից ձախ ձեռքը, բռնեց պարանը և սկսեց փչել սառած ձեռքը տաքացնելու համար, բայց նրա խղճուկ շունչն էլ այնքան տաք չէր, ջանքերն իզուր անցան:

Վիճակը քանի գնում վատանում էր, բայց մայրն ասաց, որ նա խելօք, քաջ տղայ է, նա չի վախենայ ցրտից և կերթայ ածուխի: Այո՛, նա չի վախենում ցրտից, բայց ոտի բաց մատը շատ է մորմորում, աջ ձեռքը շատ է կսկծում, գոնէ շուտ բարձրանար և ազատուէր գառիվայրից, այնուհետ հեշտ է: Զրթունքները դողդողացին, նա չի ուզում լաց լինել, մայրն ասաց, որ նա քաջ է, այդ միայն ցրտից են դողդողում, արհա՛ նա ներքևի շրթունքը ներս քաշեց և ատամների շարքի մէջ սղմեց. էլ չի դողայ: Նա բարձրանում է. Տէր Աստուած, այս որքան երկար է ձիւնոտ գառիվայրը. վերելքը վերջ չունի. այս անգամ աչքերը թացացան և միայն երկու կաթիլ, աչքերի երկու խորշերից, քաջ ընկան, մնացին. այդ էլ ցուրտն է, մտածեց երեխան, և թեով սրբեց ու առաջ քայլեց:

II.

Հազիւ գառիվայրի կատարին հասած, անց ու դարձից կոկուած ձեան վրայ ոտքը սայթաքեց, նա ընկաւ

ծնկների վրայ, թէև իսկոյն վերկացաւ, բայց աչքերից արցունքները կաթիլ-կաթիլ թափուեցին և նա այս անգամ բարձրաձայն հեկեկաց: Հէնց նոյն ըոպէին գառիվայրի վրայ յայտնուեց մի ուրիշ երեխայ. նա էլ մի բան ունէր ձեռքին, մի փոքրիկ, կոկիկ սահակ, որով մանուկները ձմեռ ժամանակ սահում են ձիւների վրայ դարձիվեր փողոցներում: Հարուստ ծնողների մի բաղդաւոր երեխայ էր, ձեռներին ունէր բրդեայ տաք ձեռնոցներ, ոտներին՝ փոքրիկ սիրուն կօշիկներ ռետինէ կրկնակօշիկների մէջ, վրան՝ հաստ տաքուկ վերարկու: Նա վազելով, ուրախաձայն աղաղակներով դուրս թռաւ հարևան տնից, բայց տեսնելով այս երեխային, որ կողովի տակ կռացած արտաւում էր, կանգ առաւ ինչպէս քարացած:

Նրանք երկար նայեցին իրար. երջանիկ, հարուստ երեխան տեսնում էր այդ կեղտոտ, գզգզուած երեխայի մէջ մի փոքրիկ զազան, որ կարող էր գուցէ կծել. իսկ արտասուող երեխան նայում էր առաջինին և զարմանում էր, որ օրուայ միևնոյն ժամին, միևնոյն գառիվայրի վրայ, էր, որ օրուայ միևնոյն ժամին իր հասակակից մի երեխայ կողով չունի, չէ մրսում, որ նրա ոտքի մատը դուրս չէ գալիս կօշիկի ծակից, որ նա չէ սայթաքում, չէ գողում, չէ լալիս:

Ամենից ծանրը, ամենից անտանելին դարձեալ իր կօշիկներն էին. մանուկը նկատեց, որ իր բաղդաւոր հակառակորդը զարմացած հէնց իր ահադին կօշիկներին է նայում, ինքն էլ աչքի տակով նրա ոտներին նայեց. նրա կօշիկները ճրքան փոքր էին, ճրքան սիրուն: Խեղճ... Նա երբէք այդպէս ցաւ չէր գգացել. նոյն իսկ առաջին նա երբ նա ընկաւ երեսի վրայ, նրա վիշտն այս ասօրը, երբ նա ընկաւ երեսի վրայ, նրա վիշտն այս աստիճան մեծ չեղաւ, որքան այսօր: Օ՛, ինչպէս կ'ուզէր նա փոքրիկ կօշիկ ունենալ այս ժամին: Հապա մի կօշիկի այդ պատահումա՞քը... Գոնէ այդ չըլինէր, մտածեց երեխան, բայց հէնց նոյն վայրկեանին անսպասելի կեր-

պով, կարծես դիտմամբ, կապտած մատը դուրս ցցուեց. նա զգուշութեամբ ներս քաշեց և շարունակեց նայել դիմացինին:

Երկար ժամանակ լուռ էին նրանք: Առաջինը խօսեց բախտաւոր երեխան:

— Է՛յ, բլօճ, ինչո՞ւ ես լալիս:

— Ցուրտ է... էլ չեմ լալիս,— շտապեց աւելացնել երկրորդը, ամաչելով իր թուլութիւնից իր հասակակցի առաջ: Մայրն ասել էր, որ նա քաջ է:

— Ցուրտ է, հէ՛յ *) էլ ցորտ չէ... ես չեմ մրսում,— վրայ բերեց առաջինը յոխորտանքով:

Նրանք կրկին լռեցին, կրկին նայում էին իրար, ոտից դուրս չափելով:

— Ինչո՞ւ ես տանում ածուխը:

— Քոյրս մեռաւ, մայրս հիւանդ է, տանում եմ, որ պստիկ քոյրս տաքանայ, մեծանայ, յետոյ նա կ'երթայ ածուխի:

— Մերը ծառան է բերում: Գիտես, ես այստեղից դէպի ներքեւ այնպէս սլւում եմ, որ դու իսկի չես կարող բռնել:

Նա մի դառն հայեացք ձգեց իր հակառակորդի վրայ և առաջ շարժուեց: Հազիւ մի քանի քայլ արած՝ նա յանկարծ զգաց իր գլխին ձնագնդի մի սաստիկ հարուած. ցաւը խիստ էր, բայց նա էլ չարտասուեց. այլ նեղացած յետ դարձաւ: Իր խօսակիցն էր խփողը, որ իր սահնակի վրայ նստած՝ սլանում էր դէպի ներքեւ, յետ յետ նայելով և հռհռալով:

Վշտացած մանուկը վճռեց վազել, բռնել նրան, մի քանի հարուած տալ գլխին, որ նա էլ լաց լինի, արցունք թափի իր պէս: Սահնակը շատ արագ էր իջնում, իր կօշիկները շատ էին ծանր, շատ էին մեծ, մէջքի բռն էլ

*) Բուրբուլիւն:

ճնշում էր, ճնշում. ահագին կօշիկները ճռճոացին ձեան վրայ, նա կրկին սայթաքեց և այս անգամ այնպիսի ոյժով փռուեց գետին, որ կողովը շուռ եկաւ, ածուխը թափուեց, դէմքը թաղուեց ձեան մէջ, քիթն արնեց, առաջի ատամները խրուեցին շրթունքների մէջ, հակառակորդին բռնելու հնար չըկար. նա սղմեց իր բռունցքը, բարձրացրեց օդի մէջ վեր վեր և ճշաց սպառնալի ձայնով:

— Սպասիր, մենք էլի կը պատահենք:

Նրանք հեռու չեն ապրում իրարից, անշուշտ էլի կը պատահեն:

Ա. Ա. Զարման:

10.

Լ Ե Ռ Ն Ե Բ Ո Ւ Մ

Երկու ընկեր էինք և գնում էինք սարերով, ձորերով. մի և նոյն հոգսն էր մեզ երկուսիս էլ միաժամանակ մեր յարկերի տակից դուրս շարտել: Այդ վնաս չունէր, զոնէ ճանապարհն ապահով լինէր:

— Այս մեր լեռները, հեռուից նայում ես՝ կապոյտ, ալիքաւոր բարձրութիւններ, խորհրդաւոր ու սիրուն, որ կարծես թաքցնում են ու զրաւում քեզ իրանց ծոցը. մօտենում ես, թաղում ես ձորերում, կիրճերում: Լուռ սարսափը պատում է կուրծքդ ու խեղդում: Ասում են լեռներում մարդ հեշտ ու ազատ է շնչում: Այստեղ կարծես օդ չըկայ:

— Օդ կայ, թէ չըկայ, այդ մի և նոյն է, պէտք է անցնենք, լաւ է լուռ կաց և ձիուն գօր տուր շուտ անցնենք, դատողութեան ժամանակը չէ:

Ես լուռ կացայ, ընկերս իրաւունք ունէր, բայց ձիս այն օրին չէր, որ զօր տալով բան դուրս գար. դեռ նրա բանը լաւ էր, հոնի մի կարճ փայտ ձեռքին էր. անդադար զարկում էր իր ձիու կողերին և առաջ ընկնում: Իմը՝ մի ողորմելի, լղար կենդանի, ասպանդակների պատճառած ցաւը տանում էր, բայց ընթացքը չէր փոխում, ես չարչարում էի նրան, նա չարչարում էր ինձ: Եւ գնում էինք. ճար չըկար:—Մեր մի կողմում բարձրանում էր Զարսալայ սարը և միւս կողմում Թաքեալթուն. երկսի ոտների տակ բլուրներ ու ձորեր, մութ կիրճեր ու ժայռեր, մացառներ ու աղբիւրներ, և մեր ճանապարհը օձապտոյտ:

Կէս օր էր և դեռ մենք որքան պիտի գնայինք՝ վտանգաւոր տեղերից ազատուելու համար:

—Անիծումձ Բարդղղեան շղթայ. տեսնես ուրիշ աշխարհում էլ այսպիսի սարեր կան:

—Սիրուն սարեր են:

—Սիրուն են, թող հիմայ մի խումբ գլուխ կըտրողներ առաջներս դուրս գան, նոր կ'իմանաս սիրուն են՝ թէ չէ: Ելի նրանք սիրուն կը մնան, սարն ինչ անի, որ ես և դու հիմայ այստեղ իրար մորթենք:

Ես լռեցի. նա դարձեալ իրաւունք ունէր. անտառն ինչ անի, որ այնտեղ դազաններ են բոյն դնում:

—Տեսնո՞ւմ ես այն սև մեծ ժայռը մեզանից զէպի ձախ, ասաց ընկերս:

—Տեսնում եմ:

—Անունը գիտես:—Ո՛չ:—Նա կոչւում է Կոկորդ-կըտրող: Ինչո՞ւ:

—Որովհետեւ շատ ինձ ու քեզ նման ողորմելիներ գլուխները թաղել են այնտեղ:

—Անիծումձ ժայռ:

—Ժայռը մեղաւոր չէ. մեզ էլ կարող են սպանել, բայց այդ ժայռը կը մնայ օրհնուած:

Ընկերս դարձեալ իրաւունք ունէր. ես գլուխս քաշ ձգեցի, մի պահ լուռ կացայ, մտածմունքի մէջ ընկղմած:

—Որ այդպէս է, ինչո՞ւ այստեղից եկանք. չէ որ դու ճանաչում ես այս լեռների բոլոր անկիւնները:

—Ուրիշ ճանապարհ չըկայ. բայց ապահով եղիր, ցերեկով այս տեղերում վտանգը միշտ մեծ չէ. դէ, ցաւի տէր կնք, պիտի անցնենք. մարդ էլ պատահի մեր ինչը տանի:

—Ձէնք էլ չունինք:

Նա յետ նայեց մեզմ ժպտալով. «գէնքով ինչ կ'անէիր»:

—Ի՞նչ կ'անէի, ես ինչ գիտեմ, դէ վտանգաւոր սարերում անգէն լաւ չէ, գոնէ մի խէնջար:

—Տանը խէնջար ունէիր:—Զէ:—Երբ և իցէ ունեցել ես:

—Զէ, բայց կարելի էր ճարել:

—ձարած խէնջարով բան չի դուրս գայ. ձիուդ զօր տուր, դու էլի յետ մնացիր:

Ես սկսում էի բարկանալ. ձիս չէր գնում. չորս կողմերս սարսափելի էր, իսկ նա քշում էր առաջ այնպէս հանդիստ, կարծես Կոկորդ-կըտրող ժայռն առաջներս չը լինէր: Միթէ նա էլ չի վախենում ինձ պէս, էլ ինչ կարիք կայ ինձ մօտ քաջ ձևանալ. մտածում էի ես՝ նայելով նրա օրօրուող թիկունքին, նրա կարճ մահակին, որով անդադար խթում էր ձիու կողերը: Նրա ձին էլ մի բան չէր, բայց էլի իմից լաւ էր: Մտքովս մի բան անցաւ, գնամ ասեմ, դէ որ դու այնպէս քաջ ես, արի ձիերս փոխենք, և դու յետևիցս գնա, ես առաջից. ես յետևից վախենում եմ:

—Լսիր:

—Ելի ինչ կայ. նա յետ նայեց... տեսայ այդ պարզ, խաղաղ դէմքը և ամաչեցի մտածածս յայտնել:

— Կեցիր ես հասնեմ քեզ, գուցէ ձիս այդպէս լաւ գնայ քոնի հետ կողք-կողքի:

Նա կանգ առաւ: Ես հասայ: Վրաս նայեց փորձող հայեացքով:

— Դու շատ ես վախենում:

— Ի՞նչ կայ չըվախենալու. այս ժայռը, այս սարերը:

— Դու հաւատում ես բաղդիդ:— Ի հարկէ:

— Եթէ հաւատում ես, էլ ինչո՞ւ ես վախենում. ինչ գրուած է, այն էլ կը կատարուի:

— Իրաւունք ունիս, բայց վախենում եմ:

Ես լռեցի և սկսեցի մտածել նրա ասածի մասին: Ճիշդ որ, եթէ մարդ իր ճակատագրից ազատուել չի կարող, ինչու եմ վախենում:

— Դէ դու ասա, ինչո՞ւ ես վախենում:

— Ինչո՞ւ ես վախենում, ասաց նա դանդաղութեամբ. երևի նրա համար, որ չես իմանում, արդեօք ճակատագրիդ գրուածն է կատարւում, թէ չըզրուածը:

— Ես չեմ հասկանում, դու միշտ...

Վ՛զզ... Մի գնդակ էր, որ Կոկորդ-կորոդ ժայռի կողմից եկաւ ու անցաւ մեր գլխի վրայով: Վ՛զզ..., անցաւ երկրորդը:

— Հիմայ հասկացար:

Ես էլ սիրտ չունէի նրան հասկանալու. սարսափած նայեցի դէպի ժայռի կողմը և տեսայ, թէ ինչպէս վերցցուեց նախ մի մարդու պատկեր, ապա երկրորդը:

Քիւրդ աւազակներ էին:

Կանգ առէք, հրամայեցին նրանք մի զոյգ հրացանի փողեր մեզ ուղղած:

Մենք կանգ առանք. ճար չըկար:

— Ցած իջէք ձիերից, լսուեց երկրորդ հրամանը:

Ընկերս մի բռնէ մնաց մտադրադ: Տեսնես քանի հոգի են, ասաց նա կամացուկ:

— Երկու են, ես լաւ տեսնում եմ. զրանից մեզ ինչ

օգուտ. մի հոգի էլ լինէր, այդ հրացանով մեզ...— Դու էլի սկսեցիր:

— Ցած իջէք, թէ չէ... լսուեց նոյն հրամանն աւելի խիստ կերպով: Մենք ցած իջանք:

— Այժմ թողէք ձիերը և հեռացէք դէպի մի կողմ:

— Ձիդ թող և հեռացիր, ասաց ինձ ընկերս կամացուկ:— Իսկ դու...

— Թող ասում եմ:

Նա ինձ երբէք այդպէս խիստ չէր հրամայել. թւում էր, եթէ էլի մի բառ ասեմ, ինձ կը խեղդի տեղն ու տեղը: Ես հնազանդուեցի:

Ընկերս իր ձիու սանձից բռնած մի քանի քայլ առաջացաւ դէպի աւազակները:

— Նայեցէք, ասաց, ես բոլորովին անգէն եմ. այս ձին կատարի է. եթէ թողնեմ, կը փախչի, ինչպէս մըրքիկ, և ոչ ձեզ բաժին կը լինի, ոչ էլ մեզ՝ ափսոս է. ցած եկէք ու տարէք. մեզ էլ թողէք մեր ճանապարհը ոտքով շարունակենք: Խեղճ մարդիկ ենք, ինչպէս տեսնում էք, մեր ցաւի համար չօլերն ենք ընկել:

Ես նայում էի և չէի հասկանում, թէ ինչ է միտքը, քանի որ լաւ գիտէի, որ այդ ձիու կողերը մահակով էլ ջարդես, դարձեալ փախչողը չէ, էլ ինչո՞ւ չի ձգում, որ մենք թողնենք ու գլուխ առնենք կորչենք շուտով:

Աւազակները մի երկու բռնէ իրար հետ խորհրդակցեցին և ապա, հրացանները մեզ վրայ բռնած՝ ցած իջան ժայռից և առաջացան դէպի ընկերս, որ հանգիստ կանգնած սպասում էր նրանց: Ահա նրանք բոլորովին մօտեցան, աներկիւղ և վստահօրէն: Ընկերս շարունակում էր կանգնել անշարժ և հանգիստ: Ահա նրանցից առաջինը ձեռքը մեկնեց՝ ընկերոջս ձեռքից ձիու սանձը բռնելու: Ես նայում էի սրտաւրով: Մէկ էլ յանկարծ ընկերս ազատ ձեռքը բարձրացրեց և հոնի փայտով աւազուլութեամբ մի ծանր հարուած իջեցրեց քիւրդի մեկ-

նուած ձեռքի դաստակին ու փշուր-փշուր արեց, սա
ցաւից մոնչաց, կծկուեց ու թևը բռնած գետին ըն-
կաւ. համարեան մի և նոյն վայրկեանին փայտի երկրորդ
հարուածը իջաւ միւս քիւրդի գազաթին, որ նոյնպէս
գլորուեց գետին, հրացանը ձեռքից թողնելով:

—Վազիր, ճրչաց ընկերս: Ես մօտեցայ: Մի վայր-
կեան յետոյ երկու աւազակները զինաթափ և կապո-
տուած՝ մեր ոտների առաջն էին: Ես աչքերիս չէի հա-
ւատում:

—Մի քիչ ջուր թափիր այս ուշաթափուած քիւրդի
երեսին, թող ուշքի գայ:

Հրամանը կատարեցի, ինչպէս ստրուկ: Թակարդում
բռնուած գազանների պէս այս երկու քիւրդերը ընկած
էին կանաչի վրայ և ապուշ-ապուշ նայում էին մեզ:
Նրանք շշմել էին անսպասելի զէպքից:

Ես նրանցից պակաս շփոթուած չէի. նայում էի և
չէի հասկանում, թէ ինչ գործ ունին այդ երկու գազան-
ները մեր ճանապարհի վրայ, այն աստիճան արագ կա-
տարուեց այդ բոլորը:

—Ջուր, մրմնչաց ջարդուած բազկի տէրը առանց
մեզ նայելու, կարծես ուրիշից էր սպասում մի քանի
կաթիլ ջուր:

—Ջուր տուր սրան, ասաց ընկերս: Ես վազեցի մօ-
տակայ աղբիւրը, գլխարկիս մէջ մի փոքր ջուր ածեցի
և բերի: Պապակած քիւրդը խմեց, բայց շարունակում էր
տնքալ ցաւից:

—Թեղ շատ է ցաւում, հարցրեց ընկերս:

Վիրաւորուած քիւրդը նայեց նրա աչքերի մէջ, մի
բան մոմռաց և գլուխը քաշ ձգեց, հարցը թողնելով ան-
պատասխան:

—Ինչո՞ւ չես պատասխանում:

—Քեզ ի՞նչ թէ ցաւում է:

—Ինձ ի՞նչ թէ ցաւում է, ուզում էի կապել:

Քիւրդը հեգնաբար նայեց նրան, չէր հաւատում թըշ-
նամու խօսքերի անկեղծութեանը:

—Կապիր սրա թևը, դարձաւ ինձ ընկերս: Ես մօ-
տեցայ, պատուեցի քիւրդի շորերի մի մասը, վիրակապ
շինեցի և պատուեցի փշրուած բազուկը: Միւս ընկերը շա-
րունակում էր նայել գազանի վայրենի աչքերով և կար-
ծես ոչինչ չէր հասկանում:

—Ինչո՞ւ չէր սպանում մեզ, ասաց նա յանկարծ:

Ընկերս ժպտաց:

—Դուք մեր տեղը լինէիք, կը սպանէիք:

—Անպատճառ:

—Ինչո՞ւ էր սպանում անմեղներին:

—Ես ի՞նչ գիտեմ:

—Մենք ձեզ չենք սպանի:

—Հապա ի՞նչ կ'անէք:

—Մի բան կ'անենք: Վեր կաց, սիրելիս, հեծնենք
ձիերը, արևն արդէն թեքուեց, իսկ մենք շատ ճանա-
պարհ ունինք:

—Իսկ սրանք:

Պատասխանի փոխարէն ընկերս արձակեց անզէն
գերիներին:

—Գնացէք, ասաց նա:

Քիւրդերը վերկացան իրար բռնած, օրօրուելով գնա-
ցին նորէն զէպի Գոկորդ-կտրող սարը, իսկ մենք վերց-
րինք նրանց զէնքերը, թռանք ձիերի մէջքին և քշեցինք-
անցանք վտանգաւոր վայրերից:

—Աստ այժմ, սիրելիս, գրուածը կատարուեց, թէ-
չըզրուածը:

—2րդ գիտեմ, պատասխանեցի, բայց ընկերս դար-
ձաւ իմ աչքում մի հսկայ, որ, կարծես, իր ձեռքում տա-
նում էր իմ բազդը, և այդ բազդին էլ ոչ մի վտանգ չէր
սպառնում...

11.

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

Գաղթականների խումբը, թշնամուց փախչելով՝ մէկ ամառի տեղ հաստատեց իր բնակութիւնը: Ժամանակը գարնանային էր. շուտ-շուտ տեղացող անձրևների պատճառով գաղթականները ուշադրութիւն չըդարձրին այն հանգամանքի վրայ, որ նրանց բնակութեան մօտերը ոչ գետ կար, ոչ աղբիւր: Գաղթականներից մէկը, որ աւելի հեռատես էր, առաջինը ուշ դարձրեց այդ ձախողակ բանին, և իւր բռնած տեղի վրայ սկսեց ջրհոր փորել. նրա միամիտ ընկերները, որովհետև ազատ ժամանակ ունէին, սրտանց օգնում էին նրան: Հագիւ թէ բահը մի քանի անգամ գետնին զարկեցին, ով հրաշք, խցուած աղբիւրի ակը բացուեց և մէջից սկսեց ջուրը առատօրէն բղխել: Տէրը—նրա անունը Հագա էր—շատ ուրախացաւ. նրա հետ միասին ուրախ էին նրա միամիտ ընկերները՝ Աստուծոյ այս անակնկալ ոգորմութեանը, որ շնորհել էր նա իրենց դրացուն. նրանք վստահ էին, որ երկնքի անձրևը տարին տասներկու ամիս նոցանից անպակաս պիտի լինի, բայց եթէ երբեմն ջրի պակասութիւն էլ լինէր, նրանք երկիւղ ունենալու չէին, որովհետև նրանց դրացին ունէր առատ աղբիւր, որի ջրից անշուշտ նա մասն պիտի հանէր կարօտեալներին, մանաւանդ որ—նրանք այդպէս էին կարծում—այդքան ջուր նա երբէք չի կարողանալու սպառեցնել և նրա պէտքից միշտ պիտի աւելանար: Թէև նրանց առողջ դատողութիւնը այդպէս էր կարծել տալիս նրանց, բայց Հագայի կարծիքը բոլորովին ուրիշ տեսակ էր: Իսկ աղբիւրի ջուրը շարունակ վազում էր գնում:

Դաշտերը վարուեցին և ցանուեցին. անձրևները շա-

րունակ դալով և արեգակն էլ իր ջերմութիւնը տաքածելով դաշտերի երեսին՝ սերմերը ծլեցին և բոյսերը կանանչեցին ու մի քանի ժամանակից ցորենի հասկերը մէկ թիղ բարձրացան գետնից: Եղանակը փոխուեց, առաւօտից մինչև երեկոյ անընդհատ պարզ էր երկինքը: Արևը աւելի էր սաստկացնում իր ջերմութիւնը. արևելքից չոր քամիները փչելով՝ սկսան դեղնացնել ցորենի բոյսը: Աղբիւրի տէրը անհոգ էր. նա ջուրը տարաւ և ջրեց իւր արտը և նրա ցորենը ապահով մնաց երաշտից: Միւս գաղթականները՝ տեսնելով ջրի այդպիսի բարեբար դօրութիւնը, նոյնպէս ուզում էին ջրել իրենց արտերը, բայց Հագան նրանց առջև պայման դրեց, ասելով. «Եթէ ինձ օգնէք ջրաղաց շինելու, այն ժամանակ ոչ միայն կը տամ ձեզ ջուր, այլ և շինելիք ջրաղացս ամառուայ մէջ ձեր ցորենը կ'աղայ և ալիւր կ'անի»:

Գաղթականները տեսան, որ իրաւ է նրա ասածը, որ ջրաղաց պէտք է. ուստի ուրախ ուրախ սկսան ջրաղաց շինել և նրանց աշխատանքի փոխարէն, Հագան թոյլ տուեց նրանց արտերը ջրելու: Ամառուայ մէջն էր. հասան ցորենները: Երբ գաղթականները հասկերը հնձեցին, կալ տարան կամեցին ու ցորեն ստացան, եկան, Հագային ասացին. «Տուր ջրաղացդ ցորեններս աղանք»: Հագան ասաց. «Իմ բնակարանիս շուրջը շինեցէք քարէ ամուր պատ, այն ժամանակ ես կը թողնեմ ջրաղացիս մէջ ձեր ցորենը աղար»: Նրա տան չորս կողմը հաստ ու բարձր քարէ պատեր ու ամուր դռներ շինուեցին, և գաղթականները աղացին իրենց առաջին հունձի ցորենը: Չմեռը անցաւ. գարունը եկաւ. գաղթականները նորից վարույսնք ելան: Հագան նրանց ասաց. «Վարեցէք, ցանեցէք, հնձեցէք իմ արտերը, ապա թէ ոչ՝ չեմ տալ ձեզ ոչ արտերդ ջրելու ջուրս և ոչ ցորեններդ աղալու ջրաղացս»: Գաղթականները միտք արին, և յօժարեցան նրա պահանջը կատարելու. վարեցին, ցանեցին և հնձեցին

նրա արտերը. իսկ ինքը Հագան ոչ միայն անաշխատ էր, այլ և գլխների վրայ պտուտ գալով՝ սաստիկ հրամաններ էր տալիս նրանց, առանց թագի թագաւոր էր նրանց վրայ: Փոքր ինչ ժամանակ անցնելուց յետոյ, ասաց Հագան. «Արտերիս վրայ աշխատելու համար ամառները աղբիւրիցս ջուր էք առնում, բայց ինչ վարձատրութիւն պիտի տաք ինձ տարուայ ուրիշ եղանակներին ջուրս առնելու համար: Ահա ձեզ վրայ հարկ եմ դնում. ամեն մէկ կուժ ջրին այսքան բուռ (ափ) ցորեն պիտի հատուցանէք ինձ. ապա թէ ոչ՝ ջուր չըկայ ձեզ»: Եւ փորեց իւր բակի մէջ անաղին պղպայ և աղբիւրի ջուրը այնտեղ վազեցրեց:

Գաղթականները անջուր մնացին: Զուրը մարդուս ամեն օր պէտք է խմելու, լուացուելու, կերակուր եփելու, ձի ու տաւար ջրելու. գիւղացիները ամեն օր իրենց պէտք ջրի համար տանում էին իրենց ցորենը և տալիս Հագային, լցնում էին նրա ամբարները և բերաններից հացը կտրում էին: Քանի որ Հագայի տունը շենանում էր, նրա զրացիները աղքատանում էին, և որքան զրացիների վիճակը դառնանում էր, այնքան Հագան իրան երջանիկ էր համարում, որովհետեւ նա այն անգութ մարդկանցից էր, որոնց սրտի ուրախութիւնը բազմանում է ընկերների տխրութիւնից և թշուառութիւնից:

«Ո՛վ մարդ, ասում էին նրան զրացիները, Աստուած իւր առատ աջովը օրհնել է. ոչ հացդ պակաս է, ոչ ջուրդ և ոչ մեր պատիւը ու ծառայութիւնը քեզնից: Այդ անսպառ ջուրը, որ ժողովում ես անյատակ պրգայիդ մէջ, դու երբէք չես կարողանալու սպառեցնել ոչ քո և ոչ գաւաղներիդ պէտքի համար. ժամանակ-ժամանակ մեզ էլ տուր նրանից. մեր բերանները պապակեցին, մեր անասունները տանջոււմ են, մեր մարմինը կեղտի մէջ փտեց, մեր արտերը ցամաքում են, խնայիր մեզ, մեր կուշտ լինելովը դու երբէք չես սովելու. ինչո՞ւ անգութ սրտով

նայում ես մեր տանջանքներին: Աղքատութիւնը մաշում է մեր կեանքը. մեղքացիր մեզ»:

Հագան առանց շահի և տոկոսի ոչ մի կաթիլ ջուր չէր տալիս իւր պրգայից և ոչ մի բուռ ցորեն իր ամբարից. իր շուրջը կեցած մարդոց լացը, արտասուները և լալագին աղաչանքը ուրախացնում էին նրան, բայց նրա սրտի դուրսը չէին շարժում: Նա այն ժամանակ միայն ուրախ էր և ցնծում, երբ քովի կեցողները լացի ու սրգի մէջ էին:

Մէկ գարնան գիշեր, երբ Հագայի պրգան արդէն բերնէ բերան լիքն էր և նրա բակի երկաթապատ դռները ամուր փակուած ու նիգերը վրաները դրուած էին, — յանկարծ գողացին ամպերը, փայլատակեց երկինքը և սկսեց յորդ անձրև թափել, կարծես թէ կաթիլների տեղ երկնքից փարչեր էին պարպում: Զուրը սկսեց պրգայից վայր թափել. և որովհետեւ քարէ ամուր պատերը և փակած դռները ջրի ճամփան փակել էին, ջուրը սկսեց բակի մէջ բարձրանալ: Անձրևը քանի դնում էր սաստկանում էր և բակի ջուրը աւելի ու աւելի էր բարձրանում: Տան դռները չըղիմացան ջրի ուժին, ծրխնիները թռան տախտակներից, դռները բացուեցին և ջուրը հեղեղատի պէս ներս մտաւ: Հագան և նրա ընտանիքը կանգնեցին աթոռների և սեղանների վրայ, բայց ջուրը այնտեղ էլ հասաւ նրանց: Բայց անձրևը չէր դադարել, աղբիւրը առատ-առատ բլխում էր գետնից, ջուրը մտաւ ամբարները, թրջեց ցորենը, ապականեց ամեն կերակուրների պաշար և խեղդեց տարաւ Հագայի անասունները: Անձրևը անընդհատ գալիս էր, ամպերը կատաղի դուռում էին. ջուրը հասաւ Հագայի կրունկին, ծնկին, ապա և վզին... «Ա՛խ, միտք արաւ Հագան, ինչո՞ւ մէկ հրաշքով չի բացոււմ բակիս դուռը, որ ջուրը ազատ ելք գտնէր և ինձ խեղդելուց ազատէր... Բայց բակի դուռը ինքը իւր ձեռքով ամուր փակել էր և կողպել, որ զրա-

ցինները գաղտուկ ներս չըմտնէին և պապական թերան-
ները թաց չանէին: Զուրը ճամփայ չըգտաւ, աւելի բարձ-
րացաւ և խեղդեց նրան, որ խեղճերից մէկ կաթիլ էր
խնայում: Այսպէս պատժուեց ազան Հազան:

Ռ. Պատկանեան

12.

Ա Ղ Ա Ի Ն Ի Ն Ե Ր

Ես կանգնած էի սեպացած բլրի գագաթին: Իմ առաջ
մերթ ոսկեփայլ, մերթ արծաթափայլ շողշողում էր ծո-
վի պէս սփռուած հաճարի հասուն արտը: Բայց այդ ծո-
վը չէր ծփում. նրա երեսին չէին խաղում անհանգիստ
ալիքներ: Օղբ խեղդուկ ու անշարժ էր և գուշակում էր
մի մեծ փոթորիկ:

Իմ շուրջը գեռ ջերմ ու աղօտ լոյս էր սփռում արե-
գակը. բայց այնտեղ, արտի այն կողմը, ոչ այնքան հե-
ռու, մուգ-կապույտ ամպակոյտը բռնել էր երկնակամարի
ամբողջ կէսը:

Ամեն ինչ շունչը կտրել... ամեն ինչ թալկացել, նուա-
զում էր արեւի վերջին շարագուշակ ճառագայթների տակ:
Չէր երևում ոչ մի թռչուն. ոչ էլ գէթ ձայնն էր լսում:
Ճնճողուններն անգամ թագ էին կացել: Միայն մի տեղ,
մօտերքում, ջրածագի մենաւոր, խոշոր տերեր յամառ
կերպով շրջին ու շշուկ էր բարձրացնում:

Ափսինդի սաստիկ բուրմունքը բռնել էր հանդերը.
Ես նայում էի կապտագոյն ամպակոյտին... և սիրտս
խռովում, նեղանում էր: Դէ, շուտ արա, մտածում էի

ես. փայլի՛ր, փայլատակիր, ի՞նչ ոսկի օձ. ճայթիր, գորգւ՛մ,
ի՞նչ որոտ. շարժու՛ր, գլորու՛ր, երկիր թափու՛ր, ի՞նչ
չարաղէտ ամպակոյտ, վերջ տուր ա՛յս թախծալի հեծու-
թեանը:

Բայց ամպակոյտն անշարժ էր: Նա առաջուայ պէս
ճնշում էր լուռ ու մունջ երկիրը... և միայն կարծես ա-
ւելի ու աւելի ուռչում, մթնանում էր:

Ահա նրա միագոյն, կապուտակ երեսին մի բան սպի-
տակին տալով՝ սահուն ու հաւասար սլացաւ առաջ. սլա-
ցողը կարծես մի սպիտակ թաշկինակ կամ ձիւնի քուլայ
լինէր: Բայց դա մի սպիտակ աղանի էր, որ թռչում էր
գիւղի կողմից:

Նա թռաւ, թռաւ միևնոյն ուղղութեամբ... և սու-
գուեց անտառի յետեր:

Անցաւ մի քանի վայրկեան: Նոյն անողոր լուծիւ-
նը շարունակում էր: Բայց հա՛ա արդէն երևում են եր-
կու թաշկինակ, ձիւնի երկու քուլայ, որոնք յետ են դառ-
նում: Դրանք երկու սպիտակ աղանիներ են, որոնք հա-
ւասար թռիչքով դէպի տուն են թռչում:

Վերջապէս, փոթորիկն էլ ճայթեց և սկսուեց տա-
րերքի աղմկալից խաղը:

Ես վազէվազ հազիւ տուն հասայ:

Քամին աղմկում, կատաղի պտոյտներ է անում: Յաճ
իջած շէկ-շէկ ամպերը, կարծես գլխտորուած լաթեր,
թռչում սլանում են գլխապատառ: Չփոթ, աղմուկ—ամեն
ինչ իրար խառնելում, իրարով է անցնում: Անձրեւի սաս-
տիկ տարափը, օրօրուող սիւնների ձև առած՝ շրջալի
թափում է գետին: Պայծակները հրական լույս փայլատակում-
ներով աչք են կուրացնում. ընդհատուող որոտը տրա-
քում ու գորգում է, կարծես թնդանօթներ լինի արձա-
կելիս: Օղում ծածրային հոտ է փչում...

Իսկ կտուրի ծածկի տակ, երդիկի հէնց ծայրին,
իրար կողքի նստած են երկու աղանի. նստած է համ

նա, որ թուել էր իր վարուժանի յետից, համ նա, որին հետը բերել էր և, շատ կարելի է, ազատել նրան կո-րուստից:

Երկուսն էլ մէջքերն ուռցրել են, և ամեն մէկն իր փոքրիկ թևով զգում է դրացու թևի մեղմ շփումը....

Քախտաւոր են նրանք: Նրանց նայելով՝ ես էլ ինձ բախտաւոր եմ զգում... Թէև ես մենակ եմ... մէն-մենակ, ինչպէս և միշտ:

Տուրգենևի

13.

«Փ Շ Ո Ւ Ր Ը Մ Խ Ա Յ»

Ա.

Յունուարի մի ցուրտ, շատ ցուրտ օր էր. թքէի՜ր՝ գետին չէր ընկնի: Սպիտակ էր գետինը, սպիտակ էին տների պատերն ու կտուրները, սպիտակ էին մանա-ւանդ փողոցների և պարտէզների ծառերը. ձիւնի միա-տեսակ ճերմակ սաւանը փռուած էր սմին տեղ, պատել էր ամեն ինչ: Դիշերը խիստ պարզկայ էր, և այժմ սա-ռած ձիւնը անցուղարձ անողների ոտների տակ անա-խորժ ճռճոց էր հանում, որ մարդու մարմինը փշաքաղ-ւում էր *): Արև չը կար. մառախլապատ էր երկինքը. սաստիկ ցրտից յանկարձ խտացած զոլորշիները բա-րակ եղեամներ զարձած՝ խաղում էին օդի մէջ: Ազ-ռաններն ու աներես ճնճղուկներն անզամ այսօր, սո-վորակտինն հակառակ, ճիշ ու աղմուկով չէին թռչկո-

*) Սախում էր զգում:

տում կտրից կտուր, բակից բակ՝ պաշար թուցնելու. նրանք նստոտել էին այս ու այն պատի վրայ, այս ու այն ծառի ճիւղերին լուռ, խղճուկ, կծկուած. սաստիկ ցուրտը սրանց էլ էր նեղել: Ամեն մի անկիւնից, ամեն մի բնից, ամեն մի սաքուից, ուր կենդանի շունչ կար՝ ծուխ էր բարձրանում. մարդիկ կուռւմ էին ցրտի դէմ, ինչով և ինչպէս կարող էին՝ տաքանում էին:

Թէև արդէն առաւօտ էր, բայց Ա...ի փողոցները դա-տարկ էին և անկենդան. ով էր գծուել այս կատաղի ցրտ-տին գլուխը դուրս հանել տնից. հազիւ երբեմն փողոցնե-րի այս ու այն ծայրում ստուերների պէս երևում էին մուշտակների, եափունջիների կամ վերարկուների մէջ կոլոլուած մարդիկ, քիթ ու պոռնոզը փաթաթած, եղեա-մով ծածկուած. սրանք էլ, ով գիտէ, ո՞րպիսի անհրա-ժեշտ կարիքից ստիպուած էին թողնել իրանց փափուկ բնակարանները՝ այն էլ ոչ թէ քայլում էին, այլ ակամայ վազում էին. համարեա հեալով:

Բ.

Այդ ժամին փողոցի հեռաւոր ծայրում յանկարձ ան-տպասելի կերպով երեացին երկու փոքրիկ մանուկներ, 7 և 10 տարեկան: Խեղճերն այնքան վտիտ էին, որ ասես գերեզմանից դուրս քաշած մեռելներ լինէին. դժուար էր առանց սոսկումի նայել նրանց վրայ: Երկուսն էլ զլխա-բաց, զզզուած մազերով, որոնց վրայ առատօրէն թա-փուէլ էին եղեամների թերթիկներ. յօնքերի և աչքերի թերթերունքների վրայ նոյնպէս նստել էին եղեամներ, տալով մանուկներին մի անօրինակ, մի խղճալի տեսք: Նրանց մարմինների մերկութիւնը հազիւ հազ ծածկուել էր ինչ-որ կախկիտուած ծուէններով. անհնարին էր նոյն-իսկ որոշել, թէ ինչ է նրանց հագինը, կամ ո՞րն է վար-տիքը, շապիկը կամ արխալուխը: Ա...-եցի չէին նրանք,

այլ գաղթականներ հեռու տեղից, տարաբախտ երկրից էին եկել, անհայր, անմայր, անտէր... կատարեալ որբիկներ... Այս փոքրիկ թշուառները շատ քիչ բան գիտէին իրանց հայրենիքի մասին. ասում էին միայն, որ այն երկրում «գուլում կ'էնեն, մարդ կը մորթեն. մեր խօսն ու մօր էլ մորթեցին անօրէնները»:

Խեղճները գիշերները քնում են մի աստուածասիրի դոմում. այնտեղ շատ անասուններ կան, տաք է... Առաջ փորձեցին մեծ գոմէշների մսուրի մէջ քնել. բայց նրանք այս տարօրինակ մարմինները տեսնելով՝ խրտնեցին, վրնչացրին. թշուառները վախեցան և փախան մտան մի փոքրիկ, խղճուկ հորթուկի մսուրը, որ նոյնպէս նիհար էր, նոյնպէս տխուր, նոյնպէս թշուառ՝ որպէս երկու որբիկները: Խեղճի մայրը հէնց նոր էր մեռել. նորան ծիծ տուող չըկար, ուստի կերակրում էին չոր խոտով. բայց նա դեռ ուտել չէր կարողանում, սովոր չէր. մէկ-մէկ ծիլ վերցնում էր, ծամլմորում և վէր ածում. նա միշտ էլ սոված էր, միշտ էլ տխուր, դունչը կախած, օդ աւուր նիհարում էր ու նիհարում:

«Թշուառին թշուառն է միշտ մխիթար». որը հորթուկը սիրով հիւրընկալեց որը մանուկներին, նրանք բարեկամացան և սիրեցին իրար. և երբ գիշերները երկու որբիկները ճիտ-ճիտ արած, իրար պինդ խտտած քնում էին մսուրի մէջ՝ հորթուկն էլ իր փոքրիկ դունչը դնում էր նոյն մսուրի շրթին, քնում էր, իր տաք շունչը մանուկների երեսին փչելով: Գոհ էին մանուկները. միայն փոքրիկ որբը գիշերները շուտ-շուտ վեր էր թռչում, ճուռ, ճուռ, լաց լինում, ապա գարթելով գանգատւում էր մեծին, թէ գալիս են... տանում են... մորթում են... գոմի խաւարի մէջ սարսափում էր դեերից, չարքերից: Եղբայրն այդ ժամանակ աւելի պինդ էր գրկում նրան, հանգստացնում էր, և նրանք կրկին քնում էին:

Լաւ էր գոմը նրանց համար, շատ լաւ, տաք էր...

Առաւօտները վաղ գարթնում էին և իրանց վայելած հիւրընկալութեան փոխարէն նախ աւելում, մաքրում, չորացնում էին հորթուկի տակը, գուրգուրում էին նրան, ապա կրում թափում էին մնացած անասունների աղբը և դուրս էին վազում փողոցներում թափառելու... հաց հաւաքելու...: Այսպէս էին ապրում նրանք, և գոհ էին «գուլում» չըկար:

Սրանից առաջ էլ համարեա ամեն օր նրանք շրջում էին փողոցներում. տեղացիք տեսնում էին նրանց նոյն ցնցոտիների մէջ, նոյնպէս ոտաբոպիկ, նոյնպէս գլխաբաց, գզգզուած, որպէս այսօր, և ոչ ոքի խիղճը չէր վրդովում: Գէ եղանակը տաք էր, «եթիմն էլ աներես կը լինի, հաց հաւաքելով կ'ապրեն, էլի», մտածում էին նրանք և խիղճը հանգստացնում: Բայց այսօր... Որբերը դարձեալ փողոցումն են: Այս լաւ չէ, անտանելի ցուրտ է. օձի ճուռն էլ այս ցրտին թող դրսում չըմնայ, մեղք է, մտածում էին անցորդները... ախր այդ ինչպէս են բոպիկ, դողալով վազում և ինչ կաքիք կար այսօր էլ անպատճառ դուրս գալ... Ախ, աներես լակոտներ...

—Վայ, վայ, սրանց մտիկ տուր, սրանց,—ասաց մի մուշտակաւոր պարարտ մարմին իր հետ գնացողին՝ երկու վազող որբերի վրայ ցոյց տալով.—Օ՛ֆ, հոգիս մղկրտաց, կրակ մագուկեց գլխիս, կրակ... ինչպէս են դողում: Աստուած իմ. ախր այս ցրտին ո՛ւր էին դուրս գալիս իրանց բնից... Եւ նա ի սրտէ ցանկացաւ, որ այդ որբերն այսօր գոնէ դուրս եկած չըլինէին կամ գոնէ ինքը չը տեսնէր նրանց դողողալիս. հանաք չէ, մարդու հացը հարամ եղաւ...—Եթէ ճաշին միտս ընկնեն՝ դժուարութեամբ կը ճաշեմ,—մտածեց նա և դէմքը կնճռեց:

—Էհ, իզուր ես այսքան անհանգիստ լինում նրանց մասին, բարեկամ. նրանք սովոր են, կը տանեն. ա՛յ այլ բան է, Աստուած չանէ, եթէ իմ և քո երեխաներին մի այդպիսի բան պատահի. գիտես, իմ Օսիկին՝ որ եօրդա-

նով էլ հիմա դուրս հանես՝ տեղն ու տեղը կը սառի, հաւատա կը սառի. սրանց բանն ուրիշ է, սրանք կը տանեն...

Երկու խօսակիցներն անցան...

9.

Իսկ որբերը... Նրանք շարունակեցին առաջ գնալ փողոցով և ամենակին չէին էլ դարձանում, որ իրանք այս անտանելի ցրտին փողոցումն են, մինչդեռ իրանց հասակակից ոչ մի ուրիշ երեխայ չէ երևում. նրանք մի բան միայն դիտէին, որ թէն սաստիկ ցուրտ է. թէն իրանք էլ մերկ են, ոտաբոսիկ, գլխաբաց դողդողում են՝ բայց և այնպէս պէտք է դռներն ընկնեն, որ հաց ձարեն. շատ են սոված, երէկ ճաշից սկսած բան չեն կերել...

— Վախ, Գալօ, էս իմալ ցուրտ ա, եաման, — ասաց փոքրիկը ձեռները իր կապտած շրթունքներին մօտեցնելով և ոտները խշխշացող ձիւնի վրայ վերև ներքև անելով:

— Խա, Մարտօ, շատ ցուրտ ա, մրմուռ մարդու ջիւղեար կու տայ, շուտ արի:

— Ախր փաղեախը (դոմ) տաք էր, — շարունակեց փոքրիկը լացակամած. արցունքների խղճուկ կաթիլները կախուցին արտաանունքներից, բայց առանց ընկնելու սառան:

— Տաք էր, ապա որ անօթի ենք, ի՞նչ էնինք... Փոքրիկը լոնց, կծեց շրթունքները, փչեց մատներին — քո՛ւ, քո՛ւ, քո՛ւ...

Ահա նրանք կանգ առան մի մեծ դարպասի առաջ, որ բացուած էր: Բակի ներսում սաստիկ ցրտից կծկուած քնած էր մի մեծ դամփռ. նա չէր նկատում մանուկներին, որոնք վախվախելով, ձեռք ձեռքի տուած, անվստահ քայլերով ներս մտան բակը և մի փոքր առաջ գնալով

տեսան շահաւոր շանը: Մեծը կանգ առաւ, չըհամարձակուելով աւելի առաջ գնալ:

— Մրտօ, շունը... կը կծի, դառնանք:

— Ախր անօթի եմ, մսիմ *), էլ դժը երթանք. — մըրմընջաց փոքրիկը. էս տուն ճոշ ***) ի, փշուր ըմ խաց աւղենք, էլ ման վաղենք փաղեախ. ցուրտ ա փէտացանք...

Նրանք մի փոքր էլ առաջացան, յուսալով անձայն, անշշուկ անցնել շան մօտից և տանը հասնել: Բայց ձիւնի ճոճոցը դարձեցրեց շանը. նա դուրսը բարձրացնելով տեսաւ երկու զգգողուած մանուկներին, մի կատաղի ռատին գործեց և վրաները յարձակուեց: Վտանգն զգալով՝ խեղճ մանուկները ճչացին, իրար գրկեցին և վայրկենապէս նստեցին ձիւնի վրայ: Արդարեւ, շունը կանգ առաւ, կենդանու կատաղութիւնը զսպուեց որբերի անպաշտպանութեան առաջ. նա մի փոքր հեռու պառկեց, գլուխը թաթերի վրայ դրած, ասես հսկելով երկու թըշուառների վրայ, որ չըլինի թէ վեր կենան փախչեն: Սրտաճմլիկ, արտասուելի տեսարան էր. երկու ոտաբոսիկ, գլխաբաց, ցնցոտիների մէջ դողդողացող մանուկներ, կապտած շրթունքներով, ուռած ձեռներով, իրար կպած կծկուել նստել էին ձիւնի վրայ և լալիս էին. եղեամի թերթիկները խաղում էին ցուրտ օդի մէջ և պտրտուելով թափւում էին նրանց զգգողուած մազերի վրայ: Դատաղած շունը շնթրկել ***)) էր նրանց կողքին մոմռալով, կարծես սպասում էր, որ թշուառները վեր կենան թէ չէ՝ վրայ պրծնի, կտոր-կտոր անէ: Բակում ոչ ոք չը կար: Մանուկները շարունակում էին յուսահատ լալ ու ճչալ. սարսափած աչքերով նրանք նայում էին մէկ շանը, մէկ էլ տան դռանը, այնտեղից օգնութիւն սպասե-

*) Մրտում եմ.

**) Ջոջ, մեծ:

***)) Նստել էր:

լով: Ահա վերջապէս տան դուռը ճռուալով՝ բացուեց և շեմքի վրայ երեւաց մի կին:

«Փշուր ըմ խաց»,—պռուագին մանուկները միասին դողդոջուն ձայնով:

—Անեքեա լակոտներ, ասում էի սրանք կը լինին,— մըթմըթաց նա և ներս մտնելով բերեց մի կտոր հաց, տուեց սարսափած մանուկներին, իսկ ինքը յետ դարձաւ:

Մանուկները խլեցին հացի պատառը և մինչ պատ-
րաստում էին շտապով դուրս թռչել դռնից՝ շունը վեր
թռաւ նրանց յետեից, վրայ պրծաւ, փոքրիկ որբի ոտ-
քից բռնեց, քաշեց կատաղի հովոցով: Մարսափած մա-
նուկը ճշաց և երեսի վրայ ընկաւ հացը ձեռքին, մինչ-
դեռ մեծը շշկլուած՝ չգիտենալով օգնութեան վազել, թէ
փախչել կանգնած մնաց և լաց էր լինում: Տանտիկինը
վազեց, հալածեց կատաղած շանը և երբ ձեռքից բռնե-
լով վեր կացրեց որբիկին՝ երեխան ծանր տնքաց: Գա-
զանի սուր ժանիքները պատռել էին նրա փոքրիկ ոտքը,
կաթ-կաթ արիւնը ծորում էր վէրքից և թափւում ձիւնի
վրայ: Երեխան ձեռք տուեց ոտքին, ձեռքը ներկուեց ա-
րիւնով. նա զարհուրած յետ քաշեց ձեռքը, հայեց ամին,
հայեց վիրաւոր ոտքին և էլ աւելի բարձր ձայնով լալ
սկսեց: Այնու ամենայնիւ նա կռացաւ, վերցրեց հացի
պատառը, և կաղալով ու տնքալով հետեւեց իր եղբօրը:
Արիւնը շարունակում էր կաթել նրա ոտքից, և երկու-
սով էլ լալիս էին, տեսնելով կարմիր կաթիլները....

Բայց և այնպէս՝ քաղցած, դողդողացող մանուկնե-
րը կիսեցին հացի արիւնոտ պատառը և մի մի կտոր
կրծելով՝ առաջ գնացին:

Դեռ երբէք հացի մի պատառն այնքան թանկ չէր
գնուել....

Ա. Ա. Զարոնեան:

14.

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ԱՐԾՐՈՆԵԱՅ ԵՒ ՍՄԲԱՏ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

Ա.

Մերութանը Արծրունեաց հայ իշխանական ցեղից էր:
Նա շատ փառասէր էր և մտածում էր մի օր հայոց թա-
գաւոր լինել:

Երբ մեռաւ Արշակ Երկրորդը՝ Մերութանը օգտուեց
այդ դէպքից, դաւաճանեց իր հայրենիքին, ուրացաւ իր
հաւատքը, անցաւ պարսից կողմը և դարձաւ կրակապաշտ:
Պարսից թագաւոր Զապուհը, որ վաղուց ուզում էր վե-
րացնել Հայաստանում քրիստոնէութիւնը՝ շատ է ուրա-
խանում Մերութանի հաւատաւորացութեանը: Նա վճռում
է Մերութանի օգնութեամբ նուաճել Հայաստանը և հայե-
րին կրակապաշտ դարձնել: Մատնիչ նախարարին աւելի
զրաւելու համար՝ նա ընծայում է նրան շատ զիւղեր,
կնութեան է տալիս իր քոյր Որմիզդուխտին և խոստա-
նում է տալ նրան հայոց թագաւորութիւնը՝ եթէ միայն
հնազանդեցնէ իրան հայ իշխաններին և մտցնէ իր մայ-
րենի երկրում կրակապաշտութիւնը:

Փառասէր Մերութանը ուրախութեամբ ընդունում է
Զապուհի առաջարկութիւնը և ստանալով նրանից բազ-
մաթիւ զօրք՝ արշաւանք է գործում Հայաստան: Նա ա-
ւերում է շատ զիւղեր և քաղաքներ, առնում է մի քանի
բերդեր, գերում է հայ իշխանների կանանց, հաւատա-
ցած լինելով, որ չդրանով կը ստիպէ նրանց ամուսին-
ներին անձնատուր լինել իրան: Բացի այս՝ նա շղթա-
կապ ուղարկում է Պարսկաստան հայ եպիսկոպոսներին
և քահանաներին, որ ժողովուրդը մնայ առանց հովիւնե-
րի. այրում է ձեռն ընկած գրքերը, արգելում է հայերէն
խօսել և ստիպում է բոլորին պարսկերէն սովորել:

Վշտացած ներսէս կաթողիկոսը չըզիմացաւ Մերութանի այս չարագործութիւններին. նա ուզեց դրանց առաջն առնել և զիմեց յունաց կայսեր օգնութեան: Քրիստոնեայ կայսրը խղճաց հայերին, տուեց Յունապատանում գտնուող թագաժառանգ Պապին, Արշակի որդուն, օգնականութեան զօրք և ուղարկեց նրան Հայաստան:

Զքով և հանդիսով եկաւ Պապը հայրենի երկիրը, որ անհամբերութեամբ սպասում էր իր թագաւորին: Խորը խոցուեց նրա սիրտը՝ երբ նա տեսաւ, որ ամենքը սգի մէջ են, երկիրը աւերակ է դարձել, և նենգաւոր Մերութանը տիրացել է իր թագաւորութեանը: Ունենալով պատրաստի զօրք՝ նա յարձակուեց դաւաճան իշխանի վրայ և կարճ միջոցում քշեց նրան իր երկրից:

Չարասիրտ Մերութանը ուզեց իր պարտութեան վրէժն առնել հայ նախարարներից. նա հրամայեց բերդապահներին՝ պարսպներից կախել գերած կանանց և թողնել նրանց դիակները դիշակեր թռչուններին, իսկ ինքը փախաւ Պարսկաստան:

Բ.

Պարսից արքայ Զապուհը սաստիկ չարանում է իբր սկսած գործի անաջողութեան համար. նա հաւաքում է անթիւ զօրք և նոյն Մերութանի առաջնորդութեամբ ուղարկում է Հայաստան: Յունաց կայսրը իմանալով այս մասին՝ անօգնական չէ թողնում Պապ թագաւորին և տալիս է նրան ընտիր զօրք՝ պաշտպանուելու անօրէն թշնամիների դէմ: Պատերազմը Չիրաւ դաշտումն էր, երկու կողմի զօրքերը մտահոլութեամբ ճակատ ճակատի են տալիս: Սկսում է կատաղի կռիւը. գէնքերի շաշիւնը, զինուորների աղաղակները դղրդեցնում են դաշտը: Հայ իշխանների մանուկները իրանց կամքով նոյնպէս վազում են կռուի դաշտը, առաջնորդութեամբ Սմբատ Բագրա-

տունու, որ ասպետական ցեղից էր *). Նրանք, խրոխտ կերպով ձի նստած, վահաններով զինաւորուած՝ յարձակուում են իրանց հակառակորդ պարսիկ մանուկների վրայ և նիզակահար անելով՝ դետին են գլորում նրանց դիակները:

Այս արիւնհեղ տեսարանին վկայ էր Մեծն Ներսէսը, որ նստած նպատ լեռան գագաթի վրայ, ձեռքերն երկինք ամբարձած՝ խնդրում է Ամենակարողի պաշտպանութիւնը քրիստոնեայ զինուորներին: Ահեղ էր պատերազմը. զինուորները կռուում էին անասելի քաջութեամբ. կարծես ամեն մէկը ուզում լինէր զարդարել իր գլուխը յաղթութեան պսակով: Յանկարծ, կռուի ամենատաք ըոպէին, երկինքը ծածկւում է ամպերով: մութ է պատում չորս կողմը... Բարձրանում է սաստիկ հողմ, որ փչում էր ուղղակի պարսից դէմ: Չայն, աղաղակ է լսւում թշնամեաց գնդերի մէջ, պարսից զինուորները շփոթւում են և յուսահատուած սկսում են փախչել: Բայց Մերութանը յետ է մնում փախուկ պարսիկներից. նրա ձին վիրաւորուել էր: Սմբատ քաջը շտապով վրայ է հասնում, կախնաւորում է նրան և լաւ է դատում՝ շտանել նրան հայոց բանակը, որովհետեւ երկիւղ էր կրում, որ Մեծն Ներսէսը կարող էր իր մեծահոգութեամբ խղճալ դաւաճանին և ազատել նրան մահից: Այս պատճառով նա օգտւում է դէպքից, որ նոյն տեղում, կրակի շուրջը նստած են եղել մի խումբ մարդիկ. վերցնում է նրանցից հրաշէկ շամփուրը և պսակաձև բոլորելով նրան կախնաւոր մատնիչի գլխով՝ ասում է. «Պսակում եմ քեզ, Մերութան, որովհետեւ կամենում էիր լինել հայոց թագաւոր, իբրեւ ասպետ դնում եմ այս թագը քո գլխին»: Զը զիմացաւ այս տանջանքին Մերութանը. նա պատժուեց

*) Այս ցեղի իշխանները ասպետ էին կոչւում այն պատճառով, որ նրանք էին թագ դնում Հայոց թագաւորների գլխին:

իր անթիւ չարագործութիւններմի համար այս խայտա-
ռակ մահով:

Ա. Ա.

15.

ՀԱՅՈՑ ՏԱՌՆԵՐԻ ԳԻՒՏԸ

Ա.

Հայաստանում առաջին դպրոցները հիմնեց Գրիգոր Լուսավորիչը, որ ամեն կերպ աշխատում էր հաստատել քրիստոնէութիւնը հայերի մէջ և լուսաւորել հայրենա-
կիցներին: Այս դպրոցներում ուսումը աւանդում էր յոյն և ասորի լեզուներով, չըկային սեփական հայոց տառեր, չըկային հայերէն գրքեր: Ուսումնառու աշակերտները դը-
ժուարանում էին սովորել, չէին կարողանում իւրացնել օտար լեզուներով մատակարարուող ուսումը: Ժողովուրդն էլ միշտ անմխիթար էր դուրս գալիս եկեղեցուց, որտեղ ժամասացութիւնը կատարւում էր իրան անհասկանալի լեզուով: Ս. Գրիգոր և եկեղեցական կանոնները գրուած էին յունարէն կամ ասորերէն: Այս մեծ պակասութեան մասին առաջինը հոգս քաշեց Մեսրոպ Մաշտոցը, որ Տա-
րօն գաւառի Հացիկ գիւղիցն էր: Մեսրոպը ուսեալ մարդ էր, նա գիտէր յունարէն, ասորերէն և պարսկերէն. մի քանի տարի ծառայել էր թագաւորի պալատում քարտու-
ղարի պաշտօնով: Ուսումնական Մեսրոպը կամենում էր օգտուէտ լինել իր ազգին. ծառայութիւնը արքունիքում ձանձրացրել էր նրան: Նա հեռացաւ աշխարհի վայելչու-
թիւններից և դարձաւ ճգնաւոր: Նա տեսնում էր, որ հայերը անուս են և տգէտ, չունին սեփական գրքեր:

տեսնում էր, որ նորա աւելի կուպալատ են՝ քան քրիս-
տոնեայ, որովհետեւ Քրիստոսի քարոզները չէին լսում իրանց մայրենի լեզուով: Հաւաքելով իր շուրջը բազմա-
թիւ աշակերտներ՝ նա աշխատում էր նրանց օգնութեամբ լուսաւորութիւն տարածել հայերի մէջ և հաստատել քրիս-
տոնէութիւնը: Ծանր էին նրա աշխատանքները. նա ստի-
պուած էր լինում ս. Գրքից կարդացածը թարգմանել ժողովրդի համար մայրենի լեզուով: Երկար այսպէս գոր-
ծելով՝ բանիմաց Մեսրոպը համոզուեց, որ այդպէս ան-
կարելի է շարունակել լուսաւորութեան գործը, հարկա-
ւոր էր մայրենի լեզուի տառերը հնարել:

Բ.

Մեսրոպը յայտնում է իր խորհուրդը այն ժամանա-
կուայ հայոց կաթողիկոսին, մեծն Սահակ Պարթևին, որ հասկանալով սեփական տառերի անհրաժեշտութիւնը՝
պտմարում է Վաղարշապատ քաղաքում հոգևորականների ժողով՝ խորհրդակցելու հայոց նշանազրերի մասին: Թա-
գաւոր Վռամշապուհն էլ նախանձախնդիր էր այս բանին. ներկայ լինելով ժողովում՝ նա յայտնեց այն մասին, որ Ասորիքում եղած ժամանակ լսել է, թէ մի ասորի եպիս-
կոպոսի մօտ գտնւում են հայոց լեզուի տառերը: Սահակ կաթողիկոսը և Վռամշապուհը ուղարկում են այդ եպիս-
կոպոսի մօտ (Գանիէլ) մի դեսպան, որ և բերեց յիշեալ տառերը: Մեսրոպը փորձեց գործադրել նրանց, դասա-
ւորեց յունաց տառերի կարգով, մի քանի տարի աշխա-
տեց սովորեցնել աշակերտներին, բայց փորձը անօգուտ եղաւ: Բերած տառերը բաւական չէին հայոց բառերի բոլոր հնչիւնները արտայայտելու համար. պակաս էին եօթը բաղաձայն և եօթը ձայնաւոր տառ:

Մեսրոպը չըվհատեց. նա դիմեց շատ տեղեր իր նպա-
տակին հասնելու համար. զնաց Եղեսիա, Հլատոն անու-

նով մի ուսեալի մօտ. գնաց Սամոս կղզին, Հռոմանոս ճարտար գրողի մօտ. բայց նրա ջանքերը զուր եղան, ոչ մէկից չըկարողացաւ օգուտ քաղել: Այս բոլոր փորձերից յետոյ Մեսրոպը տեսաւ, որ յոյս զնելով ուրիշների վրայ՝ ոչինչ չէ կարելի անել, սկսեց գիշեր ու ցերեկ մտածել իր գիւտի մասին. եռանդով ուսումնասիրում էր մայրենի լեզուի հնչիւնները. երկար ճիգ թափելով՝ Մեսրոպը վերջապէս յաղթեց դժուարութիւններին և իր հնարագէտ խելքով ստեղծեց մեր նշանագրերը (406 թ.):

Գ.

Այս մեծ գիւտից յետոյ, Սահակը և Մեսրոպը բաց են անում ուսումնարաններ, սովորեցնում են ուսման ծաւաւ աշակերտներին նորագիւտ հայոց տառերը, թարգմանում են հին և նոր Կտակարանները և ժամասացութեան գրքերը օտար լեզուներից հայերէն: Հեշտանում է ուսման գործը աշակերտների համար. նրանք սկսում են կարգաւ մայրենի լեզուով, գրում են հայոց տառերով: Այնուհետև ժողովուրդն էլ եկեղեցի գնալով՝ հասկանում էր ամեն բան և մխիթարուած վերադառնում էր տուն: Կամաց-կամաց լուսաւորութիւնը տարածւում է Հայաստանում, քրիստոնէութիւնը խոր արմատներ է գցում ժողովրդի մէջ: Սահակի և Մեսրոպի բացած դպրոցներում են ստացել իրանց սկզբնական կրթութիւնը այն անուանի հայ հեղինակները (Եղիշէ, Եղնիկ, Մ. Խորենացի), որոնք գրեցին մեր հին պատմութիւնը և մշակեցին, ճոխացրին մեր լեզուն:

Կ. Կ.

16.

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԵՏԵՐԱԶՄ

Ա.

Հայոց Վռամշապուհ թագաւորի մահից յետոյ պարսից թագաւորները աշխատում էին Հայաստանը բոլորովին ձուլել իրանց տէրութեան հետ: Բայց այդ նպատակին դժուար էր հասնել, քանի որ հայերը քրիստոնեայ էին, իսկ պարսիկները՝ կրակապաշտ: Հայերը, իբրեւ քրիստոնեաներ, իրանց աւելի մօտ էին զգում յոյներին, որոնց ձեռքումն էր Հայաստանի արեւմտեան մասը: Բայց յոյներն էլ թշնամացել էին հայերի հետ այն օրից, երբ Մեսրոպի, Սահակի և նրանց աշակերտների ջանքերով հայոց եկեղեցիներում և դպրոցներում յունաց լեզուի փոխարէն սկսուել էր գործադրուել մայրենի լեզուն:

Հայերը այդ ժամանակ չունէին զօրեղ թագաւոր. Վռամշապուհի որդի Արտաշէսը գեղիս և անառակ մի երիտասարդ էր, որ աւելի մտածում էր զուարճութիւնների, քան իր երկիրը կառավարելու մասին: Հայոց նախարարները, զգուհելով այդ թոյլ և անառակ թագաւորից, որոշեցին դիմել պարսից Վռամ արքային և խնդրել, որ նա զահից հրաժարեցնէ Արտաշէսին և նրա տեղ Հայաստանում նշանակէ պարսիկ կուսակալ: Իզուր էր Սահակ կաթողիկոսը աշխատում համոզել հայոց նախարարներին՝ համբերել և այդպիսի ազգամիտ քայլ չանել:

Հայոց իշխանները տեսնելով, որ Սահակը չէ ուզում միաբանել իրանց հետ, դիմեցին պարսից թագաւորին և զրպարտեցին թէ Արտաշէսին և թէ Սահակին, իբրեւ թէ այդ երկուսը միացել են յոյների հետ և ուզում են ապստամբեցնել Հայաստանի պարսից մասը: Պարսից թագաւորը հէնց մի այդպիսի բանի էր սպասում. նա օգ-

տուեց հայոց մեծամեծների չարախօսութիւններից և կանչեց իր մօտ հայոց թագաւորին և կաթողիկոսին ու բանտարկեց զրանց։ Սահակի փոխարէն կաթողիկոս նշանակեց Սուրմակ անունով մի անարժան երէցի, իսկ Արտաշէսի տեղ հայոց երկրի վրայ պարսիկ կուսակալ կամ մարզպան կարգեց։

Բ.

Դէպքերը շուտով ցոյց տուին, թէ ինչ դժբախտութիւնների պատճառ դառաւ հայոց նախարարների այդ անհեռատես քայլը։ Վռամի մահից յետոյ պարսից թագաւոր եղաւ նրա որդի Յազկերտը, որ մոլեռանդ կրակապաշտ էր։ Նա վճռեց բռնի ուժով հաւատաւորիս անել հայերին և այդպիսով Հայաստանը բոլորովին ձուլել Պարսկաստանի հետ։ Յաւալին այն էր, որ հայ նախարարների մէջ գտնուեցին փառասէր մարդիկ, որոնք միայն իրանց սեփական շահերն աչքի առաջ ունենալով՝ ծածուկ օգնում էին Յազկերտին։ Այդպիսի նախարարներից էր և Միւնեաց աշխարհի հօօր իշխան Վասակը։

Յազկերտը այդ Վասակին Հայաստանի կուսակալ կարգեց և հրովարտակ հանեց, որ իր իշխանութեան տակ եղած բոլոր քրիստոնեաները, այսինքն հայերը, վրացիք և ադուանները, թողնեն իրանց հաւատը և երկրպագեն արեգակին ու պաշտեն կրակին։ Պարսից կրօնապետը կամ մոզպետը մինչև անգամ մի թուղթ գրեց հայոց մեծամեծներին, որի մէջ պախարակում էր քրիստոնէութիւնը և գովում պարսից զրադաշտական *) կրօնը։

Այդ ժամանակ հայոց կաթողիկոսն էր Մեսրոպի և

*) Զրադաշտը մոզպետի անունով հայտնի է։ Նրա անունով է կոչւում մոզպէրի կրօնը։

Սահակի աշակերտ Յովսէփը։ Նա Արտաշատ քաղաքում հայ աշխարհական և հոգեւորական մեծամեծներից մի ժողով կազմեց։ Այդ ժողովում կարգացուեց Յազկերտի և մոզպետի առաջարկութիւնը և գրուեց մի համարձակ պատասխան, որ վերջանում էր հետեւեալ խօսքերով. «մեր աւատից մեզ ոչ ոք չէ կարող հանել, ոչ մարդիկ, ոչ հուր, ոչ սուր»։

Դ.

Յազկերտը ստանալով հայերի պատասխանը՝ շատ բարկացաւ և հրամայեց հայ նախարարներին՝ գալ պարսից Դուռը։ Նա կանչեց և հայոց զօրքի սպարապետ Վարդան Մամիկոնեանին, ինչպէս և իր կուսակալ Վասակին։ Երբոր նախարարները հասան Յազկերտի մօտ՝ այսփերջինը հրամայեց նրանց բոլորին էլ բանտարկել, որովհետեւ պարսից թագաւորը պահանջում էր, որ հայոց նախարարները ուրանան իրանց հաւատը, իսկ նրանք չէին համաձայնում։ Յազկերտը յայտնեց նախարարներին, որ եթէ նրանք յամառեն իրանց որոշման մէջ՝ նա կ'ուղարկէ Հայաստան մի մեծ զօրք՝ բնաջինջ անելու բոլոր հայերին։

Նախարարները տեսնելով, որ առանց իրանց ներկայութեան Հայաստանում շատ դժուար կը լինի հայերին ընդդիմադրել պարսից զօրքին՝ խորհեցին և վճռեցին, երեսանց ընդունել կրակապաշտութիւն, որպէսզի իրաւունք ստանան վերադառնալ հայրենիք և պաշտպանել նրան Յազկերտի զօրքերի աւերումներից։

Երբ Յազկերտը լսեց, որ նախարարները պատրաստ են ուրանալ իրանց հաւատը՝ սաստիկ ուրախացաւ և վարձատրելով նրանց՝ յետ ուղարկեց Հայաստան, նրանց հետ զննելով մոզպէրի մի մեծ խումբ և պարսից զօրք։ Յազկերտը հրաման էր տուել մոզպէրին և իր զօրքին—

փակել բոլոր եկեղեցիները Հայաստանում և նրանց փոխարէն կրակարաններ հիմնել:

Հայ ժողովուրդը երբ լսեց նախարարների ուրացման գոյժը և մոգերի ու պարսից զօրքի ժամանումը՝ ոտքի կանգնեց ու պատրաստուեց գէնքով պաշտպանել իր հաւատը: Մոգերի հէնց առաջին փորձը — կործանել եկեղեցին — ցոյց տուեց, թէ ճիշդար գծուար էր՝ հայերին բռնութեամբ հաւատափոխ անելը: Երբ մի գիւղում մոգերը ուզում էին փակել եկեղեցին՝ դրա երէց Ղևոնդը ժողովրդի հետ յարձակուեց պարսիկների վրայ և չարդելով յետ քշեց նրանց իր սրբավայրից:

Իսկ նախարարները երբ հասան Հայաստան՝ բացարձակ յայտնեցին, որ չեն ուրացել իրանց հաւատը: Վարդան Մամիկոնեանը իսկոյն նախարարների ժողով գումարեց, ուր բոլորը Աւետարանի վրայ երգուեցին՝ մինչև արեան վերջին կաթիլը պաշտպանել ազգային եկեղեցին: Հայ ազգի ոգևորութիւնը և հաստատամտութիւնը այնքան զօրեղ էին, որ նոյն իսկ Վասակը ստիպուած էր միաբանել նախարարների հետ և երգուել Աւետարանի վրայ՝ որ հաւատարիմ կը մնայ քրիստոնէական հաւատին:

Այսպէս ահա հասարակ հայ ժողովուրդը, իշխանները և հոգևորականների միաբանալով թոյլ չըտուին քանդել իրանց եկեղեցիները, և մոգերին պարսից զօրքի հետ միասին քշեցին Հայաստանից:

•

Անելով այդ քայլը՝ մեր նախնիք լաւ գիտէին, որ Յազկերտը անպատիժ չի թողնի նրանց, ուստի սկսեցին պատրաստուել՝ ընդդիմադրութիւն ցոյց տալու Յազկերտի նոր յարձակման: Միևնոյն ժամանակ Յունաց Թադէոս կայսրի մօտ ուղարկեցին Ատոմ Գնունուն և Վարդան Մամիկոնեանի եղբօր Հմայակին — օգնութիւն խնդրելու:

Իսկ ինքը Վարդան Մամիկոնեանը առժամանակ իր զօրքով դիմեց հիւսիս՝ օգնելու իր փեսային՝ Վրաց Թագաւորին, որ նոյնպէս կռւում էր Յազկերտի դէմ:

Օգտուելով Վարդան սպարապետի բացակայութիւնից՝ Վասակ Սիւնին սկսեց բացարձակ համոզել նախարարներին, որ յետ կենան իրանց մտադրութիւնից և ընդունեն Յազկերտի պահանջները: Վասակը նոյն-իսկ սկսեց աւերել այն նախարարների երկիրները, որոնք չէին ուզում միաբանել իր հետ: Բայց երբ Վասակը լսեց, թէ Վարդանը յաղթելով պարսիկներին Վրաստանում արդէն վերադառնում է՝ փախաւ և ամրացաւ Սիւնեաց աշխարհում:

451 թուականի Ջատկի տօները նոր էին անցել, երբ լուր հասաւ, որ պարսից ահազին զօրքը արդէն հասել է Ուրմիա լճի արեւմտեան ափը, հեր և Ջարեանդ գաւառը: Վարդանը իսկոյն հրաւէր կարդաց բոլոր հայոց իշխաններին՝ իրանց զօրքերով գալ հաւաքուել Արտաշատ քաղաքում: Միաժամանակ, պարսից բանակի դիրքը և թիւը լրտեսելու նպատակով, նա առաջ ուղարկեց Առանձար Ամատունի իշխանին 300 կտրիճ հեծեալներով:

Վարդանի հրաւէրն իսկոյն արձագանգ գտաւ, և հայոց իշխանները շտապեցին իրանց զօրքերով Արտաշատ, ուր ժողովուրդեց 66 հազար զօրք: Առանձարը տեղեկութիւն բերաւ, որ պարսիկները դիմում են Արտազ գաւառը: Վարդանը անցնելով 66 հազար զինուած հայերի գլուխը՝ դիմեց թշնամու բանակի դէմ: Հայոց զօրքը հասնելով Տղմուտ գետի ափի մօտ գտնուող Աւարայրի գիւղը՝ այդ տեղ բանակ հաստատեց, գետի միւս ափին գտնուող պարսից զօրքի հանդէպ: Յովսէփ կաթողիկոսը, Ղևոնդ երէցը և մի քանի այլ քահանաներ հայոց զօրքի մէջ էին

և քաջայերու՝ ու խրախուսում էին հայ զինուորներին:

Միւս օրը յունիսի 2-ին, լուսաղէմին, հայոց բանակից արդէն երեւում էր, թէ ինչպէս պարսից զօրապետ Մուշկանը առաջ էր բերում պատերազմիկ փղերը, որոնց ամեն մէկի մէջքին մի-մի սարակոց էր դրուած, իի սպառազինուած մարդկանցով: Այդ վիթխարի զազաններից իւրաքանչիւրի ներկու կողմից Մուշկանը կանգնեցնել էր երեք հազար զինուորներ:

Վարդանը աղօթելով զօրքի հետ՝ ինքն էս պատրաստուեց ճակատամարտի համար: Նա բաժանեց հայոց զօրքը չորս գնդի. առաջին գունդը յանձնեց ներշապուհ Արծրունուն, երկրորդը՝ Խորէն Խորխոռունուն, երրորդը՝ Թաթուլ Վանանդեցուն, իսկ չորրորդը պահեց իրան, օգնական ունենալով Արշաւիր Կամսարականին և Համազասպ Մամիկոնեանին, որ իր կրտսեր եղբայրն էր:

Ճակատամարտը սկսուեց նստած գութամբ գետի երկու կողմերից: Հայերն անցնելով Տղմուտ գետը՝ քաջութեամբ յարձակուեցին պարսից վրայ: Քաջ Վարդանը կտորեց պարսիկների ամենաուժեղ թևը: Արիւնահեղ պատերազմը տևեց ամբողջ օրը: Երբ Վարդանը վիրաւորուած ընկաւ իր քաջ ընկերների հետ՝ հայոց զօրքը, անառաջնորդ մնալով, ցրուեց պատերազմի զաշտի վրայ թողնելով 1036 հոգի, մինչդեռ պարսից կողմից ընկել էին 3544 հոգի:

2.

Աւարայրի ճակատամարտից յետոյ հայերը ցրուեցին և ամրացան Հայաստանի զանազան բերդերում ու լեռների անմատչելի տեղերում և դեռ երկար ժամանակ շարունակում էին կռուել պարսիկների դէմ: Վարդանի եղբայր Հմայեակը, օգնութիւն չըստանալով յոյներից, հասաւ Հայաստան Աւարայրի ճակատամարտից յետոյ: Նա

իր խմբերով ամրացաւ Պարխար *) լեռներում և անդադար յարձակում էր պարսից վրայ և կոտորում նրանց: Նա այդպէս երկար ժամանակ կռուեց հայրենիքի թշնամիների դէմ, մինչև որ իր դիւցազն եղբօր նման ընկաւ կռուի զաշտում:

Յազկերտը տեսնելով, որ չէ կարողանում կոտրել հայերի կամակորութիւնը՝ հրամայեց Մուշկանին դադարեցնել պատերազմական գործողութիւնները հայոց երկրում: Վասակին պատուիրեց գալ իր մօտ, իսկ նրա փոխարէն պարսիկ կուսակալ կարդեց: Յազկերտը իր մօտ կանչեց և կենդանի մնացած նախարարներին, մեծամեծ խոստումներ տալով նրանց. մինչդեռ Յովսէփ կաթողիկոսին, Ղևոնդ երէցին և մի քանի այլ հոգևորականներին, իբրև ապստամբութեան զրդիչներին, հրամայեց կալանաւորել և ջորիների վրայ կապած ուղարկել Պարսկաստան: Երբ նախարարները հասան պարսից Դուռը՝ Յազկերտը, հակառակ իր երդման, բանտաբէկեց նրանց բոլորին, իսկ կաթողիկոսին, Ղևոնդ երէցին և միւս հոգևորականներին սաստիկ տանջանքների ենթարկելով՝ սպանել տուեց:

Լ. Ս.

17.

ՎԱՍԱԿԻ ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ

Մի հանդիսաւոր օր պարսից թագաւոր Յազկերտը հրամայեց ընթրիքի հրաւիրել բոլոր մեծամեծներին և երևելի իշխաններին: Հրաւիրուած էր և Վասակը: Նա հազաւ այն պատուական զգեստը, որ ստացել էր թագաւորից. գլխին դրեց ոսկէ խոյրը (գլխարկը), մէջքին կապեց մարգարիտներով և ակնեղէններով զարդարուած

*) Այժմեան Օլթիէ և Արդուէնի կողմերում:

ոսկէ գօտին, ականջներից կախեց օղերը, վզից՝ մանեակը, ուսերից զցեց սամուրը, և բոլոր ունեցած պատու-նշանները հագին՝ դնաց պալատ: Արքունիքի բակում շրդ-թայակապ նստած էին մի քանի հայ իշխաններ և քահանաներ: Երբ նրանք տեսան զուգուած և զարգարուած Վասակին՝ սկսեցին ծաղրել նրան և ասել. «Ո՛վ անխելք վաճառական, պատիւը վաճառեցիր մի քանի կանացի զարգարանքների. բայց իմացիր, որ շատ շուտ կը զըրկուես դրանցից»: Անցնելով նրանց առաջով՝ Վասակը մտաւ ներսի դահլիճը, որ մեծ իշխանների հրապարակն էր, և նստեց, Այս միջոցին դուրս է գալիս արքունիքից թագաւորի սենեկապետը, մօտենում է նրան և ասում. «Թագաւորը ուղարկեց ինձ քեզանից հարցնելու, թէ որ արդար վաստակներիդ համար ես ստացել այդ պատու-նշաններդ». յիշեցրեց այն բոլոր շարագործութիւնները, որոնց համար դատապարտել էին նրան. ասաց, որ նա ապօրինի կերպով տիրեց Սիւնեաց աշխարհին, նենգութեամբ և քսութեամբ սպանել տուեց իր հօրեղբայր Վաղինակին և ինքը ստացաւ նրա իշխանութիւնը: Դատապարտեց նրան և այլ շատ բաների մէջ, որոնց վկայ էին բոլոր մեծամեծները: Վասակը պապանձուեց և իրան արդարացնող ոչ մի բան չկարողացաւ ասել: Այնուհետեւ մահուան վճիռ կարգացին նրա գլխին: Դահնապետն եկաւ, հանեց նրանից այն բոլոր պատուանշանները, որ ստացել էր թագաւորից, և հազցրեց մահապարտի զգեստ: Կապեցին նրա ձեռներն ու ոտները, կանանցաբար նըստեցրին էգ ձի և տարան ձգեցին այն բանտը, ուր գտընուում էին բոլոր մահապարտները: Ամեն օր դուրս էին բերում նրան հրապարակ, բոլոր զօրքի առաջ խայտառակում էին և ծաղրում: Կողոպտեցին, հանեցին նրանից ամեն բան, որ ունէր իր հետ, և այնպիսի ծայրայեղ ազքատութեան մէջ էին պահում. որ իր ծառաները հաց էին մուրում և կերակրում նրան: Նա տուեց իր բոլոր

կալուածները, նոյն-իսկ կանանց զարդերը արքունիքին, նա տուծեց, բայց էլի չկարողացաւ հատուցանել այն բոլոր պարտքերը, որ դրել էին նրա վրայ:

Այսպէս անարգուեց Վասակը ամեն կողմից. բանտումը նա ընկաւ ծանր ցաւերի մէջ: Մահուան հոտ փչեց նրա մարմնից, նոյն իսկ ծառաները փախան նրանից: Միայն լեզուն էր կենդանի նրա բերանում, բայց խուտովանութիւն չէր դուրս գալիս նրա շրթունքներից: Նա ճաշակեց ամենաղաւն մահը, իր բարեկամներն անգամ ոտի տակ տուին նրան. իսկ թշնամիները սաստիկ հարուածներով էլ չըկշտացան: Եւ չըգտնուեց գերեզմանի տեղ այն մարդու համար, որ կամենում էր մատնութեամբ հայոց աշխարհի թագաւոր լինել: Նա չէր թողել իր կեանքում ոչ մի չարութիւն, որ արած չըլինէր, բայց և չը մնաց ոչ մի չարչարանք, որ չանցնէր նրա գլխով մահուան ժամանակ:

Եւեւէ

Ծառի ճրճին ծառից է,
Չար թշնամին տանից է.
Վայ այն տոհմին այն ազգին:
Որի մատնիչն ազգիցն է:

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ԽԱՉՕՅԻ ՏՈՒՆԸ

Տանուտէր Խաչօյի բնակարանը այն տներից մէկն էր, որ թէ իրանց մեծութեամբ և թէ հարստութեամբ որոշուում էին միւսներից: Այս տնից ամէն առաւօտ քշում էին դէպի նախիրը հարիւրի չափ անասուններ: Նրա կովերը, գոմէշները, եզները և ձիաներն էին ամենաբնորոշ ամբողջ գիւղի մէջ:

Այս տանն էին պատկանում հազարի չափ ոչխարներ, որոնք սեփական հովիւների հսկողութեան ներքոյ արածում էին մերձակայ լեռների վրայ: Այդ տանն էր պատկանում այն ահագին ձիթահանը—ձէթ հանելու գործարանը,—որ գտնուում էր գիւղի մէջ: Այս տանն էր պատկանում այն գեղեցիկ ջրաղացը, որ գտնուում էր գիւղից դուրս, որի անիւները տարուայ բոլոր եղանակներում անդադար բանում էին:

Բայց այն, որ աւելի նշանաւոր էին Խաչօյի հարստութեան մէջ,—դրանք էին նրա եօթը որդիքը, որոնք մինը միւսի յետևից հասած՝ ներկայացնում էին նրա տան հարստութեան սիւները: Որդիքը բոլորը ամուսնացած էին և տունը լցուած էր ամեն հասակի երեխաներով: Ամուսնացած էին և նրա թոռներից մի քանիսը. նրանք նոյնպէս զաւակներ ունէին: Եւ ծերունի Խաչօն իր առաջ տեսնում էր մի քանի սերունդ, որ ապրում էին և գործում էին միասին: Առակի ձև էր ստացել այն խօսքը, թէ «Խաչօն այնքան զաւակ ունի՝ որքան և անասուն»:

Բ.

Ծերունի Խաչօյի տունը հեռուից բոլորովին հին ու

նախնական ամրոցի տպաւորութիւն էր գործում: Նա գտնուում էր մի բարձրաւանդակի վրայ, և թէ իր շինուածքով, թէ դիրքով ունէր այն բոլոր յարմարութիւնները, որ պէտք էին մի բնակութիւն ազատ պահելու համար արտաքին թշնամիներից: Այդ ամրոցը պատած էր չորս ահագին պատերով, որոնք քառակուսի ձևով միմեանց հետ միանալով՝ թողնում էին իրանց միջնավայրում մի բաւական ընդարձակ տարածութիւն, որի վրայ կառուցուած էին զանազան շինութիւններ: Դրսից ոչինչ չէր կարելի տեսնել, բացի չորս բարձր աշտարակից, որոնք միացնում էին պարիսպների չորս անկիւնները: Ամրոցի շրջապատի մէջ գետեղուած էին բոլոր բնակութիւնները, բոլոր ծածկոցները, որ պէտք էին մի կանոնաւոր տնտեսութեան համար: Այստեղ էր ոչխարների գետնափոր գոմը. այստեղ էր ձիաների, կովերի և գոմէշների փարակը, որ անասունների տեսակի համեմատ՝ առանձին-առանձին բաժանմունքներ ունէր: Այստեղ էր սարայը՝ երկրագործական անօթները պահելու համար. այստեղ էին մարազը, յարդանոցը, խոտանոցը, որոնց մէջ պահւում էր անասունները դարմանելու պաշարը. այստեղ կային զանազան ամբարներ մշակութեան բերքերի համար: Այստեղ կային և մի քանի խուղեր, որոնց մէջ բնակւում էին ծերունի Խաչօյի հովիւներն ու ծառաները իրանց ընտանիքներով. նրանք բոլորը ազգով քիւրդ էին. կանայք ծառայում էին որպէս աղախիւններ, իսկ տղամարդիկ որպէս նախրապաններ, հովիւներ կամ երկրագործական մշակներ: Մի խօսքով՝ այդ ամրոցի մէջ բովանդակւում էր մի փոքրիկ գիւղ, որի միակ տէրը և պետք ծերունի Խաչօն էր:

Նրա գերդաստանի համար որոշուած բնակարանները իրանց շինուածքով դեռ ևս պահպանել էին այն ժամանակուայ նախնական պարզութիւնը և ձևը, երբ մի ամբողջ ընտանիք ապրում էին մի վրանի տակ, այն զանա-

զանութեամբ միայն, որ այժմ այդ վրանին փոխարինում էր քարեղէն շինուածքը: Նորա բազմաթիւ որդոց համար, որոնց իւրաքանչիւրը իր զաւակներով մեծ ընտանիք կարող էր կազմել՝ առանձին սենեակներ չկային. ալ բոլորը ապրում էին միեւնոյն յարկի տակ, միեւնոյն սենեակում, որ ոչ այլ ինչ էր՝ բայց եթէ ոչ պատ՝ ծածկած ահագին գերաններով: Այստեղ վառում էին, այստեղ թրխում էին, այստեղ բոլորը միասին պառկում էին: Այստեղ կարելի էր տեսնել նորածին հորթեր, փոքրիկ ուլեր, որոնք երեխաների հետ խառնուած՝ վազվզում, ցատքըտում, աղաղակում էին և տունը լցնում էին կենդանի աղմուկով: Մի խօսքով՝ դա նոյն տապանն էր, որտեղ զետեղուած էին ամեն տեսակ կենդանիներ: Այս բնակարանին կից էր երկրորդը: Դա առաջուանից զանազանում էր նրանով միայն, որ առջևի ճակատը բոլորովին բաց էր և նայում էր բակին: Դրան կոչում էին սրահ, և ծառայում էր որպէս ամառուայ բնակարան: Սրահի միջից մի դուռն էր բացւում զլիսաւոր սենեակի մէջ, և այսպիսով նա ներկայացնում էր բուն բնակարանի նախադասութիւնը: Նրա կողքին կար մի առանձին փոքրիկ սենեակ, որ կոչում էին օդայ. նրա դռներն միայն այն ժամանակ էին բացւում, երբ տունը հիւր էր գալիս, և միշտ պահուում էր մաքուր ու զարդարուած:

Բաժնի

19.

Գ Ի Ի Ղ Ա Յ Ո Ի Կ Ե Ա Ն Ք Ը

Դարուն է: Լեռների ձիւներն սկսեցին հալուել. դաշտերը վաղուց ժպտում են գեղեցիկ կանաչով: Օդը տո-

գորուած անուշահոտ ջերմութեամբ՝ կեանք է սփռում ամեն կողմ: Ապրիլ ամիսը բերել է իր հետ աւելի տաք ու պայծառ օրեր: Լեռների վրայ կարմիր, դեղին ու սպիտակ շուշանները վաղուց արդէն բացուել են, և հայ աղջկերբը քաղելով՝ փնջեր են կապում: Սունկը, բոխին *), ծներեկը, սիրեխը **) և լեռնային զանազան բանջարեղէններ առատութեամբ աճում են: Զորերի միջից վազում են հաքիւրաւոր աղմկալի փտակներ և օձապտույտ ընթացքով տարածւում են հովտի մէջ: Նորեկ ծիծեռնակը հրաւիրում է մշակին դէպի գործ: Ծերունի Խաչօյի որդիքը արդէն սկսել են դաշտում իրանց վարը վարել: Աշխատութիւնը սկսուել է ամեն տեղ: Գիւղի մէջ մի անգործ մարդ չէ կարելի գտնել: Ամեն ոք զբաղուած է իր մշակութիւններով:

Առաւօտ է: Ծերունու տանը թոնրիկները վառւում են. մէկի վրայ դրած են պղնձէ ահագին կաթսաներ և խեցեղէն մեծ-մեծ պտուկներ. ու կերակուր են եփում. միւսի մէջը հաց են թխում: Հարսները, աղախինները, հաւաքուած թոնիրների շուրջը՝ ընդհանուր շարժողութեան մէջ են: Տունը լցուեց կերակուրների անուշահոտ շոգիով և ներկայացնում էր մի հսկայական խոհանոց, որի մէջ, տեսնողը կը մտածէր, թէ ճաշ է պատրաստում մի ամբողջ բանակ կերակրելու համար. և իրաւ, բացի ծերունու ահագին գերդաստանից՝ նրա սեղանից կերակրւում են բազմաթիւ հովիւներ, մշակներ իրանց ընտանիքներով, որոնք ծառայում են նրա տանը: Ամեն օր վառւում են նոյն թոնրիկները, ամեն օր պատրաստւում է կերակուրների նոյն քանակութիւնը: Եւ ծերունու ժրջան հարսները մի բոպէ հանգստութիւն չունին: Պէտք էր ամենի մասին հոգ տանել, պէտք էր ամենին գոհացնել:

*) Սարերում լուսնոգ բանջար:

**) Աւտուլու գոթ:

Բայցի դրանից՝ կային տնտեսական և ուրիշ շատ հոգսեր: Ահա այստեղ, բակում, հարսներից մէկը կոմերն ու ոչխարներն է կթում. միւսը օջախի վրայ կաթ է տաքացնում՝ մածուն շինելու համար. երրորդը՝ պանիր է մակարդում, չորրորդը հարում է խնոցին՝ կարագ պատ- ջաստելու համար: Նրանց շուրջը վազվզում են բազմա- թիւ երեխաներ և խաղում են նորածին գառների ու հորթերի հետ: Քաղցր է նայել այդ գիւղական բախտա- ւորութեան վրայ: Մանուկ և գառնուկ, երկուսն էլ աճում են միասին. դրանք այն երկու հարստութիւններն են, որոնցով ուրախանում, պարծենում է գիւղացին:

Բակի արևահայեաց կողմում, պատի տակ, մինը միւ- սի վրայ՝ կարգով շարուած են մի քանի հարիւր մեղրի փեթակներ: Ապրիլեան արեգակը թափում է այստեղ իր ջերմ ճառագայթները: Մինչդեռ հարսները միւս կողմում զբաղուած են իրանց գործով՝ ծերունի խաչօն այստեղ բաց է անում փեթակների դռնակները: Ճանճերը ուրախ ու զուարթ դուրս են թափւում ծակերից, սաւառնում են նրա ալեւոր գլխի շուրջը, պզպղում, վժվժում, թրու- թրում են, և օդը թնդում է միլիոնաւոր միջատների ձայնից: Գտնւում են նրանց մէջ և այնպիսի չարաճճի- ներ, որ կծու համբոյրներ են մատուցանում ծերունու խորշոմած երեսին: Բայց նա ամենեւին ցաւ չէ զգում, միայն ձեռքով քշելով ասում է. «Ա՛յ չար սատանայ. ինչ վատութիւն է արել քեզ խաչօն:

ԲաժՖի

20.

Խ Շ Տ Ո Ւ Ն Յ Ի

2է կարելի տեսնել և չըհիանալ այդ առողջ, կենդա- նի մշտագուարթ ժողովրդով: Նա երբէք չէ թառամում, որպէս իր ծմակների մշտականաչ կիպարիսը: Նա երբէք չէ ծերանում, որպէս թաւուտների դարևոր եղևին: Հօօր կուրծքը մերկ, զօրաւոր բազուկները հոլանի, գլխին թա- դիքեայ կոնաձև քոլոզը դրած և նրա վրայ գոյնզգոյն թաշկինակներ փաթաթած, որոնց ծայրերը, ոսկեզոյն մազերի երկայն գիսակների հետ՝ թափւում են լայն թի- կունքների վրայ. հագին մի կարճ քաղախայ (բաճկոնակ) հագած, որի ամբողթիւնը, երկաթեայ զրահի նման, կա- րող է դիմանալ ամենասուր դաշոյնի առաջև. ներքին հա- գուստը մազեղէն զոլ զոլ անդրաւարտիքի սէջ հաւաքած, —գութ կը տեսնէք Ռշտունեաց լեռների այդ զաւակին՝ որ երկայն նիզակը ձեռքին, թեթև վազրի նման, անց- նում է մի ապառաժից դէպի միւսը: Նրա նիզակը, որ երկու ծայրերում սև սուր երկաթներ ունի՝ ծառայում է և՛ իբրև զէնք, և՛ իբրև նեցուկ, որը զետնի մէջ ցցելով՝ յենւում է նրա վրայ և ոստիւններ է գործում սարսափե- լի վհերի վրայից: Այդ բոլորը այնպէս արագ է կատար- ւում, որ դու կարծում ես, թէ նա թռչունի նման թևեր ունի և օդի մէջ սլանում է:

Նրա թադիքեայ փափուկ տրեխների տակերը ամ- բողջապէս գամած են սրածայր բեռններով, որ չըսահեն, չըսայթաքեն ժայռերի վրայ ման գալու ժամանակ: Գօ- տու մէջ խրած ունի մի կեռ խենչար, որի կոթը դերձա- նով կապած է պատեանին. այդ կապանքը նրա համար է, որ մինչև արձակելը նրա բարկութիւնը անցնի. իսկ

երբ մերկացրեց սուսերը՝ գործողութիւնը արդէն վճռուած է. մինչև արեան մէջ չզովացնէ՝ իր տեղը չի դնի:

Թշնամու հետ անգուլթ է՝ իբրև գաղան, բարեկամի հետ բարի է՝ իբրև հրեշտակ: Իր հովիտների բարձրահասակ սօսիների նման գեղեցիկ է նա: Երբ նայում է քո երեսին՝ դու գմայլում ես: Նրա կապուտակ աչքերը այնպէս լուսավայլ, այնպէս ընդարձակ և այնպէս խոր են, որպէս այն կապուտակ ծովը, որ ծփում է նրա աշխարհի մօտ: Նրա այրական դէմքը այնպէս արձակ ու այնպէս պայծառ է, որպէս Ռշտունեաց պարզ երկինքը:

Ռշտունեաց պարզ երկնքի նման՝ այդ խաղաղ դէմքը յանկարծ մռայլում է, մթնում է, շանթեր է արձակում՝ երբ խաղաղ երկինքը փոխում է և տեղի է ունենում վերահաս փոթորիկը... Այդ միջոցին նա չէ խօսում, այլ որոտում է, և այդ որոտման ձայնի մէջ դու լսում ես նախկին հայի ուժեղ բարբառը իր բոլոր կոշտ և անտաշ ձևերով: Բայց այդ կոշտ հնչիւնները քո հոգուդ այնքան ազդու են, քո սրտին այնքան կախարդիչ են, որ որքան էլ ընկած լինես դու հոգով՝ յանկարծ ներշնչում ես մի անբացատրելի ռզկորութեամբ...

Բաժնի

19.

Ա Ղ Ա Ս Ի

Աղասու անուշ բնաւորութիւնը, բարի սիրտն ու հոգին քիչ մարդ կ'ունենայ: Այն հասակը հասել էր, քսան տարին անց կացել՝ նա դեռ հօրն ու մօր առջևն այնպէս էր՝ ինչպէս մէկ անմեղ գառը: Մէկ օր նրանց անհնազանդ չէր գտնուել, մի օր նրա բերանից մի թթու խօսք

չէր լսուած. նրանց աչքին հանդիպելիս՝ նա նրանց միտքն իսկոյն հասկանում ու ամեն կերպ աշխատում էր, որ նրանց կամքը կատարէ: Գիւղացիք բոլորը նրանով էին ուրախանում, նրա անունով երգում: Ամենքի աչքը նրա վրայ էր, նրան էր գովում, նրան էր օրհնում: Մէկին մի փորձանք պատահելիս կամ մի հոգս ունեցած ժամանակ՝ նա անձնանուիրութեամբ նրա ցանկութիւնը կատարում, իր փափագին էր հասցնում: Բերանի պատառը հանում էր, ուրիշին ուտացնում: Այնքան իր ապրանքին, իր հանդին ու տաւարին չէր զգուշանում, որքան իր զրացիներին: Տանուտէրի որդին էր, աղքատի ու չքաւորի ընկերը: Ո՛րք էր դնում նրա դուռը՝ սփռոցն էր բաց անում կամ քսակը. ո՛վ գութան չունէր՝ նրան իրանցն էր ուղարկում. ո՛վ փող չունէր որ մշակ վարձէ, այդուր բանեցնէ՝ ինքն առաջ ընկնում, գիւղի տղայքը հաւաքում ու գնում առանց կանչելու և խնդրելու: Նրա գործը կատարում, այնպէս որ երբ այգետէրը ներս էր մտնում այգին՝ աչքը սառած էր մնում և նրան կեանք ու արև էր մաղթում: Զատ ծնողներ երանի էին տալիս նրա ծնողներին, որ այդպիսի բարի զաւակ ունէին: Որտեղ հրաւէրք ու խընճոյք էր լինում՝ նա էր հիւրերի զլուխն անցնում, նրանց կառավարում և ուրախացնում:

Նրա երկայն հասակը, նրա թուխ-թուխ աչքերը, նրա դալամով քաշած յօնքերը, նրա աննման գեղեցիկ դէմքը, նրա անուշ լեզուն, քաղցր ձայնը, նրա լայն թիկունքն ու բարձր ճակատը մարդու խելք էին տանում. տեսնողը երեսին նայելով չէր կշտանում: Սաղը ձեռքն առնելուն պէս՝ քարին, փայտին շունչ, հոգի, լեզու էր տալիս: Ուղիղ է, արևը երեսն այրել, գոյնը փախցրել էր. բայց ծիծաղելիս, երբ աչք ու յօնքը բաց էր անում՝ կարծես վարդ էր բացում, երեսիցը լոյս թափում: Նրա հրացանի զնդակը ապարդիւն չէր անցնում: Սիրտը այնքան բարի էր, որ գուր տեղը թռչուն էլ չէր սպանում, մրջինը

չէր կոխում. բայց երբ թուրքերը գնում այդին լցւում էին, կամ իրան էին ուզում սպանել կամ դրացուն՝ այն ժամանակ եթէ երկնքում էլ լինէր՝ ցած էր իջնում. գիւղի ծայրիցը ձայն տային՝ իսկոյն մի ակնթարթում պատ-
րաստ էր. և եթէ բանը խօսքով չէր վերջանում՝ այն ժամանակ նա իր սրի, հրացանի ու բազկի շնորհքն այն-
պէս էր ցոյց տալիս, որ թշնամին մնում էր կատու դար-
ձած, կամ նրա ձեռքին զոհ գնում:

Այնչափ ուժեղ էր, որ ձեռքը տղամարդու գօտիկը ձգելիս՝ հաւի ձազի պէս բարձրացնում, իր գլխի ծայրին էր հասցնում, սլտոյտ տալիս և կրկին ցած բերում: Զի հեծնելիս՝ հէնց որ ձեռքը բարձրացնում էր՝ առիւծ ձին խոնարհում էր ու մէջքը գէմ անում: Գոմշի կամ եզան պարանոցին մէկ սուր խփելով՝ այնպէս էր դուրս կտրում, որ սրի ծայրը գետինն էր խրւում: Յաճախ, կռուի ժա-
մանակ, հէնց որ նրա ձայնը լսում էին՝ ճանճի պէս ցրը-
ւում, ցիւր ու ցան էին լինում, կորչում: Մականունը Եսլան-Բալասի *) էին դրել:

Բայց այսքան դարմանալի յատկութիւններն ունենա-
լով՝ դարձեալ երեխայի հետ երեխայ էր, մեծի հետ՝ մեծ, խանի, շահի առաջն այնպէս էր կանգնում, պատասխան տալիս, որ կարծես թագաւորի որդի լինէր: Ծիծաղն ու խնդութիւնը նրա երեսից պակաս չէր երբէք, — այնքան պարզ էր նրա սիրտը, այնքան հանգիստ նրա խղճմտան-
քը, այնքան արդար նրա հոգին: Նրա ամեն մի խօսքը անգին զոհար էր:

Արդիւնակ

*) Ասլանի (առիւծի) դաւակ:

22.

Ս Ե Լ Մ Ե Ս

Պարսկաստանի Ատրպատական կոչուած նահանգի ամենահարուստ գաւառներից մէկն է Սալմաստը. նա բռնում է Ուրմիոյ ծովակի արեւմտեան ափերը և շրջա-
պատուած լեռների արեւմտեան բարձրութեամբ՝ կազմում է մի գեղեցիկ, բոլորակ հովիտ, որ ոռոգւում է Սօլայ գետով: Այդ գետը Սալմաստի նեղոսն է, որի բազմաթիւ ճիւղերի վրայ, մինը միւսի մօտ, շարուած են մեծ և փոքրիկ զիւղեր, որոնց գեղեցիկ երևոյթը ամենեւին չէ համապատասխանում աղքատ բնակիչների անմխիթար վիճակին:

Սալմաստը որպէս հին ժամանակներում եղել է Հայ-
աստանի բազմամարդ գաւառներից մէկը, և այժմ նրա բնակիչների մեծ մասը բազկացած է հայերից: Մնացեալ ազգաբնակչութիւններին պատկանում են թուրքերը, հրէա-
ները, ասորիները և քրդերը, — այդ բոլորը միասին վեր առած՝ հազիւ թէ հայերի կէս մասին են հաւասարում:

Երբ ջերմ, ամառնային օրերում մարդ հեռուից նայ-
ում է Սալմաստի պայծառ արեգակի ճառագայթներով լուսաւորուած հովտին, նա տեսնում է՝ դաշտերը, մշակուած աշխատասէր ձեռքով՝ խոտանում են առատ հունձք. տեսնում է՝ ցորենը, գարին, բրինձը, բամբակը և ընդե-
ղէնների ամեն տեսակները ներկայացնում են խիստ գո-
հացուցիչ առատութիւն. տեսնում է՝ մրգաբեր այգիները լիացած են պտուղների ամենաազնիւ տեսակներով. տես-
նում է՝ խոտաւէտ արօտամարգերի վրայ արածում են տաւարների նախիրներ և ոչխարների հօտեր, — մի խօս-
քով, նա տեսնում է, որ բնութիւնը անխնայ առատու-
թեամբ թափել է այստեղ իր հարստութիւնները: Նա

սկսում է մտածել. «Ո՛րքան բախտաւոր ապրում են այստեղ մարդիկ»... Իսկ այդ ճոխութիւնները, բնութեան այդ պարզեանքը չեն պատկանում այն բիւրաւոր աշխատող ձեռքերին, որոնք դաշտերի վրայ, արեւի կրակոտ բոցերի մէջ քրտինք են թափում:

Ահա գիւղերում այստեղ և այնտեղ բարձրանում են ամբոցներ, որոնք իրանց հպարտ աշտարակներով և ատամնաւոր պարիսպներով իշխում են շրջակայքի վրայ. նրանց մէջ բնակում են «աղաները» իրանց ախտերով և մոլութիւններով. — ահա նրանց է պատկանում երկրի բոլոր բեղմնաւորութիւնը, նրանք են շաւյլում մշակ մարդու աշխատաւոր ձեռքի վաստակը:

Սալմաստի հին քաղաքը կտրցրել է իր անունը, իսկ նորը կոչւում է Դիլիման: Այս քաղաքում բնակում էին չորս ազգութիւններ—հայ, թուրք, ասորի և հրէայ. իւրաքանչիւր ազգութիւն գետեղուած էր առանձին թաղերում: Հայերը ունէին երկու եկեղեցի, իսկ ասորիները՝ մէկ: Հին քաղաքը արժանի էր իր կոչմանը. այստեղ կարծես, մի քանի քաղաքներ շինուած էին մինը միւսի վրայ: Նոր շէնք կառուցանելու համար նիւթեր պէտք չէին. քանզում էին գետինը և հողի տակից դուրս էին բերում անագին քանակութեամբ աղիւս, կոփածոյ քարեր և շատ անգամ բացւում էր մի բնդարձակ, ստորերկրեայ բնակարան: Ո՛րքան փորձանքներ, որքան յեղափոխութիւններ պէտք է կրած լինէր այդ քաղաքը. որքան ազգեր այնտեղ բնակել և անհետացել էին, իսկ հայը, նրա նախնին բնակիչը, գեռ մնում է: Արարներից մնացել էր մի լայնատարած գերեզմանատուն միայն, գեղեցիկ զարդարած տապանաքարերով:

Հայերի տները թէև փոքրիկ էին, բայց հովանաւորուած պարտէզներով և ծառերով՝ գեղեցիկ տեսք ունէին: Տները շատ սերտ և անմիջական կերպով կցուած էին մինը միւսի հետ, այնպէս որ տանիքների վրայով կարելի

էր հայոց թաղի մի ծայրից մինչև միւսը գնալ: Բոլոր տները ունէին զաղտնի հաղորդակցութիւն: Այդ հաղորդակցութիւնը պահպանւում էր զանազան ծակերի միջոցով, որ բացուած էին մի տանից միւսի մէջ: Ծակերը բացուած էին աննկատելի տեղերում: Նրանցից շատերը այնքան նեղ էին, որ մի ձեռք միայն կարելի էր անց կացնել, և ծառայում էին աւելի բանաւոր հաղորդակցութեան համար: Երբ պատահում էր մի անսովոր դէպք՝ մի քանի բողբոջի մէջ թաղի միւս ծայրում արդէն զիտէին: Ամեն մի լուր, ամեն մի խօսք, ծակերի միջոցով, կայծակի արագութեամբ տարածւում էր ամբողջ թաղի մէջ, առանց մի մարդ իր տանից դուրս գալու: Ծակերից շատերը այնքան մեծ էին, որ կէրելի էր, մանաւանդ վտանգի ժամանակ, մի տան կայքը թաղցնել կամ տեղափոխել միւսի մէջ և կամ հարևանի մօտ ապաստան գտնել: Թագստի համար իւրաքանչիւր տան մէջ կային ստորերկրեայ մառաններ, որոնց զաղտնի մուտքը միայն տան տիրոջն էր յայտնի:

Բաժնի

23;

Կ Ա Ր Ի Ն Կ Ա Մ Է Ր Զ Ր Ո Ւ Մ

Կարին քաղաքը գտնւում է Եփրատ գետի ակունքների մօտ, թիւրքաց Հայաստանի այն մասում, որը հին ժամանակ կոչւում էր Բարձն Հայք:

Հայաստանի ամեն մի թիղ հող հին ժամանակներից սկսած օտարները աշխատել են խլել. յոյն, պարսիկ, արաբ, թաթար, թուրք և այլ ցեղեր Հայաստանին տիրելու համար նրան աւերել են, նրա բնակիչներին կոտորել:

Այդպիսի բարբարոսութիւնների չատ է ականատես եղել և Կարինը:

Պատմութիւնից յայտնի է, որ գեռ Ե-րդ դարում Ք. յ. Անատոլ անունով մի յոյն զօրավար հայոց Կարին գիւղը ամրացնելով քաղաք դարձրեց և ի պատիւ Յունաց Թէոդոս կայսեր այդ քաղաքը Թէոդուպոլիս անուանեց: Այնուհետև քրիստոնեայ յոյները և կուսապաշտ պարսիկները երկար կռուում էին իրար դէմ Հայաստանը իրար ձեռքից խլելու համար: Իսկ Ե-րդ դարում Հայաստանի վրայ յարձակուեցին մահմեդական արաբները և տիրելով մեր երկրին գրաւեցին և Թէոդուպոլիս քաղաքը, որին տունին Արգուրում անունը, որ նշանակում է յոյների (ուրում) երկիր: Արաբներից յետոյ Հայաստանը աւերեցին թաթարները, որոնց ցեղերից մէկը, այն է թիւրքերը, վերջնականապէս հաստատուեցին Հայաստանում տասնեւ-վեցերորդ դարի սկզբում: Այդ ժամանակից սկսած մինչև օրս Կարինը մնում է թիւրքաց ձեռքում: Զարմանալի չէ, որ այդքան փոփոխութիւններից յետոյ Կարինում այժմ դժուար է հին Հայաստանի յիշատակներ գտնել:

Կարինը այժմ թիւրքաց Հայաստանի ամենամեծ վարչական կենտրոնն է: Նա Էրզրումի նահանգի կամ վիլայէթի գլխաւոր քաղաքն է և առաջնակարգ ամրութիւնն է: Կարինը գտնւում է այն մեծ ճանապարհի վրայ, որը Տրապիզոնից տանում է Պարսկաստան: Կարինը թիւրքաց Հայաստանի այն գլխաւոր առևտրական կենտրոնն է, ուր Հայաստանի զանազան կողմերից հաւաքւում են ամեն տեսակ բերքեր և ապրանքներ: Այսպէս, օրինակ, Բաղէշից բերում են Կարին կարմիր կտաւ, Վանից՝ շալիք, Արաբկերից՝ բամբակեայ մի գործուածք, որ կոչւում է մանիսայ, Խարբերդից՝ գինի և մետաքսի մի գործուածք, որ կոչւում է գեագի, իսկ Բարձր Հայքի զանազան կողմերից ստացւում են մեծ քանակութեամբ գայլի, աղուէսի, կուզի և այլ թանձրամորթ գազանների մորթիներ:

Կարինը կապւում է Անդրկովկասի հետ Կարս քաղաքի միջոցով:

Չը նայած իր վարչական և առևտրական նշանակութեան՝ Կարինը շատ ողորմելի արտաքին տեսք ունի. նրա փողոցները նեղ են, ծուռ ու մուռ ու կեղտոտ. տները մեծ մասամբ փոքր են և անշուք. չեն երևում եկեղեցիների գմբէթներ, այլ քաղաքի զանազան կողմերում բարձրանում են մզկիթների մինարէներ:

Կարին քաղաքում ապրում են մօտաւորապէս 8 հազար տուն բնակիչներ, որոնցից հազիւ 3 հազար տունը հայ, իսկ մնացածը՝—թիւրք: Բացի հայերից և թիւրքերից կան նաև սակաւաթիւ պարսիկներ, եւրոպացիք և յոյներ: Հայերի թիւը պակասեց՝ երբ 1829 թուականի ռուս-տաճկական պատերազմից յետոյ հայերի մի մասը թէ քաղաքից և թէ շրջակայ գիւղերից գաղթեց ռուսաց Հայաստան: Այդ գաղթականներն հաստատուեցին Ալեքսանդրոպոլի, Ախալցխայի և Ախալքալաքի կողմերում:

Կարինի հայերը, ինչպէս և թիւրքաց Հայաստանի և Կ. Պոլսի բոլոր հայերը, խօսում են և գրում Արաբատեան բարբառից տարբեր բարբառով: Թիւրքաց հայերի բարբառով են խօսում և այնտեղից գաղթած հայերը:

Այսպէս ահա նոր հայոց գրականական լեզուն կազմուած է երկու ճիւղից—արևելեան կամ ռուսահայոց և արևմտեան կամ թիւրքահայոց, իսկ Պարսկաստանում աւելի տարածուած է ռուսահայոց բարբառը:

Լ. Ս.

24.

Ը Մ Ը Ռ Ն Ե Ր Ե Ի Ը Ն Ո Ի Մ

Ա.

ձաշուայ շոգն անց էր կացել: Սար ու ձոր գլուխները նորից բարձրացնում էին, որ փոքր շունչ առնեն: Արեգակը Մասիսի քամակիցը աչքը հանդարտ բաց էր արել, մունջ-մունջ երևանի բերդին էր մտիկ տալիս և ուզում էր, որ կամաց-կամաց ներս մտնի:

Թանձր խաւարը, սև մառախուղը եկել, բոլոր դաշտերի, ձորերի երեսը բռնել, օդը ծանրացել էր:

Թռչունը տեղիցը չէր ուզում շարժուել, հաւը ընիցը գլուխը հանել: Ամեն տեղից տաքը խաղաղուել, ամեն տեղից ձայն ու ձոր լուռել, պապանձուել էր:

Ջուր ջրոդը առուի վրայ էր թեք ընկել, քնած մնացել. վար ու ցանք անողը՝ հանդումը, այգեպանը՝ իւր ծառի տակին, շուաքումը քուն մտել, հանգստացել: Մարդ, կին, մանուկ գիւղերումն էլ չէին երևում... Մի ինչ-որ բլրի ծայրից, մի սարի լանջից, մի ճանապարհում, հանդում մէկ սև մագի չափ ստուեր սևին էր տալիս, ձիու քամակից դէս ու դէն թեքում, երեսի, քամակի վրայ շուռ գալիս, էլ յետ գլուխը շտկում, առաջնդակն ու սանձը ժաժ տալիս, ձիուն թափիկ տալիս, կամ մտրակում, որ ոտները մի քիչ շուտ-շուտ փոխի, շուտ տեղ հասնի: Բազինն էլ, ձեռն ականջի քամակին դրած, տրխուր բարակ ձայնով մէկ բայաթի էր բարձրացնում քթի տակին, ձիու սանձը գլխին գցած, ինքն իրան նղղում, գնում էր, որ տուն հասնի, իւր յոգնած, չարդուած մարմինը կամ մէկ շուաքի տակին հանգստացնի, կամ իրան տան դուռը, իւր ընտանիքի երես, քանի որ դեռ մութը վրայ չէր հասել՝ տեսնի ու սիրտը բացուի:

Հօտաղներն էլ իրանց գութանի լծկանը բաց էին թողել, լուծը յետ արել ու մէկ ստուերի տակ գութանը մէկ կողմը, եղները միւս՝ ջրերի ափին վեր էին թափուել, քաղցր քուն մտել: Նախիրը մէկ դաշտում, ոչխարի հօտը՝ միւս, շուաք տեղը նստել, ծնօտ ծնօտի էին քսում, փնջացնում, որոճ անում: Հովին էլ, գլուխը մէկ քարի վրայ դրած, նղղել, աչքը կացրել էր, որ շոգը քաշուի թէ չէ՝ վեր կենայ. հօտը իրիկնահովին մէկ լաւ խոտաւէտ տեղ տանի, արածացնի:

Արթուն շների մէկը այս ցցի վրայ, մէկը միւս բլրի ծայրին, կամ հովուի ոտի տակին՝ գլուխը դրել, նօթերը կիտել, մարաղ է մտել, որ թէ գող, գայլ, գազան սիրտ անի, մօտենայ՝ մէկէն իմէկ վրայ թռչի, պատառ-պատառ անի, իւր տիրոջ ոչխարները պահի: Մէկ կանաչ խոտ, մէկ գալար թուփ կամ մէկ ծաղիկ ոչ մէկ տեղ չէր երևում, որ մարդն հօտն առնի, կամ երեսին մտիկ տայ, սիրտը բացուի ու իւր ճանապարհի երկարութիւնը մոռանայ, կամ շոգի ձեռիցն այրուած խորովուած մարմինն հովութիւն տայ.— այսպէս էր սար ու ձոր, դաշտ ու հանդ շորացել, խանձուել, պապանձուել: Միմիայն խոտերի ցօղուններն ու թփերի սուր-սուր ծայրերն էին այստեղ-այնտեղ ցից-ցից գլուխ բարձրացրել, տխուր, տրտում, մոլորուած, պաշարուած կանգնել, մնացել:

Սև-սև դիշակեր ագռաւները կամ վախուկ տուլաշներն էին հէնց մենակ մնացել, որ այստեղ, մէկ քարափի ծայրի, մէկ բուրջի գլխի, կամ թէ չէ ճանապարհի միջում իրար գլխի հաւաքուել էին, նստել, կամ պտոյտ էին գալիս, իրար կտցահարում, իրար թևերից քաշում, որ մէկի գտած որսը ձեռիցը խլեն, բաժին անեն, իրանց ձագերին էլ տան կամ հետները տանեն:

Օձ, կարիճ, մողես, բզեզ ու ինչ կերպ դադան ասես, մօրեխ, մժեղ, հանդէս էին բաց արել: Որը մէկ թփի տակից, որը մէկ քարափի գլխից, որը խոտերի միջին՝

կամաց-կամաց ժաժ գալով, պոչ ու գլուխը իրանց քաշելով, կամ ծլունգ լինելով, էլ յետ սուս անելով, կամ գետնի, ապառաժի վրայ սողալով, փշտացնելով, շուացնելով, փշշացնելով, ծվվալով, ծղրտալով՝ ոտն էին ելել, ուզում էին իրանց արևի ձէնն ածեն:

Որն էլ իւր բնի առաջին արեկող անելով՝ *) գլխները հանել, մունջ-մունջ ականջ էին դրել, սուր սուր աչքները ցցել, պէլացել, շլացել. այս կամ այն կողմն էին մտիկ տալիս, որ ոտքը խաղաղուելիս՝ դուրս գան, մի քիչ շունչ քաշեն, իրանց կերը ճանկեն, էլ յետ իրանց բունը մտնեն, էլ յետ գնան քնեն, հանգստանան:

Մի որեւէ պատածակի արանքից կամ քարի ծայրից էլ մէկ անճար բու, գլուխը վէր թողած, քիթ ու պուռնկ կիտած, ծանրացած, գետնին էր նայում, իւր սև օրը ողբում: Հաւի թշնամի ուրուրն էլ, թեքը փռած, ճանկերը սրելով, բաց ու խուփ անելով, կտուցը սրելով կամ կուրծքը քջքելով՝ երկնքի երեսին, գլուխը կուրծքի տակին քաշ գցած՝ սուր աչքերն այս կողմն այն կողմն էր գցում, պտտում, պատրաստում, որ մէկէն իմէկ, յական թօթափել, վայր վազի կամ լիպոր ճուտերի գլխին, որ մօր թեքի տակին կամ մօր գլուխը քորելով, թեք քաշելով, ծվծվալով, կակտալով կամ կտուց կտցի տալով՝ մօր կուրծքուր, ծվվալուն ականջ դնելով, սուս-ուփուս նստում էին իրար հետ կամ քջուջ էին անում, կամ մէկ խեղճ անճար լորի քամակի խփի ու ծվծվացնելով, ծղրտացնելով՝ վեր քաշի, քրքրի, փետրի ու իւր ապահ փորին մատաղ անի...:

Բ.

Այսպէս մեռել լուռել էր բնութիւնը ու ոչ մէկ շփր-

*) Կողքը արեւին տրած՝ տարանալ:

թու մէկ տեղից չէր լսում: Միմիայն հեռու տեղից մէկ բարակ քամի երբեմն փչում, ծառի տերևները սլալացնում, ժաժ էր գցում ու գոլ-գոլ մարդի երեսին, բերնին քնքուշ ձեռք քսում, շուտով անց կենում ու փշերի, խոտերի, քարափների, ձորերի մէջը մտնում:

Ինչպէս ծխի մէջ խրուած՝ հեռու տեղից դաշտի գիւղերը, հանդերը, փոսերը մթնած, լուռած, ինչպէս սև ամպի կտորներ կամ այրուած, խանձուած տեղեր՝ այստեղից այնտեղից սևին էին տալիս ու խառնիխուռն երևում:

Արաքսը, ինչպէս մէկ նետ օձ կամ արծաթի գօտի՝ արևմտեան կողմիցը, ձորերի միջից իւր սուր, լուսափայլ ճակատն ու գլուխը բաց էր արել ու մրմունջ, լուռ, հանգարտ գալիս, Մասիսի փէշին մի քիչ խփում, շփում էր ու էլի խէթ-խէթ նայելով, նորան սպառնալիք տալով, ձէնը ձոր անելով, գլուխը պտտելով՝ գնում Զանգու ու Գառնի գետերն իւր ծոցն առնում և խաղալով, խայտալով, վշվշալով՝ հեռանում քոյրերի հետ ու պուռնկ պուռնկի, լանջ լանջի, քամակ քամակի տուած, իրար գլխի, երեսի ձեռ քսելով, փաղաքշելով, հանաք անելով՝ աչքերը խփում, նղղում ու ճարուրի տափարակ ծոցումը ծեծում, ջարդում՝ քուն մտնում:

Այս տխուր հրապարակի չորեքշուրջը՝ աչքդ որ բաց չես անում, մէկ էլ ես տեսնում, որ երբեմն երկինքն ամպակալած՝ ուզում է որ սար ու ձոր ոտնատակ տայ, Արազածի, Մասիսի ու միւս սարերի գլխին բամբաշի, գետնին խցկի, որ համարձակոււմ են իրանց զագաթն այնպէս բարձր վեր քաշել, որ բոլոր ամպերը վերևը ոտը բռնելու տեղ չունենալով, իրանց երկինք մօրիցը խռոված՝ վէր են գալիս ու նրա գլխին քուլայ-քուլայ դիգլում ու այնպէս իրար վրայ նստում, որ շատը, տեղ չունենալով, միւսներին քռինչ է տալիս, բոթբոթում, դուրս է գցում ու նրանց տեղը բռնում:

Խ. Արուսեանց

25.

S E P O Ն Ի Ե Ռ Ե Ռ Օ Տ Ը

Փոթորկային գիշերին յաջորդեց գարնանային խաղաղ, հովասուն առաւօտը: Ողական ամրոցը շրջապատող ծառազարդ բլուրները մխում էին ձիւնի պէս ճերմակ գոլորշիներով: Սար ու ձոր, դար ու դաշտ պատած էր անթափանցիկ մառախուղով: Օդի մէջ լողացող ջրային շիթերը, արեգակի առաջին ճառագայթներից, վառւում էին միլիոնաւոր ոսկեայ ուլունքների նման: Ծառերի տերեւները, խոտերի ծղօտները, հովիտների նախշուն ծաղիկները, ցօղուած անձրեւային կաթիլներով՝ կարծես սփռուած լինէին գոյնզգոյն գոհարներով:

Վաղորդեան մառախուղը հետզհետէ նօսրանում էր, նրբանում էր՝ որքան արեգակը բարձրանում էր հորիզոնի վրայ: Այժմ մշուշի միջից, որպէս թափանցիկ շղարշի միջից, սկսեցին նկատուել հեռաւոր պատկերները: Երեւում էր Սիմ լեւան կանաչազարդ շղթան, մեղմ ալիքներով և ձիւնապատ գագաթներով, որոնք արևի ճառագայթների առջև փայլում էին վարդագոյն ներկով: Իսկ աւելի հեռու, դէպի Գրգուռ և Նեմրուժ լեռների կողմերը, մանիշակագոյն ժապաւէնի նման, երևում էր Բզնունեաց ծովակի միայն նեղ շերտը: Երևում էին Քարքէ լեւան բարձրութիւնները իրանց մթին ծմակներով և մռայլ անտառներով, որոնք իրանց անմատչելի թաւուտների մէջ սնուցանում էին մի մռայլ ժողովուրդ: Յիշեալ լեռների հսկայական շրջանակի մէջ, որպէս մի սքանչելի պատկեր, երևում էր Մուշի ընդարձակ դաշտավայրը, հարթ-հաւասար, իբրև մի լայնածաւալ, նախշուն դարդ: Ահա Մուշը խորին պատկառանքով բազմած է Տաւրոսի լանջերի վրայ: Ահա Մեղտի գետի օձապտոյտ ավերի-

մօտ երևում են Օձ քաղաքի բարձր աշտարակները: Ահա Վիշապ քաղաքը, վիշապի լայն բերանի պէս բացուած, ահարկու դռներով: Ահա Կաւկա քաղաքը... ահա սպիտակ Զիւնակերտը...:

Արածանին կէս է կիսում Մուշի լայնատարած դաշտավայրը: Զայրացած է այս առաւօտ Արածանին: Բայց նրա զայրոյթը մայրական է, չէ վախեցնում հարազատ որդուն: Ահա նրա զօրեղ կոհակները տանում են իրանց հետ մի ամբողջ նաւատորմիդ—նախնական մարդու նաւատորմիդ: Բարեկամները ափերի մօտ կանգնած՝ «յաջողութիւն» են բարեմախթում: Նաւորդները գետի միջից «մնաք բարեսու» են ասում: Եւ թեթեւ մաշկապատ նաւակների խումբը, բռնաւորութեամբ հայոց երկրի բարեբերով՝ լողում է դէպի հեռաւոր աշխարհ, դէպի Բաբելոն: Նաւորդների երգը, նրանց ուրախաձայն աղաղակները, միախառնուելով գետի խուլ որոտման հետ, թնդացնում են շրջակայքի խորին անդորրութիւնը:

Մուշի դաշտավայրը չորս կողմից շրջապատուած լինելով բարձր լեռներով՝ այդ բնական ամրութիւնները, հսկայական շրջապարիսպի նման, պաշտպանում էին երկիրը թշնամու յարձակումներից: Բացի բնական ամրութիւններից՝ նոյն լեռների բարձրավանդակների վրայ դրած էին Տարօնի իշխանների անմատչելի բերդերը և նրանց ահռելի ամրոցները, որպիսիք էին Եղնուտը, Մեծամօր ամրոցը, Աստղաբերդը, Այծից բերդը և Ողականը:

Աշտիշատի վանքից շատ հեռու չէր Ողական ամրոցը. նա կանգնած էր Քարքէ լեւան ապառաժների վրայ և խրոխտ, վեհապանծ դէմքով նայում էր դէպի իր ստորոտով հոսող Արածանին: Զանազան գաղտնի անցքեր ստորերկրեայ ճանապարհներով իջնում էին ամրոցի բարձրութիւնից կամ դէպի գետը, պաշարման ժամանակ ջուր ստանալու համար, և կամ տանում էին դէպի անտառի խորքերը, դրսի հետ գաղտնի հաղորդակցութիւն ունենա-

լու համար: Այդ անցքերի մուտքերը յայտնի էին միայն ամբողջի տէրերին: Ամբողջի բարձր շրջապարիսպը, ահագին բուրգերը, բարձր աշտարակները դարերով մարտնչում էին բնութեան արհաւիրքի և թշնամու յարձակման դէմ և միշտ մնում էին անպարտելի: Նա հովանաւորուած էր հին, հսկայ կաղնիներով, որոնց վերամբարձ կատարները մրցում էին ամպերի հետ:

Այս ամբողջը ամենահին ժամանակներում, Քրիստոսից շատ դարեր առաջ, պատկանում էր Սլկունեաց իշխաններին, որոնք Տարօնի նախկին տէրերն էին: Իսկ Վաղարշակ Ա-ի օրերում. Քրիստոսից 150 տարի առաջ, Սլկունիները աւելի նշանակութիւն ստացան, որովհետեւ Վաղարշակը, հայոց բոլոր նախարարութիւնները կարգի դնելով՝ Սլկունիների քաջ և որսորդութեան մէջ յաջողակ իշխաններին ևս նախարարութեանց կարգն անցրեց և նրանց յանձնեց արքունի որսորդութեան գլխաւորութիւնը: Բայց Տրդատի օրերում, 320 թուին Քրիստոսից յետոյ, Սլկունիները ապստամբուեցին թագաւորի դէմ: Տրդատը խոստացաւ, թէ Սլկունիների ամբողջ ժառանգութիւնը, Տարօնը, նորան կը նուիրէ՝ ով որ կը ձերբակալէ ապստամբ Սլուկին: Աննացի Մամգուն իշխանը յանձն առաւ կատարել թագաւորի ցանկութիւնը, դաւաճանութեամբ սպանեց Սլուկին: Նրա բոլոր տոհմը սրի ճարակ եղաւ Ողական ամբողջի մէջ: Իսկ Մամգունը այդ ծառայութեան համար ստացաւ, որպէս ժառանգութիւն, թէ Ողական ամբողջը և թէ Տարօնը: Մամգունից առաջ եկաւ Մամիկոնեան մեծ նախարարութիւնը, որոնք որդոց որդի ժառանգեցին Տարօնը:

Բաժնի

26.

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԴԱՇՏԻ ԱՌԱՌՈՏԷ

Առաւօտ էր, Արարատեան դաշտի լուսապայծառ առաւօտներից մէկը:

Արևի առաջին ճառագայթների ներքոյ՝ Մասիսի սպիտակափառ գագաթը փայլում էր վարդագոյն շողքերով, որ աչք էին շլացնում: Արագածի պսակաձև գագաթը չէր երևում: Նա դեռ պատած էր ձիւնի պէս ճերմակ մշուշով, որպէս մի ամօթխած հարսիկ, որ սքողում է իր դէմքը անթափանցիկ շղարշով: Կանաչագարդ դաշտավայրը, ցօղուած վաղորդեան մարգարիտներով, վառւում էր ծիածանի ամենանուրբ գոյներով: Փշում էր մեղմ հովիկը. ծաղիկները ժպտում էին, դալար խոտաբոյսերը ծփում ու ծածանւում էին, և դաշտի խաղաղ տարածութիւնը օրօրում էր սքանչելի ալէկոծութեամբ:

Գեղեցիկ էր այդ առաւօտը:

Թռչունները ուրախ-ուրախ ճախրում էին մի թուփից դէպի միւսը: Գոյնզգոյն թիթեռները, գոյնզգոյն ծաղիկների նման, ցանուած էին օդի մէջ: Սպիտակ արագիլը, կարմիր ոտները հորիզոնական դիրքով ուղիղ մեկնած, լայն թևքերով թափահարում էր, շտապելով դէպի Արաքսի մօրուտները: Ձեռնասուն եղջերուները, վայրենի վիթնու ալծեամբ, դուրս էին եկել Խոսրովի Արքայական անտառներից և ազատ համարձակ վազվզում էին շրջակայ մարգերի վրայ:

2էր երևում միայն մարդը:

Ամեն առաւօտ, արծաթեայ փողերի հնչիւնը, որսորդական բարակների մոնչիւնը, սիգապանծ նժոյգների խորխինջը խռովում էին սորամուտ անասունների վաղորդեան հանգիստը: Ամենի վարազը սարսափելով նետւում էր մը-

թին շամբուտների մէջ, իսկ թաւամագ արջը ապաստանի տեղ էր որոնում: Իսկ այս առաւօտ չըկային նրանք— չըկային նախարարական իշխանագն պատանիները, որոնց որսորդական ուրախ գուարճութիւնները մի առանձին կենդանութիւն էին տալիս երէշաշատ դաշտավայրին:

Ամեն առաւօտ թռչունը կարգում էր իր նախարշալոյսեան մեղեդին, և նրա հետ լսելի էր լինում ժրաջան մշակի երգը: Փայլում էր մանգաղը, եռում էր գործը, և ոսկեղէն հունձքը, իր լիառատ բեղմնաւորութեամբ՝ պարգեւատրում էր վաստակարեկ շինականի աշխատանքը: Իսկ այս առաւօտ չըկար հնձաւորը, չըկար և հերկավարը: Հասունացած արտը մնացել էր կիսաքաղ, և անվաստակելի արօրը անգործ ընկած էր դեռ չըվերջացած ակօսների մօտ:

Ամեն առաւօտ սուրբ տաճարի կոշնակի առաջին հնչման հետ՝ զարթնում էր հովիւր: Ոչխարների անուշ բառանչը, արջառների ուրախ ձայնարկութիւնը, կենդանացնում էին խոտաւէտ հովիտները խիստ ախորժելի աղմուկով: Իսկ այս առաւօտ չէին երևում ոչ հովիւր և ոչ նրա հօտերը: Յիրուցան գառնուկները թափառում էին սար ու ձոր և հայրակորոյս որբիկների նման կարծես որոնում էին հովուին:

Ամեն առաւօտ, երբ ծագում էր տուրնջեան լուսատուն՝ նրա առաջին ճառագայթները ողջունում էին շինական աղջիկների աշխատանքը: Կարմիր, գեղին, կապոյտ հագուստներով, որպէս կարմիր, գեղին, կապոյտ ծաղիկներ՝ սփռած էին լինում նրանք այգիներում, բանջարանոցներում և ագարակներում: Երգում էին և գործում էին: Եւ նրանց ուրախութեանը ձայնակից էր լինում երգասէր սոխակը: Իսկ այս առաւօտ չէին երևում անխոնջ մշակութիւնների այդ գեղեցիկ զարդերը: Այգիները մնացել էին անխնամ, ագարակները կորցրել էին իրանց սիրելի բանուորներին:

Արևը բարձրացաւ, և որքան բարձրանում էր նա՝ այնքան Արարատեան ընդարձակ դաշտավայրը, որպէս մի հսկայական բուրվառ, խնկարկում էր իր վաղորդեան անուշահոտութիւնը: Ամբողջ հովիտը ծխում էր, գոլորշիանում էր: Յօղազարդ բուսականութիւնը յետ էր տալիս երկնքին իր ընդունած մարգարտեայ կաթիլները:

Ծխում էին և դաշտավայրի վրայ խիտ առ խիտ սփռւած գիւղերը: Բայց այդ ծուխը չէր նմանում այն խաղաղ, կապտագոյն ծուխին, որ ամեն առաւօտ օծապտոյտ սիւնակներով վեր էր բարձրանում խրճիթների դմբէթաձև երդիկներից: Այդ ծուխը, սև մառախուղի նման, ծածկել էր գիւղերը, և մերթ ընդ մերթ նրա միջին թանձրութեան միջից փայլատակում էին հրային կայծեր...:

Ծխում էին և մեծաշէն քաղաքները: Ծխում էր Դուխնը, ծխում էր Արտաշատը. ծխում էր Վաղարշապատը, ծխում էր Էջմիածնի վանքը... Եւ թանձր ծուխը նսեմացնում էր Արարատեան դաշտի լուսապայծառ գեղեցկութիւնը...:

Ոչ որ չէր երևում, Ամենուրեք տիրում էր տխուր, անապատական դատարկութիւն: Դատարկ էին քաղաքները, դատարկ էին գիւղերը, դատարկ էին և ճանապարհները: Ի՞նչ էր պատահել: Կարծես թէ մի մահաբեր շունչ անցել էր այդ սքանչելի դաշտի վրայով և մարդկային ամեն արարած ոչնչացրել էր...:

Բայց ահա, դէպի Արտաշատ տանող ճանապարհի վրայ փոշի էր բարձրանում: Անցնում էին մի խումբ ձիաւորներ: Զիւնների հարուստ ասպազէնքը, հեծեալների թանկագին զէնքն ու զրահը ցոյց են տալիս, որ այդ մարդիկը հասարարակ ճանապարհորդներ չեն: Մի վայելչագեղ երիտասարդ առաջ է ընկած, միւսները հետևում են նորան:

Նրանք հասան Արտաշատ քաղաքի կիսափուլ պարիսպների մօտ: Այստեղ երիտասարդը կանգ առաւ, մի

քանի ըռպէ իր տխուր հայեացքը դարձրեց զէպի աւերակ և տակաւին ծխուող քաղաքը և ապա ճանապարհը ծռեց զէպի Տափերական կամուրջը: Նա գալիս էր հեռուից, շատ հեռուից, և այսպիսի հրդեհուած, անմարդացած քաղաքներ շատ էր տեսել իր ճանապարհի վրայ: Այս էր պատճառը, որ նրա քնքոյշ ոիրտը կարծես թէ ամրացել էր, նրա վառ զգացմունքները կարծես թէ սառել էին, և նրա թախծալի աչքերում մի կաթիլ արտասուք անգամ չէր մնացել, որ թափէր դժբախտ Արտաշատի վրայ:

Տափերական կամուրջը միակ անցքն էր, որ Արտաշատից տանում էր զէպի Արաքսի աջ ափը: Նա հասաւ կամուրջին, բայց չանցաւ կամուրջը: Այնտեղ մէկին սպասում էր և լուռ մտախոհութեամբ նայում էր գետի վրայ:

Արևը տակաւին փայլում էր, ծաղիկները շողշողում էին, թռչունները դեռ շարունակում էին իրանց առաւօտեան տաղերգը: Բնութեան այդ ընդհանուր սառնասրբութեան մէջ՝ վրդովուած էր միայն Արաքսը: Որպէս մի սգաւոր, որդեկորոյս մայր՝ պղտոր յորձանքներով որոտում էր, աղաղակում էր, հառաչում էր նա, հեղեղելով իր կանաչագարդ ափերը: Որպէս մի ահաբեկ վիշապ՝ փրփուրը բերանում, կատաղի կերպով առաջ էր մղւում, լայնանում էր, ընդարձակւում էր և կարծես որոնում էր լափելու, կլանելու այն չարագործին, որ այնպէս անխնայ ձեռքով այրեց, անապատ դարձրեց գեղեցիկ քաղաքներն ու աւանները, որ զարդարում էին իր հրաշալի ափերը: Նրա կատաղութիւնը զսպում էր հսկայ կամուրջը, որ սեղմել էր նրան իր բազմաթիւ կամարների ներքոյ:

Կամուրջի միւս կողմում, Արաքսի աջ ափի մօտ, ընդարձակ, կանաչագարդ դաշտավայրը ծածկուած էր խիտ վրաններով: Ուղտերի, ձիաների, ջորիների և փղերի երամակները արածում էին վրանների շուրջը: Ճոխօրէն աճած խոտաբոյսերը առատ սնունդ էին մատակարարում

այդ անասուններին: Այնտեղ դրած էր մի մեծ բանակ: Երիտասարդը նայում էր զէպի բանակը: Դա պարսից զօրքն էր, որ եկել էր աւերելու Արարատեան նահանգը առաջնորդութեամբ մատնիչ Վահան Մամիկոնեանի և ապստամբ Մերուժան Արծրունու:

Բաֆֆէ

27.

Ա Ն Չ Բ Ի Ի Կ Ա Թ Ի Լ

Փայլուն կաթիլը զարնան անձրևի
Մի օր հարց տրւաւ իր ընկերներին.
«Ինչո՞ւ մենք այս հին, աղքատ խըրճիթի
Լուսամուտն այսպէս բաղխում ենք ուժգին»:

Կաթիլներն իսկոյն տրւին պատասխան.
— Այստեղ երկրագործ մըշակն է ապրում.
Ուրախ աւետիք տալիս ենք նորան,
Որ նորա արտը ծըլում է, ծաղկում:

Հարաման

28.

Գ Ա Բ Ն Ա Ն Ե Բ Գ

Հալում է ձիւնը, վազում է առուն.
Ժպտում է արդէն գարունը պայծառ.

Չուտով կը երգեն սոխակներ սիրուն
եւ վառ կանաչով կը դուզուի անտառ:

Անամպ, խաղաղ է կապուտակ երկինք,
Ծաղկում, փթթում է չքնաղ բնութիւն.
Եւ հօօր գարնան արեւը քաղցրիկ
Ցօղում է երկրին լոյս ու ջերմութիւն:

Կեանք և բերկրանք է ամեն տեղ տիրում,
«Գարուն ես կարդում ամենքի դէմքին.
Եւ նա է ողջից առաւել խնդում,
Ով դիմացել է անթիւ ցաւերին...

Բայց կայտառ մանկանց խնդալից ձայներ,
Եւ անհոգ թռչնոց տաղերն զգայուն
Ինձ պարզ ասում են, թէ ով առաւել
Սիրում է նոր կեանք և ազատ գարուն:

Ա. ՊԵՆԵԼԵՎ

* * *

Պարզկայ գիշեր...
Աստղերն երկնքում լուռ պսպղում են.
Լուսնի շողերը դիպել են սարի
Չիւնոտ կողերին,—կողերը ցօլում
Պէժին են տալիս:

Ցրտաշունչ քամին
Թւերը փռած փնչում է, թռչում.
Սառած երկիրը ճարում-ճարճարում

Ձեան հատիկներով քարափի կուրծքը
Ծեծում ու ծեծում...

Անծայր ճանապարհ...

Առաջ եմ գնում—ո՛ւր,—ես չըզիտեմ.

Սառնոյց ու ձմեռ,

Առաջ եմ գնում անյոյս, անընկեր

Քամի ու գիշեր.

—Ախ, եթէ յանկարծ յոյսս շողշողար,—

Նա ինձ ողջունէր...

Ա. Իսահակեան

30.

Ա Ր Տ Ո Ւ Տ

Արտուտիկ, ինչո՞ւ թրուում ես վեր-վեր,
Երկընթէն ասում ես տըխուր տաղեր.
Պարտէզ ու այգի ինչո՞ւ չես զընում,
Քընքոյշ ձագերըդ ո՞րտեղ ես հանում:
—Ախ, շատ են, շատ են իմ կըսկիծն ու ցաւ.
Իմ մըտերիմը զընաց, հեռացաւ.
Հայ հողագործը—իմ սերտ բարեկամ,
Թըշնամու ահէն զընաց զաղթական:—
Այն օրից Հայոց դաշտը ամայացան,
Բերրի արտերը փըշով լըցունցան...
Տափի վրայ չունիմ ես հանգըստութիւն,
Ու այդօր համար երկինք եմ թռչում:
Երկինք եմ թրուում ցերեկ, իրիկուն,
Երգով աղերսում եմ միշտ Աստըծուն,
Որ մեզ ողորմի իր աջով զըթած.
Հայ հողագործին անէ գերեզարձ,

Հայառտան բերէ խեղճ հայ գեղջուկին.—
Այս է խորհուրդը իմ արխուր երգին:

Ռ. Պատկանեան

31.

Հ Ա Տ Ի Կ

Լոյսը բացուում է. շուտ արտը գնամ,
Պատուեմ սուր խոփով ես կուրծքը հողի,
Իմ սիրուն հատիկ, քեզ նրան պահ տամ
Մինչև օրերը ամրան արևի:

Թաղեմ քեզ, հատիկ, և դարդս քեզ հետ,
Թէ Աստուած ուզեց, դու կանանչեցիր,
Թող դարդս մեռնի գետնի տակ անհետ,
Դու ինձ մխիթար կրկին տուն դարձիր:

Եւ ջերմ աղօթքով Տիրամօր առջև
Ես մոմ կը վառեմ, ես խունկ կը ծրխեմ,
Որ քեզ պարգևէ մի առատ անձրև,
Որ քեզ միշտ սիրով նայէ խնդադէմ:

Բայց թէ այդ շնորհին մեղքերիս համար
Արժանի չըլինիմ, ծով կը դարձնեմ
Ես տաք քրտինքը ճակտիս արևառ,
Որ քեզ, իմ հատիկ, ծարաւ չըթողնեմ:

Ծլիր, կանաչիր, ոսկէ սաւանով
Ծածկիր իմ արտը ողջ ալեծածան,
Նոր այն ժամանակ անուշ շրշիւնով
Տուր ջարդուած սրբտիս մի քուն հանգստեան:

Յ. Յովհաննիսեան

32.

Վ Ե Ր Զ Ի Ն Հ Բ Ա Ժ Ե Շ Տ

Մընաս բարեաւ, իմ հայրենիք,
Իմ մանկութեան օրօրան.
Քեզ պաշտել եմ ես վառ սրբտով,
Եւ կը պաշտեմ յաւիտեան:

Թէպէտ բախտը խրլում է ինձ
Նըւիրական քո գրբկից,
Բայց երբէք նա կարէ ջընջել
Սուրբ անունըդ իմ սրտից:

Ուր էլ լինիմ, ուր էլ ապրեմ,
Թէկուզ օտար երկրի մէջ՝
Սիրել եմ քեզ և այդ սէրը
Կը մնայ անխախտ ու անշէջ:

Մընաս բարեաւ, իմ հայրենիք,
Ինձ կեանք, արև պարգևող.
Մընաս բարեաւ... վերջին անգամ
Համբուրում եմ քո սուրբ հող:

Ա. Մատուրեանց

33.

Գ Ե Ր Ի Յ Ո Յ Ն

Հայրենիք սրբազան, իմ սիրուն աշխարհ,
Թըռչում եմ դէպի քեզ հոգւովս անդադար:
Բայց աւանդ, այս բանտում փակուած եմ անտես,
Պատերազմի դաշտում չեմ կըռուում և ես:

Հանապազ տանջուեցայ քո ճակատագրով,
Սըրտումս շրջթաների ձայներ կըելով...
Չեմ կարող մոռանալ իմ ազգ հարազատ.
Ա՛խ, կամ ոչընչանալ, կամ լինել ազատ:

Քաջ ընկերներովս հեշտ է ինձ կըռուել,
Եւ սուրբ գործի համար քաղցր է մեռանել:
Բայց աւանդ, այս բանտում փակուած եմ անտես,
Պատերազմի դաշտում չեմ կըռուում և ես:

Չըզիտեմ, ինչպէս է կըռին հըրդեհում,
Ես չունիմ ոչինչ լուր, բայց լուրն է թըռչում...
Տարւում է միշտ համբաւ սպանութեան ահեղ,
Թափում է ազգ արին, բայց ես չեմ այնտեղ:

Ա՛խ, քո ազատութիւն փոթորկի մէջն է
Եւ վառ արշալուսով քո օր կարմրում է...
Թող այստեղ չարչարուիմ անծանօթ կապուած,
Միայն քեզ, Հայրենիք, տեսնեմ ազատուած:

Յով. Քուլֆուրէզեանց

34.

Ե՛կ ԳԱՐՆԱՆ ԱՆՉՐԵՒ

Ե՛կ, գարնան անձրեւ, թափուիր յորդառատ
Յըրտացած երկրի սառ կըրծքի վերայ.
Թող նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
Թող նորա կըրծքին ջերմ կեանքը եռայ:

Երկա՛ր նա տանջուեց դառնաշունչ ձմրան
Ցուրտ կապանքներում, քեզ ըսպասելով.
Նա շատ համբերեց, կենսատու գարնան
Քաղցր կարօտը ջերմ փայփայելով:

Թափուիր, այ անձրեւ, ինչպէս մարգարիտ,
Ինչպէս երկնառաք ցօղը կենսաբեր,
Ոռոգիր դաշտեր, անտառ ու հովիտ,
Կանաչով պատիր լեռներ ու ձորեր:

Թող յորդանալով աղբիւր ու գետակ՝
Սառցէ շրջթաներ անահ խորտակեն,
Դուրս գան ափերից, վազեն համարձակ,
Ազատ խոխոջան, ազատ կարկաջեն:

Թող քեզ լոյս-արեւ ժըպտայ սիրավառ,
Եւ որպէս երկնից հաշտութեան նըշան՝
Քո կաթիլներում փայլուն ու պայծառ
Նա սիրով կապէ կարմիր ծիածան...

Ե՛կ, գարնան անձրեւ, թափուիր յորդառատ
Յըրտացած երկրի սառ կըրծքի վերայ.
Թող նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
Թող նորա կըրծքին ջերմ կեանքը եռայ:

Ա. Ծատուրեանց

35.

Թ Ռ 2 Ն Ի Կ Ն Ե Ր

Չան էի սիրում մանուկ հասակում
Ես թրուշունների սիրուն ձագերին,
Եւ որսում էի նոցա մեր այգում,
Կանաչ, ցօղապատ թրփերի միջին:

Ես հիւսում էի ամբողջ եռանդով
Թաւոտ մամուռից քընքուշիկ բըներ,
Հոգս էի տանում կարեկից սըրտով
Մերկ ճուտիկներիս ցերեկ ու գիշեր:

Բայց ահա նորա թեաւորուեցան
Եւ ազատ օդում ճախրել են ուզում.
Ես բաց եմ անում դուռն ու պատուհան,
Թող անվախ թրուշեն, վըխտան թրփերում:

Թրուշում են նորա, երգում, ճըլվըլում,
Անհուն ցընծութեամբ լըցւում է հոգիս.
Եւ նորից նոցա ես յետ եմ կանչում,
Նորա զալիս են—ունկնդիր խօսքիս...

Վիկտոր Հեւզո

36.

Ե Ր Գ

Սիրուն գարուն, կանաչ գարուն,
Քեզ ինչ սըրտով ողջունեմ.
Դու մեզ բերիր լաց ու արին.—
Էլ ես ուրախ երգ չունեմ:

Երգում էի ջերմ կարօտով,
Գովքըդ անում ամեն օր,
Երբ մեր երկրում քո քաղցր հոտով
Միշտ լցուած էր սար ու ձոր:

Երգում էի քնարես լարած՝
Մեր կեանքի լոյս օրերում.
Երգում էի բըլբուլ զառած՝
Քանի վարդ կար մեր երկրում:

Ա՛խ, ինչ սըրտով երգեմ հիմիկ,
Քեզ ինչ սըրտով ողջունեմ.
Փուշ են դառել վարդ ու ծաղիկ,
Էլ ես ուրախ երգ չունեմ:

Մեր տուն ու տեղն—հող, աւերակ,
Մեր լոյս օրերն խաւարել.
Մեր յոյսերը սև մոխրի տակ,
Մեր դարձերը ծով դառել...

Ամպ ու թուխպ է եկել, պատել
Հայ եղբօրես սև կեանքին.

Երկանք լալուց արցունքն հատել,
էլ վերջ չըկայ տանջանքին...

Սիրուն գարուն, կանաչ գարուն,
Քեզ ինչ սրբտով ողջունեմ.
Դու մեզ բերիր լաց ու արիւն—
էլ ես ուրախ երգ չունեմ:

Ա. Ծատուրեանց

37.

ԲԱՐԴԻՆ ՈՒ ՎԱԶԸ

Բարդին սկսեց վազին նախատել,
Եւ ասաց նրբան. «Ի՞նչ ես կուշ եկել,
Ես էլ որ չըլինիմ, շուար չըտամ քեզ,
Եթէ ինձանով չըգաս փաթաթուես,
Ասա ինձ, էլ ո՞վ քեզ կըպահպանէ,
Բարակ քամին էլ հոգիդ կը հանէ:
Ինձ մտիկ արա, տես ո՞ր եմ հասել,
Ինձ պէս բարձրացիր, որ ամեն մարդ էլ .
Քեզ մտիկ տալիս ապշի, հիանայ.
Ըլինք ծռողին ո՞վ պատիւ կը տայ:
Ի՞նչ եմ անում ես քո ցիցն ու ձողին,
Քեզ պէս չեմ դողում քամու առաջին.
Մէկ տուտս գետնում, միւսը երկնքում,
Ոչ մի վտանգից ես չեմ վախենում:
Բայց ձեր խեղճ ցեղը հէնց դուրս է գալիս,
Գետնին է կաշում մէկ հով դիպչելիս.
Ափսոս այն պտուղ, որ դուք էք տալիս,
Այդ ինձ էր վայել, այս բարձր ծայրիս»:

Խեղճ վազը բարդուն շատ ականջ դրաւ,
Եւ վեջը մի կարճ պատասխան տրւաւ.
— Քո բարձր ծայրին, ես էլ եմ կարծում,
Խաղող էր վայել, ո՞վ է բան ասում,
Բայց այն ժամանակ ցցուած ճղներըդ,
Կախ կը գցէիր մինչև ոտքերըդ.
Պտղատու ծառը խոնարհ է լինում,
Նա երբէք քեզ պէս չի գոռոզանում,
Դու մխիթարուիր քո բարձր հասակով,
Մենք էլ մեր պտղի քաղցը ճաշակով:

Խ: Արդեանց

38.

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ո՛հ, ինչ անուշ և ինչպէս զով
Առաւօտուց փըչես, հովիկ,
Ծաղկանց վերայ գուրգուրալով
Եւ մազերուն կուսին փափկիկ:
Բայց չես, հովիկ իմ հայրենեաց
Գրնա, անցիր սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ինչ աղու և սրբտազին
Ծառոց միջէն երգես, թռչնիկ.
Սիրոյ ժամերն ի յանտառին
Ըզմայլեցան ի քո ձայնիկ:
Բայց չես, թռչնիկ, իմ հայրենեաց,
Գրնա, երգէ սրտէս ի բաց:

Ո՛հ, ինչ մըրմունջ հանես, վըտակ,
Ականակիտ և հանդարտիկ.
Քո հայելուդ մէջ անապակ
Նային զիրենք վարդն ու աղջիկ:
Բայց չես, վըտակ, իմ հայրենեաց,
Գընա, հոսէ սրտէս ի բաց....:

Մ. Պէշեկթաշլեան

39.

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Գարունն է եկել նախշուն թևերով,
Նախշուն թևերը պէս-պէս ձևերով.
Գոյն-գոյն ծաղիկներ, կարմիր ու սպիտակ,
Վարդ, մեխակ, շուշան անուշ հոտերով:

Երկինք ու երկիր քեզ տօնեն դարուն,
Ջի ես քան դամէն եղանակ սիրուն.
Նա անձրև ցօղէ առատ ի վերէն,
Դա օրհնել տայ քեզ եկուոր հաւերուն:

Ոսկի արեւ փայլէ քեզ վերէն,
Կենսաբեր հովը փըշէ ի լեռէն,
Ա՛խ, ազնիւ գարուն, եղանակ սիրուն,
Արդեօք դու ինչ բախտ բերիր ինձ Տէրէն:

Ռ. Պատկանեան

40.

ՀԻՆԱԿԱՆԻ ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ ԵՐԳԸ

Ա՛յ մարդ, այսօր շատ քրնեցար, նընչեցիր,
Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր.
Արեգակը ծովի ծայրէն ծագեցաւ,
Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փռուեցաւ:

Ընկերներդ վաղ արտերը զընացին,
Յորեն, դարին գերանդիով հընձեցին,
Խուրձ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
Նըստան հանգչիլ կաղնիներու հովումը:

Ա՛յ մարդ, վեր կաց, սարը ջըբով լըվացուի՛ր,
Գօտիդ կապէ, գերանդիտ առ, դաշտ հասիր,
Քանի հով է՝ հունձդ արա արտումըդ,
Հունձըդ հընձէ, մի ծուլանար գործումըդ:

Խունձըդ կապէ, բարդըդ բարդէ, տուն արի,
Հանգըստացիր, երբ քո հունձըդ կատարի,
Բեր գերանդիդ կախէ պատէն քո տանը,
Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Ա՛յ մարդ, հերիք ինչ որ այսօր քրնեցար,
Աչքըդ մէկ բաց, տես թէ որչափ ուշացար.
Մեր ղըրացին վաղ անց կացաւ կամուրջէն
Վաղ լըռել է մեր գղիրը ձայնելէն:

Ի՛նչ ես պառկել, ի՛նչ ես քրնել, սիրական,
Արեգական շողը հասաւ մեր ղըռան.
Մի ծուլանար, ժամանակըդ խընայէ,
Այն պիտի մեզ բուր ձմեռը կերակրէ:

Ռ. Պատկանեան

41.

Հ Ա Մ Ե Ր Գ

Վտակը ժայռից ներքև է թռչում,
Թափ առած ընկնում քարերի գլխին,
Զարկում աւազին, շաշում է, ճըշում,
Ճըշում անհանդիստ, փրփուրը բերնին:
Ինչպէս ծերունին ձայնով պառաւած
Ձայնակցում է իւր թոռնիկի երգին,
Այնպէս է մօտիկ անտառը կամաց
Արձազանդ տալիս ջրի աղմուկին:
Սակայն բնութեան զուարթ համերգի
Անխօս ունկնդիրն յաւիտենական—
Ժայռը մտախոհ, իւր անյայտ մտքի
Ետեից ընկած, լսում է նրան:

Յ. Թումանեան

42.

Մ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Լ Ե Զ Ո Ւ

Մայրենի լեզու, մայրենի բարբառ,
Ախորժ ընտանի իմ հոգու համար.
Առաջին դու խօսք ականջիս հասած,
Դու սիրոյ քաղցրիկ առաջին յօդուած,
Մանկական լեզուիս թոթովանք տրկար,
Հընչում ես իմ մէջ դու միշտ անդադար:
Գեղեցիկ լեզու, հրաշալի լեզու,
Այդ ինչպէս քաղցրը հընչում ես ինձ դու.
Կամիմ աւելի քաջ ծանօթանալ
Քո ճոխ գանձերին, հոգով հայանալ.
Ասես թէ ահա կանչում էին ինձ
Պապեր ու հայրեր խոր գերեզմանից:

Հընչիր դու, հընչիր այժմ և յաւիտեան,
Մայրենի լեզու, բարբառ սիրական.
Արի, բարձրացիր հընութեան փոշուց,
Դու իմ հայ լեզու, մոռացուած վաղուց.
Ըզգեցիր նոր կեանք սուրբ գրուածքներով,
Որ ամենայն սիրտ վառուի քո սիրով:
Ամեն տեղ փչում է Աստուծոյ շունչը,
Սուրբ է, այո՛, միւս այլ ձև ու ոճը,
Բայց թէ աղօթել, գոհանալ պէտք էր,
Իմ սրբոյ սէրը յայտնել արժան էր,
Իմ երանական մըտածութիւնքը—
Ապա կը խօսեմ իմ մօրըս խօսքը:

Ս. Նազարեանց

43.

Ա Ք Ս Ո Ր Ա Կ Ա Ն

«Վառ ծաղիկներ, անհւշ բուրմունք դաշտերում:
Հիւր է եկել մայիսն ուրախ, գեղեցիկ.
Միթէ ոչ մի ուրախութիւն չեն բերում,
Աքսորական, քեզ ոչ արև, ոչ ծաղիկ»:
—«Այն ծաղիկներն, որ հայրենի աշխարհում
Բուսցրել եմ ես և փայփայել սիրովառ՝
Այժմ մենակ, ես նոցա եմ միտ բերում...
Առանց նոցա մայիս չըկայ ինձ համար»:
«Աքսորական, նայիր. անշարժ շիրիմներ—
Նորա անգամ ըսթափուել են, կեանք առել.
Այդ արևն է, նորա պայծառ, ջերմ շողեր,
Տըխուր նիրհած շիրմավայրում կեանք վառել»:
—«Ես յիշում հմ այլ շիրիմներ անբարբառ,
Եւ իմ ձեռքով յաւէտ փակած այլ աչեր:

Սիրելի չեն արտոբեալիս այս օտար
 Ո՛չ երկինքը, ոչ արևը կենսաբեր»:
 «Արտոբեալան, տես, ինչպէս են թրուհիկներ
 Բըններ հիւսում թաւ անտառի խորքերում:
 Օ՛, որքան կեանք, երջանկութիւն, մաքուր սէր
 Նոցա գողտրիկ, անուշաձայն երգերում»:
 — «Ես յիշում եմ հայրենական իմ բընիկ,
 Իմ պաշտելի նուիրական այն աշխարհ,
 Ուր թաղել եմ հարազատներ, սիրելիք...
 Օտար երկրում մայիս չըկայ ինձ համար»:

Վեկտոր Հելզո

44.

Լ Ո Ւ Ս Ե Ղ Է Մ Ի Ն

Ազատ ծովը կաշկանդել էր մառախուղ.
 Քամի փըչեց—և նա ցըրուեց, որպէս ծուխ.
 Քամին ճամբին ասաց անշարժ նաւերին.
 «Լուսաղէմ է, առագաստներդ թող բացուին»:
 Եւ հասնելով ծովի եզերք՝ նա ուժգին
 «Ելէք, ելէք»—դործի կոչեց ամենքին:

Անտառի խորք սըլանալով՝ շըշընջաց.
 «Զարթիր, անտառ, կանաչ կուծքըդ շուտով բաց»:
 Թրուհիկների աչքից խըլեց անուշ քուն.
 «Երգէք»—հընչեց նորա շունչը հովասուն.
 Թրուաւ նա գիւղ, գոչեց. «Վեր կաց, գիւղի մարդ,
 Լոյսը բացուել, քեզ են մնում դաշտ ու արտ»:

Հասկին ասաց, սըլանալով արտի մօտ.
 «Լըցուիր, լըցուիր, քեզ ժըպտում է առաւօտ»:

Ջանգալատան նա հասնելով՝ բաղցրալուր
 Սուլեց. «Ժամկոչ, առաւօտեան զանգը տո՛ւր»:
 Բայց երբ մըտաւ գերեզմաննոցն անբարբառ՝
 Խուլ հառաչեց ու ասաց.
 «Քընէք հանգիստ, մեռեալ մարդիկ, քար աշխարհ.
 Ձեր ժամը դեռ չէ հասած...»

Լ. Մ. Պ. Մ.

45.

Օ Ր Հ Ն Ե Ր Գ

Աստուած, տո՛ւր ազգիս բարիք ամենայն
 Օրհնիր ազգային և՛ գործ, և՛ վաստակ,
 Ազգում ազատ կեանք, արդար դատաստան
 Հաստատունն սլահիր ամեն ժամանակ:

Որպէսզի ազատ աճեն, զարգանան
 Նորածիլ գործեր՝ ազգին շահաւոր,
 Սփռիր ազգի մէջ Դու սէր զիտութեան,
 Տոյց տուր ուսմունքի ուղին լուսաւոր:

Եւ մի թող տանջուի մաշիչ լուծի տակ
 Այն ընտրեալներիդ շար կապանքներում.
 Որոնց ձեռք մի օր Դու լուսոյ դրօշակ
 Սիրով պիտի տաս հայրենի երկրում...:

Նեկրասով

46.

ԱՐԱՔՍԻ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔԸ

Մայր Արաքսի ափերով
Քայլամուր գրնում եմ,
Հին-հին դարուց յիշատակ
Ալեաց մէջը պլտրում եմ:

Բայց նորա միշտ յեղեղուկ,
Պրզտոր ջրով եզերին
Դարիւ դարիւ խրփելով
Փախչում էին լալագին:

—Արաքս, ինչո՞ւ ձրկանց հետ
Պար չես բռնում մանկական,
Դու դեռ ծովը չըհասաց
Սրգաւոր ես ինձ նրման:

Ինչո՞ւ արցունք ցայտում են
Քու սէգ, հըպարտ աչերից,
Ինչո՞ւ արագ փախչում ես
Այդ հարազատ ափերից:

Մի պրզտորի յատակըդ,
Հանդարտ հոսէ խայտալով, —
Մանկութիւնը քու կարճ է,
Ջուտ կը հասնիս դէպի ծով:

Վարդի թրփեր թող բըսնին
Քու հիւրընկալ ափի մօտ,
Սոխակները նոցա մէջ
Երգեն մինչև առաւօտ:

Մըշտադալար ուռիներ
Սառ ծոցի մէջ քու ջրրին
ձրկուն ոստըն ու տերե
Թող թաց անեն տապ օրին:

Ափերիդ մօտ երգելու
Հովիւք թող դան համարձակ,
Դառն ու ուլը քու վճիտ
Ջուրը մըտնեն միշտ արձակ:—

Մէջքը ուղցուց Արաքսը,
Փըրփուր հանեց իւր տակից,
Ամպի նրման գոռալով
Էսպէս խօսեց յատակից:

«Խիզախ, անմիտ պատանի,
«Նիրհըս ինչո՞ւ դարեւոր
«Վըրդովում ես, նորոգում
«Իմ ցաւերը բիւրաւոր:

«Սիրելի մահից յետ
«Ե՞րբ ես տեսել որ այրին
«Ոտքից գըլուխ պըճնըի
«Իր զարգերով թանկագին:

«Որի համար զարդարուիմ,
«Որի աչքը հրապուրեմ,—
«Չատերն ինձ են ատելի,
«Չատերին ես օտար եմ...»

«Կար ժամանակ, որ ես էլ
«Չըբեղազարդ հարսի պէս
«Հազար ու բիւր պըշրանքով
«Փախչում էի ափերէս:

«Յատակըս պարզ ու վրճիտ,
«Գոհակներըս ոլորուն,
«Լուսարեը մինչև այգ
«Ջրբիս միջին էր լողում:

«Մինչ իմ որդիք,— ով գիտէ—
«Ծարաւ, նօթի, անտէրունջ
«Օտար աշխարհ յածում են
«Թոյլ ոտքերով կիսաշունջ...

«Քանի որ իմ զաւակունք
«Այսպէս կու մընան պանդուխտ՝
«Ինձ միշտ սրգունոր կը տեսնէք.—
«Այս է անխաբ իմ սուրբ ուխտ»:

Էլ չի խօսեց Արաքսը,
Յորձանք տըւեց ահագին,
Օղակ-օղակ, օձի պէս,
Առաջ սողաց մոլեգին:

Ի. Պատկանեանց

ՀԱՄԱՌՕՏ ԲԱՌԳԻՐՔ

(ՀԱՅԵՐԷՆ — ՌՈՒՍԵՐԷՆ)

ՀԱՄԱՌՈՏ ԲԱՌԴԻՐՔ

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ֆ. — ներգործական

Հ. — չէզոք

Բ. — կրաւորական

Ք. — գոյական

ՄԶ. — ածական

Հ. — շաղկապ

Դ. — դերանուն

Տ. — մակբայ

Հ. — ձայնարկութիւն

ՄԱՏ. — ռամկական

Ա. Ս.

Աբեղայ գ. — монахъ, иногъ.

Ագահութիւն գ. — жадность, алчность.

Ագարակ գ. — фёрма.

Ադամանդ գ. — бриліантъ.

Ազգաբնակչութիւն գ. — народонаселёніе.

Ազդել ն. — вліять, внушать.

Ազդու ւծ. — внушительный, вліятельный.

Ազիզ ւծ. սիրելի, թանկագին — любимый, драгоценный.

Աժդահայ գ. հսկայ — исполинъ, гигантъ.

Ալեծածան ւծ. ալիքներէց շարժուող — волнующийся, колыхающийся.

Ալեկոծութիւն գ. ալեկոծում. — волнёніе, штормъ на морѣ.

Ալիքաւոր ւծ. — волнистый.

Ախոռ գ. — конюшня.

Ախորժ ւծ. դիւրեկան — пріятный.

Ախորժակ գ. իշտահ — аппетитъ

Ախորժել Հ. հաւանել, սրտանդուել — нравиться, хотѣть.

Ախո գ. հիւանդութիւն, արատ — болѣзнь, порокъ.

Ածխաւաճառ գ. ածուխ ծախող — продавецъ угля.

Ական գ. փռ — яма.

Ականակիտ ւծ. զուտ, մարդուր, փայլուն — чистый, свѣтлый.

Ականջեղ ւծ. длинноухій.

Ակն գ. թանկագին բար, աչք, ջրի ալը — драгоценный камень, глазъ, источникъ.

յական թօթափել վ. մի ալիթարթում — въ одинъмигъ.

Ակնթարթ գ. աչքի թարթելը

—мигъ; мгновеніе бѣа.
 Ակօս գ. бороздѣ.
 Ակօսել ն. шлоу դցել—бороз-
 дить.
 Ահ գ. երկիւղ, վախ—страхъ,
 ўжась.
 Ահարկու ւծ. ահ դցող—на-
 водящій ўжась.
 Ահաւոր ւծ. երկիւղալի սար-
 սափելի—ужасный, страш-
 ный.
 Ահեղ ւծ. страшный.
 Ահուգող գ. ўжась, трепеть.
 Ահելի ւծ. ахъ—страш-
 ный, грозный.
 Աղալ ն.—молотъ.
 Աղբ գ. соръ, навѣзъ.
 Աղեկըտուր ւծ. կոկծալի—
 вызывающій состраданіе,
 скорбный.
 Աղեղ գ.—лукъ, дуга.
 Աղերել ն. աղաչել—умолять,
 просить.
 Աղերաւիք գ. мольба.
 Աղիւս գ. кирпичъ.
 Աղիւսից ւծ. шѹмный.
 Աղուկ գ. шѹмъ.
 Աղու ւծ. աղբ, համբ տեղը,
 անուշ—приятный.
 Աղուամաղ գ. բարակ մաղ—
 пухъ, пушокъ.
 Աղոտ ւծ. մթնշաղ—тѹсклый.
 Ածել չ. ծելի, բազմանալ—ра-
 сти, размножаться.
 Ամայանալ չ. անապատանալ
 —опустѣть.
 Ամայի ւծ. անրնալ—пустын-
 ный.

Ամբասնալ ն. բարձրացնել—
 поднимать.
 Ամբրուական ւծ. անուշահոտ
 —амброзіическій, благоухан-
 ный.
 Ամեհի ւծ. կատաղի—свирѣ-
 пый.
 Ամբել ն. կակղացնել թե-
 թեացնել—смягчить, облег-
 чить.
 Ամուրի գ. չափաւորաւ—хо-
 лостой, —якъ, неженатый.
 Ամրանալ չ. —вѣннута, у-
 вѣпляться.
 Ամրոց գ. замокъ, укрѣплѣніе.
 Ամրութիւն գ. ամուր տեղ,
 ամրոց—твердыня, укрѣп-
 лѣніе.
 Այդ գ. լուսադէմ, առաւօտ,
 արշարոյս—разсвѣтъ, ўтро,
 заря.
 Այրանդալ ւծ. անծոռնի—урѣ-
 дливый, безобразный.
 Այծեամ գ. վայրի այծ—ди-
 кая коза, серна.
 Այտ գ. երես, թուշ—лице,
 щека.
 Այր գ. բարայր, բարանձաւ,
 աղամարդ—пещера; муж-
 чина.
 Այրական ւծ.—мужескій, му-
 жественный.
 Անախորժ ւծ. անդուրեկան—
 неприятный.
 Անակնկալ ւծ. անսպասելի—
 неожиданный.
 Անաղօտ ւծ. լուսաւոր—свѣт-
 лый.

Անապալ ւծ. մաքուր—чистый.
 Անառալ ւծ.—распѹтный.
 Անարգ ւծ. անսպասելի—през-
 рѣнный.
 Անարգել ն. անսպասելի—по-
 рипать.
 Անբարբառ ւծ.—безмѡлвный.
 Անբան ւծ. անեղու, անմիտ
 —бессловесный, неразумный.
 Անգղ գ. коршунъ.
 Անգնահատելի ւծ. неоцѣни-
 мый.
 Անգութ ւծ. գութ չունեցող
 —безжалостный.
 Անդ մ. այնտեղ—тамъ.
 Անդամ գ.—членъ.
 Անդաւաճան ւծ. անխոր, ան-
 խորդալ—необманный, не-
 лукавый.
 Անդորր ւծ. հանգիստ, խաղաղ
 —спокойный.
 Անդորրութիւն գ; тишина.
 Անդուհ գ. խոր փոս, փիհ—
 пропасть.
 Անդրանիկ ւծ. աւագ—стар-
 шій.
 Անդրափարաբ գ. брюки, ша-
 ровары.
 Անընդհատ ւծ. անդադար—
 непрерывный.
 Անիրաւ ւծ. անարդար—не-
 справедливы, неправый.
 Անիւ դ.—колесо.
 Անխախտ ւծ. անշարժ—непо-
 колебимый.
 Անխնջ ւծ. չղաղրող—неуто-
 мимый, неустанный.
 Անխոզ ւծ. խաղաղ—тихий,

безмятежный.
 Անկեալ գ.—убогій, немощный.
 Անկեղծութիւն գ. սրտի պար-
 չութիւն—искренность.
 Անկուս գ. падѣніе.
 Անհետ(ք) ւծ. безслѣдный.
 Անհուն ւծ. անեղր.—безбѣж-
 ный.
 Անհրաժեշտ ւծ. հարկաւոր,
 կարեւոր—необходимый.
 Անհրաժեշտութիւն գ.—необ-
 ходимость.
 Անձնանուիրութիւն գ. անձ-
 նագործութիւն—самоотвержен-
 ность, самопожертвованіе.
 Անձնապատանութիւն գ. անձ-
 նափառահաւութիւն—самоувѣ-
 ренность.
 Անձնատուր (լինել) չ. հնա-
 զանդուել—сдаваться.
 Անծոռնի ւծ. աղանդալ—без-
 образный, уродливый.
 Անմատչելի ւծ. անմերձենա-
 լի—неприступный.
 Անմիջական-ապէս ւծ. մ.—
 непосредственный,—о.
 Անշէջ ւծ. չհանգչող—неуга-
 саемый.
 Անշուշտ մ. անկասկած—не-
 сомнѣнно.
 Անշուք ւծ. անդարդ—безъ
 украшенія, простой.
 Անողոր ւծ. անդութ, խառ-
 տիրա—неумолимый, жестокий.
 Անոյշ ւծ. բազր—сладкій.
 Անուանի ւծ. անուն ունեցող,
 հռչակաւոր —именитый,
 славный.

Անպարտելի ևժ. անյաղթելի
— непобѣдимый.
Անպառ ևժ. неистощимый.
Անվրդով ևժ. անխռով, հան-
գիւս — безмятежный, тихий.
Անտաշ ևժ. կոպիտ — нетёса-
ный, грубый.
Անտէրունչ գ. անտիրական, —
безхозяйный, безпризорный.
Անտրտունջ ևժ. հլու — безро-
потный.
Անջը գ. — происшествіе, про-
ходъ, переходъ.
Անթ գ. անան — сосѣдъ, утварь.
Անթի ևժ անթի, բաղած —
голодный.
Անорէն ևժ. անիրաւ — безза-
конный, несправедливый.
Աշտանակ գ. — подсвѣчникъ.
Աշեղ ևժ, խոշոր աչքերունե-
ցող — съ крупными глазами.
Ապականել ևժ. փչացնել, կեղ-
տոտել — портить, осквернять.
Ապառաժ գ. ժայռ — скала.
Ապահով ևժ. обезпеченный.
Ապաստան գ. ապաստարան,
պատկարան — пристанище,
убѣжище.
Ապարանք գ. շրեղ բնակարան,
պալատ — роскошное помѣ-
щеніе, палата.
Ապարդիւն ևժ. անօգուտ —
беспользанный.
Ապշել չ. շատ զարմանալ —
изумляться.
Ապուշ ևժ. խելքը, ուշքը պա-
կաս — полоумный.
Ապուշ կորել չ. խելքը կորց-
նել — обезумѣть.
Ապտարել չ. զէնք բարձ-
րացնել — возстать.
Ապտարեցնել չ. ոտքի կանգ-
նեցնել — возбудить возста-
ніе, возмутить.
Ապտարութիւն գ. — воз-
станіе.
Ապորինի ևժ. օրէնքի դէմ —
незаконный.
Աջող ևժ. — удачный.
Առագաստ գ. փարագոյր — па-
русъ, завѣса.
Առաջարկել ևժ. — предлагать.
Առաքինի ևժ. — добродѣтельный.
Առու գ. — ручей, канавка.
Առուտուր գ. торговля.
Առօր-փառօր ևժ. հանդիսաւոր
— торжественно.
Առացում ևժ. — поговорка.
Ապագէն գ. ձիւն արդուզարդ-
արդուզարդ — обрѣя.
Ապանդակ գ. стрѣля.
Ապետ գ. ձիւնոր, թագադիր
— рыцарь, возлагатель ко-
роны.
Աստ ևժ. աշտեղ — здѣсь.
Ատանաւոր ևժ. зѣбчатый.
Արագիլ գ. аистъ.
Արանք գ. միջոց, ճեղք — про-
межутокъ, щель.
Արարած գ. твореніе, суще-
ство.
Արարմունք գ. փարմունք —
постѣпокъ, дѣйствіе.
Արարք գ. արածք — дѣяніе.
Արդելի գ. խափանել — пре-
пятствовать, запрещать.

Արդիւնք գ. օգուտ, բերք —
польза, прибыль, продуктъ.
Արեգ գ. արեգակ, հայոց տո-
մարի ութերորդ ամիսը —
солнце, восьмой мѣсяць ар-
мянскаго календаря.
Արեհայեաց ևժ. արեի կող-
մը նայող — обращенный къ
солнцу.
Արեար ևժ. արեից պրած,
արեակէղ — загорѣвшій отъ
солнца.
Արեելք գ. востокъ.
Արեմտեան ևժ. — западный.
Արթուն ևժ. զարթուն, աչքա-
բաց — бдительный, живой,
бодрый.
Արթնանալ չ. զարթել — про-
буждаться.
Արժանաւորութիւն գ. — до-
стоинство.
Արի ևժ. բաջ — храбрый, муже-
ственный.
Արհաւիրք գ. աստիկ փախ,
սոսկում — ужасъ.
Արհեստաւոր գ. — ремеслен-
никъ.
Արձազանգ գ. — эхо, отголос-
окъ.
Արմանք-զարմանք գ. — удив-
леніе, диво.
Արմաւենի գ. — пальма, фини-
ковое дерево.
Արմիր գ. — злаки.
Արշալոյս գ. заря.
Արշաւանք գ. յարձակում —
походъ, нашествіе, набѣгъ.
Արոճանել ևժ. արոճալ — жевать
жвачку.
Արջառ գ. տաւար — крупный
рогатый скотъ.
Արտ, արտորայք գ. — пашня,
нива.
Արտայայտել ևժ. — выражать.
Արտաքին ևժ. դրսի — внѣшній.
Արտաքսել ևժ. քշել — изгнать,
прогнать.
Արտեանունք գ. աչքի կոպե-
րի մագերը, թարթիչ —
рѣсницы.
Արտոյտ գ. — жаворонокъ.
Արցունք գ. արտաւոր — слезы.
Արքայ գ. թագաւոր — царь.
Արբունիր գ. պալատ — дво-
рецъ.
Արոր գ. փորը դուրձան — сохъ.
Արտամարդ գ. արտատեղի
— пастбище.
Աւաղ ձ. փաշ — увы.
Աւան գ. դիւղաբաղաբ — селе-
ніе.
Աւանդել (հողի), շունչը փչել,
մեռնել — испустить духъ,
умереть.
Աւանդել (դաս) ևժ. — препода-
вать.
Աւանդութիւն գ. — преданіе.
Աւարտել ևժ. վերջացնել — окан-
чивать, завершать.
Աւետիր գ. լաւ համբաւ —
благовѣсть.
Աւերակ գ. փրատակ — разва-
лины, руины.
Աւերել ևժ. բանդել — разру-
шать.

Ափսիսդ գ. օշինդր — по-
лынь.

Աքորական գ. երկրից քշուած
изгнанникъ.

Բ. Բ.

Բաղէ գ. собо́ль, ястребъ.
Բաղմարարիկ ւծ. տեսակ
տեսակ կերակուրներով լի
— многойственный, съ раз-
нообразными кушаньями.
Բաղմել չ. նստել — возсѣдать,
сидѣться.
Բազուկ գ. կուռ — рука, пред-
плечье.
Բակ (բանել, բոլորել) ն. շր-
ջալստել — обрывать, охва-
тывать.
Բահ գ. лопата, заступъ.
Բաղբել, բախել ն. զարկել,
ծեծել — стучать, бить.
Բաղկանալ չ. բաղադրուել, կա-
յանալ — составляться, со-
стоять.
Բաճկանակ գ. վերարկու — по-
лукафтѣнь, камзоль.
Բամբալել ն. բաց փող խը-
փել, հարուածել — бить.
Բանակ գ. лагерь.
Բանաւոր ւծ. խելացի — сло-
вѣсный, разумный.
Բանիւմաց ւծ. խելացի — ум-
ный, свѣдущий.
Բանուոր գ. բանուր, մշակ —
рабочій.
Բանջար գ. կանաչեղեն — о-
вощь, огородное растѣніе.
Բանջարանոց գ. — огоро́дь.
Բառանչ գ. — мычаніе.

Բարակ ւծ. — тонкій. գ. — до́р-
зая собѣ́га.
Բարբառ գ. խօսք, լեզու —
сло́во, говоръ.
Բարբարոս գ. վայրենի, օ-
տարազգի, խտաւիրտ —
варваръ, чужой, жесто́кій.
Բարդ գ. դէզ — ко́пна. ւծ.
сложный.
Բարդել ն. դիզել, իրար վրայ
դնել — наклады́вать въ кѣ-
чу, ко́пить.
Բարտի գ. — то́поль.
Բարեկենդան գ. масленица.
Բարեբար գ. բարիք անող —
благодѣ́тель.
Բարձել գ. ծանր բան դնել,
բեռնել — нагнужить. навью-
чить.
Բարձրանդակ գ. բարձր տեղ
— возвышенность. плоско-
го́рье.
Բացատրութիւն գ. մեկնու-
թիւն — толкованіе, объясне-
ніе.
Բեկոր գ. կտոր — кусо́къ.
Բեհեզ գ. բարակ կտուռ —
тонкое полотно́, батистъ.
Բեղմաւորութիւն գ. պրտ-
զարբութիւն, արգասան-
դութիւն — плодородіе, пло-
довитость.
Բեռ գ. ծանրոց — но́ша, бремя.

Բեռնաւորել ն. բեռնել, բար-
ձել — обременять, нагнуж-
зить.
Բերդ գ. крѣ́пость.
Բերկրարի ւծ. ուրախարի —
ра́достный, весѣ́лый.
Բերկրանք գ. ուրախութիւն
ра́дость.
Բերրի ւծ. պաղատու — плодо-
ро́дный.
Բերք գ. արդիւնք — произведе-
ніе, проду́ктъ.
Բեւեռ գ. մեխ, դամ — гвоздь;
по́люсь.
Բզէզ գ. жу́бъ.
Բթամառ գ. большой палець.
Բիզբիզ (կանգնել) չ. փշա-
բաղուել, քամմել — ды́бомъ
станови́ться.
Բիւր — 10,000; Բիւրաւոր,
անթիւ — безчи́сленный.
Բիւրեղ գ. — хруста́ль.
Բլբուլ գ. սոխակ — соловей.
Բլուր գ. — холмъ.
Բլոծ գ. ко́зѣвка.
Բղիւն չ. դուրս վազել (ջրի)
— вы́гнать.
Բծիծ գ. — яче́йка.
Բնակարան գ. կոցարան —
жи́лище.
Բնալիւն անել ն. բոլորովին
ջնջել, կտորել — истреб-
ля́ть.
Բնաւորութիւն գ. характеръ.
Բնաւ զ. բոլորովին, խալա —
совсѣ́мъ.
Բնիկ ւծ. հարազատ — природ-
ный, родной.

Բոթ-բոթել ն. հրել, քուշ
տալ — толка́ть.
Բոլորակ ւծ կլորակ — крѹ́г-
лый; գ. — кругъ, окрѹ́глость.
Բոլորել ն. շուրջ պատել — ок-
ружать, обвести.
Բողբոջ գ. ծիւղ — расто́къ, по́чка.
Բովանդակուել կր. ամփո-
փուել, պարունակուել —
содержа́ть. заключа́ть въ
себѣ.
Բոտոս գ. որդ — дождевой
червь.
Բորբորել ն. բոցավառել — во-
спламеня́ть, разжигать.
Բոց գ. — пламя.
Բոլ գ. сова́.
Բուկ գ. բողազ, կոկորդ —
го́рло.
Բուռ գ. горсть.
Բուռա գ. кораллъ.
Բուռցնել ն. — возрасти́, произ-
води́ть.
Բուրաւան ն. ծաղկանոց,
բաղա — цвѣ́тникъ, садъ.
Բուրդ գ. աշտարակ — ба́шня.
Բուրդ գ. — шерсть.
Բուրել ն. հոտ փռել — бла-
гоуха́ть, вѣ́ять.
Բուրմուկ գ. — вѣ́яніе, бла-
гоуханіе.
Բուրջ գ. բուրդ — ба́шня.
Բուրվառ գ. кади́ло.
Բուր գ. — вью́га, метель.
Բանակալ գ. բանութեամբ իշ-
խող — дѣспотъ, ти́ранъ, при-
тѣснители.
Բանութիւն գ. — насиліе.

Բռունցք *զ.* **Ժուշտի** — кулакъ.
Բրդեայ *ած.* — шерстяной.
Բրդել *ն* **ձանրացնել** — кро-
шить; **մեծ մեծ բրդել** —

важно говорить..
Բոյ *զ* **հառակ** — ростъ..
Բորայ *զ.* — бѣржа.

Գ. Գ.

Գաղաթ *զ.* **կատար** — вершина.
Գահ *զ.* — престолъ, тронъ.
Գաղթ *զ.* **տեղափոխութիւն** —
переселение.
Գաղթական *զ.* — переселенецъ.
Գաղթել *չ.* — переселяться.
Գաղանք *զ.* **ծածուկ բան** —
тайна, секретъ.
Գամ *զ.* **մել** — гвоздь.
Գամել *ն.* **մելել, բեւեւել** —
пригвоздить.
Գամփռ *զ.* **մեծ շուն** — порода
большихъ собакъ.
Գանձ *զ.* **հարստութիւն** — со-
кровище, богатство.
Գարշելի *ած.* **զգուելի** — мерзкій,
гнусный.
Գաւառ *զ.* — область, уѣздъ.
Գեղեղել *ն.* **կլկացնել** — про-
изводить трѣли.
Գեղկութիւն *զ.* — простона-
родность.
Գեղուկ *զ.* **գիւղացի** — просто-
людинъ, крестьянинъ.
Գեղեղանիւտ *ած.* **գեղեղիկ**
գիրք ունեցող — красиво
расположенный.
Գետնատուն *զ.* **գետնափոր** —
подвалъ, землянка.
Գերագնիւ *ած.* **ազնուագոյն** —

благороднѣйшій, почтеннѣй-
шій.
Գերան *զ.* — брусъ, бревно.
Գերանդի *զ.* — коса.
Գերդաստան *զ.* **բոլոր տունը**
ծառաներով — семья.
Գերեզարձ *զ.* **գերութիւնից**
դառնալը — возвращение изъ
плѣна.
Գերել *ն.* — плѣнить.
Գերի *զ.* — плѣнникъ.
Գղզղել *ն.* — растрепать; **գղել**
— чесать (шерсть).
Գղիր *զ.* **տանուէրի օղնական**
— десятиникъ, староста.
Գէթ *ժ.* **գոնեա** — по крайней
мѣрѣ.
Գթալ *ն.* **խղճալ** — сжалиться.
Գթած *ած.* **գթոտ, ողորմած**
— жалостливый, милосер-
дый.
Գիշակեր *ած.* **սատկածի մի**
ուտող — ѣдящій падалъ, хищ-
ный.
Գիշատել *ն.* **ծուտել, պատա-**
ռտել — растерзать, разли-
рять.
Գիտակ *զ.* **երկար մազեր** —
косы.
Գիրկ *զ.* **գող, ծոց** — объятие.

Գիւտ *զ.* — находка, открытіе.
Գլխաբար *ած.* — съ поникшей
головой, унылый.
Գլորել *ն.* **փայր դցել** — пова-
лить, катить.
Գլբէթածե *ած.* — куполообраз-
ный.
Գնահատել *ն.* **գին գնել** — оцѣ-
нивать.
Գնդասեղ *զ.* — булавка.
Գոլ *ած.* — тепловатый.
Գոլորչի *զ.* **չոգի** — паръ.
Գոլորչիանալ *չ.* **չոգիանալ** —
испариться.
Գոհանալ *չ.* **չնորհալալ լինել**
— быть благодарнымъ, до-
вольствоваться.
Գոհացուցիչ *ած.* **գոհացող,**
բաւարար — удовлетворяю-
щій, удовлетворительный.
Գոհ *ած.* **բաւական** — доволь-
ный.
Գոհար *զ.* **թանկագին քար** —
драгоценный камень.
Գողորկի *ած.* **բերքչ, արոր-**
ժելի — нѣжный, пріятный.
Գոմ *զ.* — хлѣвъ.
Գոմէչ *զ.* — буйволъ.
Գոյթ *զ.* **արտաբ. բոթ** —
печальная вѣсть.
Գոյր *զ.* **կայր** — имущество.
Գոռ *ած.* **յանդուգն, հպարտ**
дерзкій, гордый.

Գոռողանալ *չ.* **հպարտանալ** —
возгордиться..
Գովաբանել *ն.* **գովել** — хва-
лить..
Գովը-գովեալ *զ.* **գովասանք**
— хвала.
Գորգ *զ.* — коверъ.
Գործադրել *ն.* **բանեցնել գործ**
ածել — употреблять.
Գործուածք *զ.* — ткань.
Գութ *զ.* — жалость, состраданіе.
Գումարել *ն.* — собирать, сло-
жить..
Գուշակել *ն.* — предсказывать,
прорицать.
Գուշիկ ուկ. **պառաւութիւնից**
ծնողը դէպի բերանը կա-
ցած съ ввалившимся че-
люстями.
Գուրգուրալ *ն.* **փաղաքել,**
փայփայել — ласкать, ле-
лѣять..
Գլտորել *ն.* **գլել** — отрывать,
сорвать.
Գռհիկ *զ.* **առիկ** — мужикъ;
ած. — грубый.
Գրականական *ած.* — литера-
турный.
Գրաւել *ն.* **հրապուրել, տիրել**
— привлекать, завладѣть.
Գոտեմարտել *չ.* **իրար մէջքից**
բռնած կռուել — бороться.

Գ. Գ.

Գաղբել *չ.* **յոգնել** — утомлять-
ся, уставать.

Գալար *ած.* **թարմ, կանաչ** —
свѣжій, зеленый.

Դահիճ *զ.* — палачъ.
 Դայլայլել *ն.* կլկլացնել, դեղ-
 դեղել — приятно пѣть.
 Դայլայլել *զ.* դեղդեղանք —
 трель.
 Դանդաղ *ած.* ծանրաշարժ —
 медленный.
 Դաշոյն *զ.* խանչալ — мечъ.,
 кинжалъ.
 Դառնաշունչ *ած.* суровый.
 Դառնակ *զ.* ձեռի թաթը —
 ручная кость, запястье.
 Դատապարտել *ն.* մեղաւոր
 ճանաչել — осуждать.
 Դատել *ն.* դատարան անել
 — судить; разсуждать.
 Դատողութիւն *զ.* — разсужде-
 ние.
 Դար *զ.* հարիւր տարի, բար-
 ձրը դիրք — вѣкъ, столѣтіе;
 пригородъ; դարիւ դարիւ —
 волнами, каскадами.
 Դարբնել *ն.* կռել — ковать.
 Դարդ *զ.* դիշա — горе.
 Դարկոր-դարաւոր *ած.* — вѣко-
 вой.
 Դարման *զ.* դեղ, յարդ — лѣ-
 карство; солѡма.
 Դարմանել *ն.* կերակրել, բը-
 ժկել — прокармливать, ис-
 цѣлять.
 Դարպաս *զ.* մեծ դուռ — воро-
 та.
 Դաւաճանել *ն.* մասնել — пре-
 дать, измѣнять.
 Դաւաճանութիւն *զ.* դաւ, մա-
 անութիւն — предательство,
 измѣна.

Դեղնապորտիկ *զ.* դեղին թըռ-
 չուն — йволга.
 Դեռահաս *ած.* տարիքը չը-
 հասած — несовершеннолѣт-
 ній, юный.
 Դեպան *զ.* թագաւորի կամ
 տէրութեան ներկայացու-
 ցիչը օտար երկրում — по-
 сланникъ, посолъ.
 Դերձան *զ.* թել — нитка.
 Դէզ *զ.* բարդ — копна; груда,
 куча.
 Դի *զ.* կողմ — сторона.
 Դիակ *զ.* — трупъ.
 Դիգել *ն.* իրար վրայ բարգել
 — собирать въ кучу, нако-
 плять.
 Դիմանալ *չ.* — устоять.
 Դիմացկունութիւն *զ.* — стой-
 кость.
 Դիմաւորել *ն.* առջ դնալ,
 հանդիպել — встрѣчать.
 Դիպակ *զ.* парча.
 Դիտաւորութիւն *զ.* մտադրու-
 թիւն — намѣреніе.
 Դիտել *զ.* — наблюдать.
 Դիտմամբ *մ.* զիտութեամբ —
 нарочно.
 Դիրք *զ.* — положеніе.
 Դիր-դուր *ած.* հեշտ փորժ
 лёгкій, пріятный.
 Դիր դալ *չ.* փորժել — нра-
 виться.
 Դիւանբաշի *զ.* դատաւանի
 գլխաւորը — главный судья.
 Դիրաբեկ *ած.* հեշտ կոտորուղ
 — ломкій, хрупкій.
 Դիրահաս *ած.* — плавный.

Դիւցազն *զ.* հերոս աստուած-
 ների ցեղից — витязь, герой.
 Դիք լավ *զ.* ամբողջ, բոլոր —
 весь.
 Դղրկեցնել *н.* — трясiti, коле-
 бать.
 Դղրդալ, իլ *չ.* դողալ, թնդալ
 — содрогаться, гремять.
 Դողդոջուն *ած.* դողդողացող

дрожащій.
 Դունչ *զ.* ռեխ — рыло, морда.
 Դունն (պարսից) *զ.* արքունի
 պալատ — дворецъ, порта.
 Դուսար *զ.* աղջիկ — дочь.
 Դպիր *զ.* — чтець.
 Դրգիչ *զ.* — подстрекатель.
 Դրօշակ *զ.* — знамя.

Ե. Է.

Եաղութ *զ.* յախնիթ — яхонтъ.
 Եաման *զ.* աւաղ — увы.
 Եափունջի *զ.* — бѣрка.
 Եդեմ *զ.* փափկութեան տեղ,
 դրախտ — эдемъ, рай.
 Եղնիկ, եղնակ *զ.* հորթուկ,
 մի տեսակ բզեզ — бычокъ,
 жукъ рогачь.
 Եղր-եղերք *զ.* փի — берегъ.
 Եթիմ *զ.* որբ — сирота.
 Եկամուտ *զ.* հասոյթ — доходъ.
 Եղեմ *զ.* փնայ.
 Եղենի-եղենի *զ.* — ель.
 Եղերու *զ.* — олень.
 Ենթարկել *ն.* — подвергать.
 Եռալ *չ.* եռ գալ — кипѣть.
 Եռանդ *զ.* — энергія, усердіе.
 Երաժշտութիւն *զ.* — музыка.
 Երախտագիտութիւն *զ.* շնոր-
 հակալութիւն — признатель-
 ность, благодарность.
 Երախտապարտ *ած.* որ պար-
 տական է երախտիք — обя-
 заный, облагодѣтельство-
 ванный.
 Երախտիք *զ.* լաւութիւն, բա-

рѣдкорѣи — благодѣя-
 ніе.
 Երամ-երամակ *զ.* խումբ —
 толпа, стая.
 Երամ-երամ, խումբ-խումբ —
 стаями.
 Երանական *ած.* երանելի, ե-
 րանի տալու արժանի — бла-
 женный.
 Երաշտ *զ.* засуха.
 Երդիկ(ք) *զ.* — окно. ճեղք
 на кровлѣ зданія.
 Երդուել *չ.* — клясться.
 Երերել *ն.* շարժել — колебать,
 трясiti.
 Երեակայել *ն.* մարի մէջ ձե-
 ւացնել — вообразить.
 Երեան հանել *ն.* աշխարայ,
 փնայանի դարձնել — об-
 наружить, являть.
 Երեոյթ *զ.* — явленіе.
 Երէշատ *ած.* որի կենդա-
 նիւնքով լի — обильный ди-
 чью.
 Երէջ *զ.* քահանայ, մեծ —
 іерей, священникъ; старшій.

Երիտասարդ *զ.* — юноша.
Երկարարուհի *ած.* — голена-
стый.
Երկնակամար *զ.* — небесный
сводъ.
Երկնաւար *ած.* երկնքից *ա-*
ղարկուած — ниспосланный

небомъ.
Երնէկ *ծ.* երանի — счастливъ
тотъ, кто.
Երջանկութիւն *զ.* բախտաւո-
րութիւն — счастье.
Երջանիկ *ած.* — блаженный,
счастливый.

Չ. Գ.

Չայրանալ *չ.* բարկանալ — сер-
диться.
Չառիվայր *զ.* դարուվար —
крутизна, бугоръ.
Չառիկ *զ.* պատէք. կարմիր
բղէղ — пасха; божья коровка.
Չատուել *կր.* բաժանուել —
раздѣлиться, отдѣлиться.
Չարգանալ *չ.* առաջանալ *ա-*
ծել — расти, развиваться.
Չարհուրել *չ.* սարսափել —
ужасаться.
Չարնել *ն.* դարկել, խփել —
бить.
Չգածուել *կր.* — расчувство-
ваться.
Չգայուն *ած.* զգացող — чув-
ствительный.
Չգնուել *ն.* հաղնել — надѣ-
вать.
Չգուշութիւն *ն.* — осторож-
ность.
Չեղիւ *ած.* անաւակ — разврат-
ный.
Չեռուն *զ.* սողացող կենդանի
— гадъ.
Չեղեղել *ն.* տեղաւորել — раз-
мѣщать, расположить.

Չերթ *ն/ս.* նման, ինչպէս —
какъ, подобно.
Չեփիւս *զ.* հովիկ — зефиръ,
вѣтерокъ.
Չէք *զ.* оружіе.
Չի *չ.* որովհետեւ — потому что.
Չիբիլ *նամկ.* *զ.* աղբ — соръ,
навозъ.
Չինաթափ լինել *չ.* զէնքը
դցել, անձնատուր լինել —
сложить оружіе, сдать.
Չղջալ *չ.* — каяться, сожалѣть.
Չմայել *չ.* հրճուել, հիանալ
восторгаться.
Չմայեցնել *ն.* հիացնել, յա-
փրշտակել — очаровать.
Չմրուխա *զ.* — изумрудъ.
Չննել *ն.* բննել — разбирать,
рзсслѣдовать.
Չուղղուլ, զուղղուլ *ած.* շերտա-
ւոր — полосатый.
Չով *զ.* հով — прохлада; *ած.*
прохладный.
Չովանալ *չ.* հովանալ — про-
хлаждаться.
Չուարթ *ած.* ուրախ — весѣ-
лый, рѣзвый.
Չուարձանալ *չ.* ուրախանալ —

забавляться, вселиться.
Չուգուել *կր.* զարդարուել —
наряжаться.
Չուլուս *զ.* (նամկ.) չարիք,
աղէտ — зло, бѣдствие.
Չուրկ *ած.* զրկուած — лишён-
ный.
Չուրկ *ն.* սանձահարել — обуз-
дать, унимать.

Չրահ *զ.* — латы.
Չրկել *ն.* — лишать.
Չրոյց *զ.* խօսք, խօսակցու-
թիւն — рѣчь, разговоръ, бе-
сѣда.
Չրպարտել *ն.* շարախօսել —
оклеветать.
Չոր *զ.* ոյժ, բռնութիւն — уси-
ліе, напоръ.

Է. Է.

Էրէ *զ.* վայրի, որսի կենդանի — дичь.

Ը. Ը.

Ընդարձակ *ած.* լայնարձակ —
обширный.
Ընդդիմադրել *ն.* դէմ դնել,
դիմադրել — противоставить;
противодействовать.
Ընդդիմանալ *չ.* հակառակել —
сопротивляться.
Ընդեղէն *զ.* բանջարեղէն —
бобовыя растения.
Ընդհատել *ն.* — прервать.
Ընդմիջել *ն.* մէջ մանել, բնդ-
հատել — перебивать, пре-
рвать.
Ընթանալ *չ.* գնալ, հոսել —

ходить, течь.
Ընթացք *զ.* գնացք, հոսանք
— ходъ. шествіе, теченіе.
Ընկղմել *չ.* տակը մանել (ջրի
և այլն) խորանուզուել — по-
грузиться.
Ընկծել *ն.* ճնշել, խոնարհեց-
նել — угнетать, усмирять.
Ընտանի *ած.* — домашний, род-
ной.
Ընտելանալ *չ.* սովորել — при-
выкать. пріучаться.
Ընտիր-ընտրեալ *ած.* — избран-
ный, отборный.

Թ. Թ.

Թագաժառանգ *զ.* Թագը ժա-
ռանգող — наследникъ пре-
стола.
Թագուստ *զ.* ծածուկ տեղ —
потайникъ: мѣсто для укры-

вательства.
Թաղկանալ *չ.* տառապել, Թու-
լանալ — томиться, изнемо-
гать.
Թախտալի *ած.* տխրալի — гру-

стный, тоскливый, скорб-
ный.
Թակարդ գ. կենդանիք բռն-
նելու գործիք, որոգայթ—
западня.
Թակելի ն. ծեծել, խփել—бить.
Թաղ գ. квартал.
Թաղիք գ.—войлок.
Թանգարան գ.—музей, кун-
сткамера.
Թանձր ան խիտ—густой.
Թաշկինակ գ.—носовой пла-
ток.
Թառամել չ. թռչել—взлететь.
Թարախ գ. շարա—гной.
Թարթել ն. աչքը բանալ փա-
կել—мигать, кивать.
Թալալեր ն. գլորել—квитать,
вертеть.
Թալամազ ան. բրդոտ, մազոտ
—босматый, махнатый.
Թախիշ գ. մախմուր—бархат.
Թառառ ան. թառ, խիտ, թանձր
—густой, пушистый, мохна-
тый.
Թառառ գ.—дубрава, чаща.
Թափ գ.—напоръ, усиліе.
Թափանցել ն. ներս անցնել
—проникать.
Թափանցիկ ան.—прозрачный,
проницающий.
Թափառել չ. շրջել—блуждать,

скитаться.
Թաթուխ ան. ծածուկ—тайный,
секретный.
Թերթերուկ գ. թերթերուկ
—рѣсница.
Թեալորել ն. թեալ—откры-
лать.
Թեք ընկնել—прислониться,
прилечь.
Թեքուկ լը.—склониться,
опереться, своротить.
Թեպետ մ. թեկ—хотя.
Թիկունք գ. թեկ, կանակ—
плечо, спина.
Թմրութիւն գ.—онѣмѣніе, дре-
мота.
Թնդալ չ. մեծ ձայն հանել—
гремять, шумѣть.
Թնդանոթ գ. пѣшка
Թշուառ ան. խեղճ, սղորմելի
—несчастный, жалкій.
Թռթուկ ն.—лепетать.
Թոնիր գ. փառարան—печь.
Թութ գ. тѣловая ягода.
Թութակ գ.—попугай.
Թութ ան. մութ գոյն—тём-
ный, смуглый.
Թութալ գ. մշուշ—туманъ, об-
лако.
Թութուկ ն. թութափել—стря-
хивать; сбросить.
Թրթուր գ. որդ—гусеница.

Ժ. Ժ.

Ժամասացութիւն գ. ժամեր-
գութիւն—церковная служба.
Ժամանակ—գ. прибытіе.

Ժանգոռել չ. ржавѣть.
Ժանիք գ. գազանի տառներ
կլկի.

Ժապաւէն գ.—лента, обшивка.
Ժառանգութիւն գ.—наслед-
ство.
Ժայռ-ձէն գ. ապառաժ—сба-
ла.

Ժպիտ գ.—улыбка.
Ժրաջան ան.—գործունեայ,
աշխատասէր—дѣятельный,
трудолюбивый.

Ի. Ի.

Իմաստութիւն գ.—мудрость.
Իմաստուն ան.—мудрый.
Ինքնասիրութիւն գ.—само-
любіе.
Իշխանաձուկ գ.—форель.
Իշխանութիւն գ.—власть;
княжество.
Իսպառ մ. բոլորովին, բնալ

—совсѣмъ.
Իրաւ մ. ստուգապէս—на са-
момъ дѣлѣ.
Իրաւացի ան. արդարացի—
справедливый, правильный.
Իւրացնել ն. սեփականել—
присвоить, усвоить.

Լ. Լ.

Լաթ գ շոր—тряпье, лосятъ.
Լակոտ գ. շան ձագ—щенокъ.
Լայնամալ ան. լայնատա-
րած, ընդարձակ—обшир-
ный.
Լայնատարած ան. ընդարձակ
широко раскинутый, обшир-
ный.
Լանջ գ. կուրծք—грудь.
Լանջագեղ ան. գեղեցիկ կրծ-
քով—съ красивой грудью.
Լարել ն. լարը ձիւք քաշել—
напрягать, натягивать (стру-
ны).
Լափել ն. խոսել—жрать.
Լեղի գ.—желчь.
Լիճ գ.—озеро.

Լիպոր ան. փափրիկ—пѣх-
ленькій.
Լոր գ. լորամարդ—перепелка.
Լուլայ գ. խողովակ—трубка,
сосулька.
Լուծ գ.—ярмо, иго.
Լուսադէմիւն մ. լուսարացի
на разсвѣтѣ.
Լուսամուտ գ. պատուհան—
окно.
Լուսալուրութիւն գ.—просвѣ-
щеніе, освѣщеніе.
Լուրջ ան. խեղճ գլուխը,
զգաստ—трѣзвый, серьёз-
ный.
Լրտեսել ն.—подсматривать,
шпіонить.

խ. խ.

- Խաթէր համար — պատուի հա-
մար изъ уваженія.
Խաթուն *զ.* տիկին — барыня.
Խայծ-խայծ (կարմրել). տեղ-
տեղ (կարմրել) — мѣстами
созрѣвать.
Խայտալ *չ.* ուրախ թռչկոտել
— прыгать отъ радости, рѣз-
виться.
Խայտառակ *ած.* ամոթալի —
постыднѣй.
Խանձել *ն.* այրել — обжигать.
Խանուս *զ.* խաթուն, տիկին
— барыня.
Խաչառ *զ.* — хоругвь.
Խարազան *զ.* մորակ бичъ,
кнутъ.
Խարոյկ *զ.* — костёръ.
Խախանել *ն.* արդելի, դա-
դարեցնել — препятствовать,
прекращать.
Խենթ *ած.* խելառ, գիթ —
шалло́й.
Խեցեղէն *ած.* կաւայ — гли-
няный, черепитчатый.
Խէթ-խէթ (նայել). ծուռ-ծուռ
կանկաճանքով նայել — недо-
вѣрчиво смотрѣть, коситься.
Խթել *ն.* հրել, քրուշ տալ —
толкать.
Խղախ *ած.* համարձակ, վրա-
տահ — смѣлый, дерзкій, увѣ-
реннѣй.
Խղճ *զ.* խղճմանք — совѣсть.
Խիա *ած.* թաւ, թանձր — гу-
стой.
- Խղճմանք *զ.* խիղճ, ամոթ —
совѣсть.
Խնուղի *զ.* խիճով ծածկուած
ճանապարհ — шоссе.
Խնամատարութիւն *զ.* — попе-
чenie, опе́ка.
Խնամի *զ.* սօ՛ղ, свѣтъ, свѣдѣн-
нѣй.
Խնայել *ն.* մեղքանալ — жалѣть,
щадить.
Խնդաղիւն *ած.* ուրախաղիւն —
весёлый, радостный.
Խնդութիւն *զ.* ուրախութիւն,
ցնծութիւն — радость.
Խնդրակ *զ.* մարդ որոնող,
պատուիրակ — искатель, на-
рочный.
Խնկարկել *ն.* խուսկ ծխել —
кадить курить опи́амъ.
Խնկանուէր *ած.* — душистый,
окуренный ладанемъ.
Խնկելի *ած.* պատուելի — обо-
жаемый, достопо́чтенный.
Խնճոյք *զ.* կերուխուս — пир-
шество.
Խոցի *զ.* իւղ հարելու աման —
посуда, въ чемъ быють ма-
сло, маслобо́йня.
Խշխշալ *չ.* — шелестѣть.
Խոճոռել *չ.* մոռութիւն կախել
— нахмуриться, дѣлаться
угрюмымъ.
Խոխոջալ *չ.* կարկաջել — жур-
чать.
Խոհանոց *զ.* — бѣхня
Խողխողել *ն.* սպանել — уби-

- նալ, умерщвлять.
Խոնարհ (ու.) ել *չ.* զիջանել,
նուստանալ — смиряться,
преклоняться, покоряться.
Խորհել *ն.* մտածել — думать,
размышлять.
Խորհրդակցել *չ.* — совѣщаться,
совѣтоваться.
Խորհրդաւոր *ած.* խորհուրդ
ուկեցող — тайственный.
Խորշ *զ.* անկիւն — уголъ, уг-
лубленіе.
Խորշոմ *զ.* կնճիւռ — морщина,
складки.
Խորշոմել *չ.* կնճուռել — пог-
рыться морщинами.
Խորտակել *ն.* ջարդել, կտա-
րել, քանդել — разломать,
разрушать.
Խորր *զ.* խորութիւն — глубь,
глубина.
- Խոցել *ն.* վիրաւորել — ранить,
огорчать.
Խուղ *զ.* խրճիթ — сакан, избѣ.
Խուրձ *զ.* — сно́пъ, пучо́къ.
Խուփ *զ.* արօրի կամ գութանի
երկաթը — лѣмехъ.
Խտերախ *ած.* խտաբերան,
անասն — горячий, неугро-
тѣмый.
Խտանալ *չ.* թանձրանալ —
сгущаться.
Խտտել *ն.* գրկել — обнимать.
Խրախուսել *ն.* քաջալերել —
ободрять, поощрять.
Խրել *ն.* խոթել — вонзѣть, по-
грузѣть.
Խրոխ *ած.* հպարտ — гордый.
Խրանել *չ.* վախենալ — пу-
гаться.
Խուսկից *զ.* — собесѣдникъ.

ծ. ծ.

- Ծածանուել *չ.* շարժուել — ко-
лебаться, развѣваться.
Ծածրոց *զ.* ծածր — крыша,
покрывало.
Ծաղկազարդ *զ.* *ած.* — вѣрбное
воскресеніе, украшенный
цвѣтами.
Ծաղկաթաւալ *ած.* ծաղիկներ
մէջ թաւալուող — воляющий-
ся въ цвѣтахъ, усѣянный
цвѣтами.
Ծաղկազառ *ազ.* — блещущій,
украшенный цвѣтами.
Ծամ *զ.* հիւսած մազեր — коса.
- Ծայրայեղ *ած.* չափից դուրս
— чрезмѣрный.
Ծիածան *զ.* ծիրանի դօտի —
радуга.
Ծիրան *զ.* абрикосъ.
Ծիրանի *ած.* — пурпуровый; *զ.*
пурпуръ.
Ծլունդ լինել *չ.* թռչկոտել,
ցատկել — прыгать, вскаки-
вать.
Ծխահան *զ.* ծխելոյդ — дымо-
вая труба.
Ծինի *զ.* դռան կրունկ — петля
(дверная), крюкъ.

Ծծուժք զ.— сѣра.
 Ծղրտալ չ. ճուալ, ճշալ—пи-
 щать, кричать.
 Ծղոտ զ.— стѣбелъ.
 Ծմակ զ. շուար տեղ, անտառ
 — тѣнистое мѣсто, лѣсъ.
 Ծնեբեկ զ. (բոյս)— спаржа.
 Ծնոտ զ. ծամելիբներ, չանայ
 чѣлюсть.
 Ծորել չ. ծոր տալ— струиться,
 сочиться.

Ծոց զ. գոգ, գիրկ— объятіе,
 пазуха.
 Ծուէն զ. ծիւ-ծիւ եղած
 կտորտանք— лохмотье, лос-
 кутки.
 Ծուներ կրկնել (դնել) ն.— пре-
 клонить колѣна.
 Ծվալ չ. շարժուել, ալեկոծ-
 ւել— колебаться, волно-
 ваться, колышаться.

Կ. Կ.

Կաթնայ զ.— котѣль.
 Կալ զ.— гумно, житница.
 Կալանաւոր զ. կապուած, բան-
 տարկուած — взятый подъ
 стражу, узникъ.
 Կալանաւորել ն. взять подъ
 стражу, заключить въ тюр-
 му.
 Կալուած զ.— помѣстье.
 Կախարդիչ ւծ. чарующій.
 Կաղ ւծ.— хромоі.
 Կաղամբ զ. капу́ста.
 Կաղնի զ.— дубъ.
 Կամակորուծիւն զ. յամառու-
 թիւն— упрямство.
 Կամար զ. գօտի— сводъ, поясъ.
 Կամարակապ ւծ.— свѣдчатый.
 Կամիւնել ն. молотить.
 Կայծ զ. պէծ — искра.
 Կայտառ ւծ. արախ, զուարթ
 — весѣлый, рѣзвый.
 Կայր զ. գայր— имущество,
 Կանգուն զ. футъ.

Կաշկանդել ն. կապել— связы-
 вать.
 Կաշաղակ զ.— сорѳка.
 Կապանք զ. օտի կամ ձեռի
 կապ— окóвы.
 Կապարճ զ. նեաերի աման—
 колчанъ.
 Կառապան զ.— кучеръ.
 Կառուցանել ն. շինել— стрó-
 ить.
 Կասկածոտ ւծ.— подозритель-
 ный, мнительный.
 Կատաղի ւծ.— бѣженный, разъ-
 яренный.
 Կատար զ. գագաթ, ծայր—
 вершина.
 Կատուաւեռ ւծ. կատուացել
 — кошачья порода.
 Կարագ զ.— сливочное масло.
 Կարեկից ւծ. ցաւակից— со-
 чувствующій.
 Կարեկցութիւն զ. ցաւակցու-

թիւն— свѣдств(е, соболюз-
 нованіе.
 Կարիճ զ. скорпионъ
 Կարիք զ. կարօտութիւն, պէտք
 — нужда.
 Կարկաշտոտ ւծ.— журчащій.
 Կարկառել ն. մեկնել, պար-
 զել— протягивать;
 Կարկուտ զ.— градъ.
 Կարմարիւտ-կարմարիւտ զ.
 (ձուկ)— родъ форели.
 Կարմրատակել չ. կարմրել—
 краснѣть, рдѣть;
 Կարօտագին ւծ. կարօտով—
 тоскливый;
 Կարօտեալ ւծ. խեղճ— нужда-
 ющійсѣ, бѣдный.
 Կարօտ լինել— պէտք ունենալ
 — нуждаться.
 Կաւէ ւծ.— глиняный.
 Կարու զ.— куропатка.
 Կեղծաւոր ւծ. կեղծող — лице-
 мѣрный, притворный.
 Կենարար ւծ. կենդանացող
 — животворный, оживляющій.
 Կենարար ւծ.— оживляющій
 Կեռ ւծ ծռռ— кривой.
 Կեռառ զ. գիրառ— черешня.
 Կերպաս զ. մետաքսէ կտոր
 — шелковая матерія.
 Կինճ զ. վայրի խոզ — кабанъ.
 Կիռ զ.— извѣсть.
 Կիրճ զ.— ущелье.
 Կից ւծ. կպած, բովր— смежный.
 Կծկել ն. սղմել— свернуть
 клубкомъ, бѳрчить, сжимать.
 Կծու ւծ. գառն, կծող— горь-
 кій, ѣдкій, язвительный.

Կկու զ.— бугушка.
 Կնդրուկ զ. աղնիւ խուկ —
 ладанъ, ошмиамъ.
 Կնճիւն զ.— морщина, узелъ.
 Կնճել ն.— сморщить.
 Կնքել ն մճրել, մկրտել — за-
 печатать, крестить.
 Կոթ զ.— рукоятка, рѣчка.
 Կոխել-կոխտել ն.— попира́ть
 ногами, наступать, мять.
 Կոծ զ. լաց, ողբ— плачь, ры-
 да́ніе.
 Կոկ ւծ.— глѣдкій.
 Կոկոնել չ. բողբոջել— пускать
 почки.
 Կոկորդ զ. որկոր — глотка,
 Կոհակ զ. ալիք— волна, водя-
 ной валъ.
 Կող զ.— бокъ.
 Կողոպտել ն թալանել грабить.
 Կողով զ. քթոց, զամբիւղ—
 корзина.
 Կոնաճե ւծ. շաքարի գլխի
 ձև ունեցող — коническій.
 Կոշտ ւծ. կոպիտ— грубый.
 Կօտր ընկնել չ. սնանկանալ
 — обанкру́титься.
 Կոր ւծ. ծռռ— кривой; աշ-
 քերք կոր— աշքերք խոնար-
 ճած— съ опущенными гла-
 зами.
 Կորեակ զ.— прѳсо.
 Կորճանել ն. բանդել, վայր
 ձգել— разрушать, повалить.
 Կորուտ զ.— потеря, утрата,
 гибель.
 Կուզ զ. խաղողի ողկոյզ— ви-
 поградная кисть.

Կուզ գ. կուզիան, սապառուղ
— горбатый.
Կուզ գ. кунца.
Կուշտ ւծ. — сытый; գ. — бокъ;
կշտիւ ւ. — възлѣ.
Կուռ ւծ. կռած, ամուր — ко-
ваный. крѣпкій.
Կուռ գ. թե ձեռք — рука.
Կուսակալ գ. կողմնապետ
начальникъ края.
Կոսիածոյ ւծ. տաշած, կոկած
тѣсанный.
Կռանալ չ. — нагибаться.
Կռապաշտ գ. կռք պաշտող,
— идолопоклонникъ, языч-
никъ.
Կռիւլ չ. թուխ նոտած հա-
ւի պէս կռկաւ — кудэх-
татъ.
Կռնակ գ. քամակ — спина.
Կռունկ գ. журавль.
Կուրծալ չ. վշտանալ — печá-
литься, огорчаться.
Կուրիծ գ. — печаль, скорбь.

Հ. հ.

Հալ գ. դրութիւն — состояние.
Հալածել ւ. բշել, նեղել — пре-
слѣдовать, притѣснять;
Հալն է — տեղն է — подѣломъ.
Հակառակորդ գ. — против-
никъ, соперникъ.
Հաղորդակցութիւն գ. յարա-
բերութիւն, մասնակցու-
թիւն — сношеніе, сообщеніе,
соучастіе.
Հաճար գ. — рожь.

Կառ գ. — полотно, холстъ.
Կառահատ գ. — կտուր բոյս —
лѣнь.
Կառց գ. — клювъ.
Կարիծ գ. զոշար, քաջ — уда-
лой, молодець.
Կարուկ ւծ. սուր, հատու,
խիտ — острый; рѣзкій.
Կացահարել ւ. կացել, կռու-
ցով բրբրել — клеветъ.
Կրակապաշտ գ. — огнепоклон-
никъ.
Կրել ւ. տանել — нести.
Կրիայ գ. — черепáха,
Կրթութիւն գ. ուսում, դաս-
տիարակութիւն, վարժու-
թիւն — образованіе, воспи-
таніе, упражненіе.
Կրճուել (ստանները) ւ. —
скрежетать зубами.
Կրտսեր ւծ. տարեքով պատիկ
— младшій.
Կցել ւ. միացնել — присоеди-
нять.

Հածել չ. հաւանութիւն տալ,
ախորժել — благоволи́ть, со-
изво́лить.
Հածոյր գ. հածութիւն, բա-
ւականութիւն — согласіе, со-
изво́леніе, удовольствіе.
Համապատասխանել չ. հա-
մեմատ, համաձայն լինել —
соотвѣтствовать.
Համարձակ ւծ. смѣлый;
Համբալ գ. լուր, տեղեկու-

թիւն, հաշակ — слухъ, молва,
слава.
Համեա ւծ. պարկեշտ —
скромный.
Համերդ գ. — концертъ.
Հայեացք գ. — взглядъ.
Հայրենակից գ. — соотечествен-
никъ.
Հանապաղ ւ. միշտ — всегда.
Հանգչել չ. հանդոտանալ —
поко́иться, гаснуть.
Հանդ գ. արտ, մշակուած
դաշտ — нива, пашня.
Հանդէս գ. տօնախմբութիւն,
ժողով — торжество, собраніе.
Հանդիպել չ. պատահել —
встрѣчаться, попадаться.
Հանդիսակոն գ. հանդիսատես
— зритель торжества.
Հանդիսատես գ. — зритель.
Հանդիսաւոր ւծ. — торже-
ственный.
Հանձար գ. ճարտար խելք,
բարձր շնորք — гѣній, даро-
ваніе.
Հանձարեղ ւծ. մեծ շնորհք
ունեցող — гениальный, даро-
витый.
Հաշիւ գ. счѣтъ, отчѣтъ; —
տեսնել сводить счѣты, про-
вѣрять счѣтъ.
Հառաչանք գ. հառաչ, հեծե-
ծանք — стонъ, вопль.
Հառաչել չ. հեծեծալ стонать.
Հասակակից գ. — сверстникъ.
Հասկ գ. հացարայտի գլուխ
— колосъ.
Հատուն ւծ. հառած — зрѣлый.

Հատունանալ չ. հանել — со-
зрѣвать.
Հատիկ գ. зѣрнышко.
Հատնել չ. սպառուել, պա-
կասել — изсякать.
Հատուցանել ւ. առածը վե-
րադարձնել — отплатить.
Հարամ ուսող. անսուրբ — не-
чистый.
Հարել ւ. խփել, կարել — удар-
ять; косить ատամները հա-
րուեցին (առաւ) — оскóмину
набѣлъ.
Հարկ գ. տուրք — подать.
Հարկաւ մ. իհարկէ — конечно.
Հարուած գ. դարկ — ударъ.
Հացկերթոյթ գ. կերուխում —
пиръ, угашеніе.
Հաւատեալ մ. ճիշդ, հաւ-
տաւ — навѣрное.
Հաւկիթ գ. ձու — яйцѣ.
Հաւք գ. թռչուն — птица
Հեղնարար մ. ծաղրարար —
проніцееки, насмѣшливо.
Հեղիկ ւծ. — вроткій.
Հեծնել չ. (ձի) նստել — са-
диться верхомъ.
Հեծութիւն գ. հեծեծանք, հա-
ռաչանք — томленіе, стонъ,
рыданіе.
Հեղեկալ չ. հեծկաւ — ры-
дать.
Հեղեղատ գ. — потѣкъ.
Հեղեղել ւ. — наводнить.
Հեռանք գ. — результатъ, по-
слѣдствіе.
Հեռք գ. — слѣдъ.
Հերիք է — բաւական է — до-

вѣльно.
Հերկափար *զ.* *Հերկարար* — пахарь.
Հեալ *զ.* *ծանր շնչել* — задыхаться.
Հեք *զ.* — тяжелое дыханіе, хрипъ.
Հոր *ած.* *զորեղ, ուժեղ* — сильный, мощный, могущественный.
Հէր, էր *ս.* *խնայ* — зачѣмъ.
Հէրիւթ ուղ. *առակ* — сказка.
Հիանալ *զ.* *զմայրուել* — восторгаться, восхищаться.
Հիացմունք *զ.* *հիացք* — восхищеніе, восторгъ.
Հիմնել *ն.* *հիմք դնել* — основывать.
Հիւթ *զ.* — сокъ.
Հիւս *զ.* *ձեան շեղ* — сугробъ.
Հիւսել *ն.* — плести, вить.
Հիւսիս *զ.* сѣверъ.
Հիւրընկալել *ն.* *հիւր ընդունել* — принимать гостей, угощать.
Հիւս *ած.* *հնազանդ, հաւատարմորդ* — послушный, покорный.
Հիւրք *զ.* — средство, возможность, чары.
Հիւրագէտ *ած.* — изобрѣтательный, находчивый.
Հնամուր — *հնամուր* *զ.* *հնձող* — косарь.
Հնուց *ս.* *հին ժամանակից* — издревле.
Հորանի *ած.* *մերկ* — голый.
Հոն *զ.* — кизиль.

Հոպու *զ.* — удѣлъ.
Հոսել *զ.* *ընթանալ* — течь.
Հովանաւորել *ն.* *շուարի, թւի տակ պահել* — отѣнять, покровительствовать.
Հովասուն *ած.* — свѣжій, вѣющій прохладой.
Հովիկ *զ.* *զեփրու* — зѣфиръ, вѣтерокъ.
Հովիտ *զ.* *ձոր* — долина.
Հոտաւէտ *ած.* *անուշահոտ* — благово́нный, душистый.
Հորիզոն *զ.* — горизонтъ.
Հորիզոնական *ած.* — горизонтальный.
Հունձ *զ.* — жатва, уборка хлѣба, покосъ.
Հուարալ *ն.* *սեղմել* — прижимать, тѣснить.
Հուր *զ.* *կրակ* — огонь.
Հռհռալ *զ.* *բարձր ձայնով ծիծաղել* — громко смѣяться, хохотать.
Հռչակ *զ.* *համբաւ, փառք* — слава.
Հռիփոց *զ.* *մամռոց* — ворчанье.
Հսկայ *զ.* *վիթխարի* — великанъ, исполинъ.
Հսկել *ն.* *աչք ունենալ, արթուն կենալ* — присматривать, слѣдить, бдѣть.
Հսկողութիւն *զ.* — надзоръ, присмотръ.
Հրաժեշտ *զ.* — прощаніе.
Հրականչ *ազ.* — огнистый.
Հրաշէկ *ած.* *կրակ դարձած* — раскалённый.
Հրապարակ *զ.* *առեան, մէջ*

դան — собраніе, площадь.
Հրապոյր *զ.* — приманка. соблазнъ, прелесть.
Հրապուրել *ն.* *գրաւել* — привлекать, соблазнить.
Հրայիւն *ած.* — огненный.
Հրացան *զ.* *կրակ ցանող* — ружье.
Հրդեհել *ն.* *կրակել* — поджигать.

Հրէշ *զ.* — чудовище.
Հրէս ուսող. *ահա, ահաւորիկ* — вотъ.
Հրովարտակ *զ.* *հրամանագիր* — грамота, указъ.
Հօտ *զ.* — стадо, паства.
Հօտաղ *զ.* *գոթանի սպասուոր* — погонщикъ волѣвъ (при плугѣ).

2. ձ.

Ձախորակ *ած.* *ձախորդ* — не благоприятный.
Ձայնարկութիւն *զ.* *ձայն հանելը* — крикъ, междомѣтіе.
Ձանձրանալ *զ.* *բեղարել* — тяготѣться, скучать.
Ձերբակալել *ն.* *կալանաւորել* — захватить, арестовать.
Ձև *զ.* *կերպ* — манера, форма, видъ.
Ձէթ *զ.* *հրադի իւղ* — растительное масло, деревянное масло.
Ձիափարթ *զ.* *ձի փարթեցնող*

выѣзжающій лошадей, берейторъ.
Ձիթենի *զ.* — оли́вковое дерево.
Ձիթահ *զ.* *ձեթի գործարան* — маслобѣйна.
Ձկնկուլ *զ.* — зѣмородо́къ (птица).
Ձող *զ.* *երկար փայտ* — шесть, длинная палка.
Ձուլել *ն.* *միացնել* — соединять, лить.
Ձոր *զ.* — долина, лощина.
Ձրի *ս.* — даромъ.

2. դ.

Ղալամ ուսող. *գրիշ* — перѳ.
Ղորդ ուսող. *ուղիղ, ճշմարիտ* — правда, вѣрно.

Ղուրբան ուսող. *մատաղ, զոհ* — жертва.
Ղողանջել *զ.* — звенѣть.

Ճ. Ճ.

Ճախրել չ. թռչել—парить, летать.
Ճակատագիր *գ.* **վիճակ, բախտ**—судьба.
Ճակատամարտ *գ.*—битва, сра-
 жение.
Ճայթել, չ. պայթել, շառա-
 շել—разразиться, трещать.
Ճանկ *գ.*—когти.
Ճանկել ն. ճանկը գցել—взять
 въ когти, схватить.
Ճաշակ *գ.* համ—вкусъ.
Ճարակ *գ.* արածելու խոտ, կե-
 րակուր—кормъ, пища.
Ճարպիկ *ած.*—ловкий.
Ճարպիկութիւն *գ.*—ловкость.
Ճարտարագրող *գ.*—искусно
 пишущий.
Ճարտարութիւն *գ.* վարպե-
 տութիւն—искусство, умё-
 ние, мастерство.
Ճարել ճարճել չ.—трещать-
 ся.
Ճգնաւոր *գ.* աշխարհի դուար-
 ճութիւններից հեռացած,
 ճգնող կրօնաւոր—отшель-
 никъ.
Ճեղքել ն.—расколоть, сдѣ-
 лать трещину.
Ճիգ *գ.* ջանք, աշխատանք—
 усиліе, стараніе.
Ճիգ անել, ճիգ թափել չ.—

дѣлать усиліе, усердно ста-
 раться.
Ճիթ *նամկ.* *գ.* ճութ, ողկոյգ
 виноградная кисть.
Ճիճու, ճրճի *գ.*—червь.
Ճիպոտ *գ.* ճիւղ առանց ան-
 բերելի—пруть.
Ճիւղ *նամկ.* *վիգ*—шея.
Ճլլլլալ չ. ճռռռող—чирі-
 кать, щебетать.
Ճկուն *ած.* гибкій.
Ճղակել չ. ճղակ—пищать.
Ճղալ չ. ճղակել—пищать.
Ճմլել ն. ճմրտել, ճղմել—
 —мять, сжимать.
Ճնճուկ *գ.* воробей.
Ճնշել ն.—угнетать, давить.
Ճոխ *ած.* չքեղ, փարթամ—
 роскошный, богатый.
Ճոխացնել ն. չքեղացնել—обо-
 гатить, разукрасить.
Ճոխութիւն *գ.*—рокошь, бо-
 гатство.
Ճոն *գ.* դդակ կարող—шапоч-
 никъ.
Ճշալ չ.—пищать, кричать.
Ճշանակ *գ.*—трещётка.
Ճպռոտ *ած.* շարաւոտ—гноя-
 щійся.
Ճռռռ *գ.* ճռռռակ—трещётка.
Ճռռռողիւն *գ.*—щебетаніе, чи-
 риканье.

Մ. մ.

Մականուն *գ.* անկի անուն—
 прозвище.

Մակարդել ն. մէրան դդել,
 թանձրացնել—проквасить
 (молоко), сгущать.
Մակերեւոյթ *գ.*—повѣрхность.
Մահակ *գ.* բիր, փայտ—дуби-
 на, палка.
Մահապարտ *գ.* մահուան դա-
 տապարտութեամբ—осужден-
 ный на смерть.
Մաղել ն. մաղից անցկացնել,
 ցնցրդկել—просѣвать (че-
 резъ сито).
Մաղթել ն. խնդրել, աղաչել
 просить, умолять.
Մամուռ *գ.*—мохъ.
Մանգալ *գ.*—серпъ.
Մանեակ *գ.* վզի դարդ—оже-
 релье.
Մանել ն.—прясть.
Մանիշակագոյն *ած.*—фиолё-
 товый.
Մանրամանութիւն *գ.*—под-
 робность.
Մաշել ն. հաշել, ուժաւորա-
 անել—изнурять, обезсилить,
 износить (платье).
Մաշկապատ *ած.*—обтянутый
 кожей.
Մաշկել ն. կաշին հանել—сди-
 рать кожу.
Մաշիկ *գ.* կոշիկ—башмакъ.
Մառախուղ *գ.* մէգ—туманъ,
 мгла.
Մառան *գ.* դինու, ուտելիքի
 պահեստ—кладовая, пог-
 ребъ.
Մատակ *գ.* էգ կենդանի—сам-
 ка, кобыла; буйволица.

Մատակարարել ն. բաժանել,
 տալ—раздавать, снабжать.
Մատաղահաս *ած.* մատաղ—
 юный, молодой.
Մատնել ն.—измѣнять, преда-
 вать.
Մարագ *գ.* խոտանոց—сѣн-
 никъ.
Մարաղ *գ.* դարան—засада.
Մարդ *գ.*—лугъ.
Մարդարիւտ *գ.*—жемчугъ.
Մարմանդ (*հոլեր*) *ած.* մեղմ
 мягкій; тихій.
Մարմար *գ.*—мраморъ.
Մարմել ն.—переваривать.
Մարտից *գ.* կռուի աշտարակ
 —бастіонъ, башня.
Մարմնել չ. կռուել—бороть-
 ся, биться.
Մացառ *գ.*—кустарникъ, хво-
 ростникъ.
Մելակ *գ.*—гвоздика.
Մեծամեծ *գ.* *ած.*—сановникъ;
 великій.
Մեծատուն *գ.*—богачъ, вель-
 можа.
Մեկնել ն. բացատրել, պար-
 զել (*ձեռք*), հեռանալ—объ-
 яснять; протягивать, уѣз-
 жать, отчѣлнить.
Մեղեղի *գ.* անուշ երգ—ме-
 лодія.
Մեղմիկ *ած.*—нѣжный, тихій.
Մեղրակաթ *ած.* մեղրածոր—
 производящій мёдъ.
Մենամարտել չ.—единобор-
 ствовать.
Մենաւոր *ած.* մէն-մենակ, մի-

այնակեաց — уединённый, одиночный.
 Մետաքս *q.* ապրեշուս — шёлкъ.
 Մերթ *վ.* երբեմն — иногда.
 Մերթ-մերթ *վ.* երբեմն-երբեմն — то-то, или-или.
 Մերկացնել *ն.* — обнажить.
 Մերկ *ած.* աղոր — голый.
 Մզկիթ *q.* — мечеть.
 Մէրի *q.* պուրակ, անտառ — роща.
 Մթամ *նամկ.* իբրեւ թէ — какъ будто.
 Մծեղ *q.* մոծակ — мошка, комаръ.
 Միաբան *ած.* համաձայն, վանական — единодушный, согласный; членъ брати.
 Մինարէ *q.* մզկիթի աշտարակ — минареть.
 Մինչդեռ *վ.* երբոր դեռ — между тѣмъ какъ.
 Միջամ *q.* — насѣкомое.
 Միջավայր *q.* — середина, среда.
 Միջոց *q.* ժամանակ, արանք, հնար — время, промежутокъ средство; կարճ միջոցում — вскорѣ.
 Մլուել *չ.* — мяукать.
 Մխալ *չ.* — коптѣть, дымить.
 Մելել *ն.* գամել, խրել, մըցնել — вбить, пригвоздить, вколотить.
 Մղել *ն.* քշել — гнать.
 Մղկտալ *չ.* փղձկել գառնապէս լալ — всхлипывать, надрываться, изнывать.

Մղոն *q.* — мѣля.
 Մնալ *ն.* — ждать, оставаться.
 Մշուշ *q.* մառախուղ — туманъ.
 Մոգ *q.* զրագաշտական կրօնի պաշտօնեայ, կախարդ — магъ, волхвъ.
 Մուկդին *ած.* կատաղի — яростный, бѣшеный.
 Մուկկան *ած.* մոլի, արատաւոր — порочный.
 Մուկանգ *ած.* — ярый, фанатическій.
 Մուրուել *չ.* ճանապարհից շեղուել — заблуждаться.
 Մոլէս *q.* — ищерица.
 Մորեխ *q.* — саранча.
 Մորթի *q.* — шкура.
 Մորմորել *չ.* — скорбѣть, надрываться, ныть.
 Մունջ *ած.* համր — нѣмой.
 Մուշտակ *q.* քուրք — шуба.
 Մուշտարի *q.* — покупатель.
 Մուրացիկ-կան *q.* ողորմութիւն խնդրող — нищій.
 Մուրճ *q.* — молотъ.
 Մումալ *չ.* — ворчать.
 Մունշալ *չ.* — ревѣть.
 Մուսթը կախել *չ.* — насуниться.
 Մուր *q.* — ясли.
 Մտադրուել *չ.* գիտաւորուել — намѣреваться.
 Մտադրութիւն *q.* — намѣреніе.
 Մտադրաղ *ած.* մտքով զբաղուած, մտախոհ — задумчивый.
 Մտախոհ *ած.* — задумчивый,

размышляющій.
 Մտախոհութիւն *q.* մտած-մունք — раздѣлье, размысленіе.
 Մտածութիւն *q.* — дѣла.
 Մտերիւմ *ած.* հաւատարիմ, բարեկամ — вѣрный, другъ.
 Մտրակել *ն.* մտրակով խփել — бичевать, понукать, хлестать.

стать
 Մրթմրթալ *չ.* — ворчать.
 Մրմունջ *q.* — шопотъ, ропотъ.
 Մրրիկ *q.* փոթորիկ — бѣря, вихрь.
 Մրցել *չ.* կռուել — бороться.
 Մորուտ *q.* սաստիկ ցել — тина, омутъ.

Յ. յ.

Յածել *չ.* թափառել — блуждать, скитаться.
 Յակիրթ *q.* — яхонтъ.
 Յաճախ *վ.* շատ անգամ — часто.
 Յամառ *ած.* կամակոր — упрямый.
 Յամառել *չ.* խօսքից չդառնալ, կամակորել — упрямиться.
 Յանդգնել *չ.* համարձակուել — дерзать, осмѣливаться.
 Յանդիմանել *ն.* — упрекать, дѣлать выговоръ.
 Յանդուզն *ած.* — дерзкій.
 Յանցանք *q.* մեղք, սխր — проступокъ, преступленіе.
 Յանցաւոր *ած.* մեղաւոր — виновный.
 Յաջորդել *չ.* մէկի տեղը բռնել, հետեւել — заступать, преёмствовать, послѣдовать.
 Յառել (աչքը) *ն.* սեւեւել աչքը տնկել — устремлять, вперить.
 Յառիկ *q.* — жасминъ.
 Յատկութիւն *q.* յատուկ բան — свойство, черта

Յարգանք *q.* պատիւ — уваженіе.
 Յարկ *q.* կտուր — кровля; этажъ.
 Յարմար *ած.* — удобный.
 Յաւէտ *վ.* յաւիտեան — вѣчно.
 Յափշտակել *ն.* — похищать, плѣнять.
 Յեղափոխութիւն *q.* փոփոխութիւն — измѣненіе, превращеніе, переворотъ.
 Յեղեղուկ *ած.* փոփոխական — измѣнчивый, непостоянный.
 Յենուել *չ.* — опираться.
 Յեաքից *վ.* յետեից — сзади.
 Յիշատակել *ն.* — упоминать.
 Յիշողութիւն *q.* — память, воспоминаніе.
 Յոգնել *չ.* դադրել — уставать, утомляться.
 Յոխորտանք *q.* պարծենկոտութիւն — кичливость, хвастовство.
 Յոյժ *վ.* — очень.
 Յորդանալ *չ.* արքից դուրս գալ — выйти изъ береговъ.

Յորդ ւծ. առաւ — обильный
 Յորդառաւ ւծ. շառ առաւ
 — обильный
 Յորձաւր գ. — бурное, течение,
 водоворотъ.
 Յուսակոր ւծ. յոյս կորաւ
 — безнадѣжный.

Ն. Ն.

Նաւ չ. նշնալէս — также.
 Նազ անել չ. նազիլ — нѣжить-
 ся, ломаться.
 Նազելի ւծ. պանծալի, պա-
 տուական — славный, пре-
 лестный
 Նազիկ ւծ. բերք — нѣжный,
 тонкій.
 Նախագաւթ գ. նախանե-
 նեակ — передняя, преддверье.
 Նախանձախնդիր ւծ. նախան-
 ձաւոր, բարի նախանձով
 լցուած — ревностный, рев-
 нительный; — լինել — сорев-
 новать.
 Նախատել ն. անպատուել —
 поносить бранить.
 Նախարար գ. երկրի իշխան
 — нахараръ, владѣтельный
 князь.
 Նախընթացօր — канунъ, пред-
 шествующій день.
 Նախիր գ. տաւորի երամ —
 стадо (крупнаго рогатаго
 скота).
 Նախնական ւծ. հին — древ-
 ний.
 Նախնիր գ. — предки.

Յատակ ւծ. իտակ — чистый.
 Յօդուած գ. կապ, գրուածք —
 связь, статья.
 Յօժարել չ. — согласиться.
 Յօժար ւծ. կաճաւոր — добро-
 вольный.
 Յօւր գ. — брови.

Նախշուն ւծ. զարդարուն —
 разукрашенный, разрисован-
 ный.
 Նահանգ գ. — губернія.
 Նաւազնաց ւ. — судоходный.
 Նաւատորմի գ. նաւերի խումբ
 — флотъ.
 Նաւորդ գ. — морякъ.
 Նեղանալ չ. — обижаться, без-
 покориться.
 Նեղութիւն գ. — стѣсненіе,
 бѣдствіе, огорченіе.
 Նենգաւոր ւծ. — коварный.
 Նենգութիւն գ. նենգ, իս-
 բերայութիւն — коварство,
 обманъ.
 Նետել ն. ձգել — бросать, ме-
 тать.
 Ներդաշնակութիւն գ. բազ-
 ցրահնութիւն — гармонія.
 Ներկայացնել ն. — представ-
 лять.
 Ներշնչել ն. вдохнуть: ներ-
 շնչուել ն. — проникаться.
 Նեցուկ գ. յենարան — подпора,
 опора, защита.
 Նզովել ն. անիծել — прокли-
 нать;

Նժոյգ գ. ձի — конь.
 Նիդ գ. փականք — задвѣжка,
 засовъ.
 Նիզակ գ. տէգ — дротикъ, ко-
 пье, пика.
 Նիզակահար անել ն. նիզակով
 սպանել — поразить копьемъ.
 Նիհար ւծ. լրար — худой, то-
 щій.
 Նիրհ գ. քուն — сонъ, дремота.
 Նիւթ գ. — матеріалъ.
 Նղղալ չ. քունը տանել, թու-
 լանալ — клонить, ко сну,
 ослабѣвать.
 Ննջել չ. քնել — спать.
 Նշանագիր գ. տառ, գիր —
 письменный знакъ, буквa.
 Նշանել ն. նշանագրել — обру-
 чать: цѣлится.
 Նշոյլ գ. շող, լոյս, նշան — про-
 блескъ, свѣтъ, признакъ.
 Նորածիլ ւծ. նորաբողբոջ —
 вновь распускающійся.
 Նուագարան գ. երաժշտական
 գործիք, երգեսն — музы-

кальный инструмента, ор-
 ганъ.
 Նուաղել չ. ազդանալ, թու-
 լանալ — меркнуть, ослабѣ-
 вать.
 Նուաճել ն. տիրել — завоевать,
 покорять.
 Նուիրական ւծ. սուրբ — свя-
 щенный.
 Նուշ գ. բաղամ — миндаль.
 Նուրբ ւծ. բարակ — тонкій,
 рѣдкій.
 Նպատակ գ. — цѣль.
 Նսեմացնել ն. խաւարցնել,
 մթնացնել — затмѣвать; по-
 мрачить.
 Նրբանալ չ. նուրանալ — рѣ-
 дѣть, стать прозрачнымъ.
 Նօթերը կիտել — յօնքերը կա-
 լել — насупить.
 Նօթի ւծ. անօթի, բաղամ
 — голодный.
 Նօս ւծ. ջրալի — жидкій, рѣд-
 кій.
 Նօսանալ չ. — рѣдѣть.

Ձ. Ղ.

Շաղկել ն. բարձել (զցել)
 ուների վրայ — нести на
 плечахъ.
 Շահ գ. օգուտ — польза, выго-
 да, интересъ.
 Շահաւոր ւծ. օգտաւէտ — по-
 лезный, выгодный.
 Շաղ գ. ջուղ — роса.
 Շաղ տալ, շաղել — ն. ցրել,
 ցրել տալ, ջուղել — разсы-

пать, оросить, обрызгать.
 Շաղկաթ ւծ. ջուղկաթ —
 росистый.
 Շամբուտ գ. եղէգնուտ — мѣ-
 сто заросшее камышомъ.
 Շանթ գ. կայծակ — молнія,
 перуны.
 Շաշել չ. — гремѣть, бряцать.
 Շաշիւն գ. — бряцанье, шумъ.
 Շառ գ. շարիք — зло; ւծ. кра-

снoвáтый.
 Շառազունել չ. կարմրել—
 краснѣть, рдѣть.
 Շարական զ. հոգևոր տաղ—
 духовная пѣснь, шараканъ.
 Շարիշար զ. միմեանց մօտ
 շարուած—подрядъ, другъ
 за другѣмъ.
 Շաւիղ զ.—тропинка.
 Շեմք զ.—порогъ.
 Շերամ զ.—шелковичный
 червь.
 Շերա զ. խաւ, կտոր—полоса,
 слой, осколокъ.
 Շէկ ւծ. կարմրի և դեղնի
 միջին 'գոյնը—красноватый,
 рыжеватый.
 Շէնք զ. շինութիւն—построй-
 ка, зданіе.
 Շէնք ու շնորհք. շնորհալիու-
 թիւն—благообразность, бла-
 говидность.
 Շիթ զ. կաթիլ—струя, капля.
 Շինական զ.—поселянинъ.
 Շիտակ ւծ, ուղղամիտ, ազ-
 նիւ—прямой, честный.
 Շիրիմ զ. գերեզմանարար, յի-
 շատակարան, գերեզման—
 надгробный памятникъ, гроб-
 ница.
 Շլացնել ն, կուրացնել—ослѣп-
 лять.
 Շլինք զ. վիզ—шея.
 Շղարշ զ. քօղ, բարակ լաթ
 —вуаль, крепъ, газъ.
 Շնորհ(ք) զ. բնատուր խելք
 ուղղութիւն — дарованіе,
 милость.

Շշկուել չ. շշմել—растеря́тъ-
 ся, запутаться.
 Շշնջալ չ. փոփաւ—шептáтъ.
 Շոգի զ. գոլորշի—паръ.
 Շոգ զ. նշոյլ — ճառագայթ,
 փայլ—лучъ, блескъ.
 Շողջողուն ւծ. փայլուն—сія-
 ющий.
 Շողալ, շողջողալ չ. փայլել—
 сіять.
 Շոյել ն. փաղարշել—ласкáтъ,
 гладить.
 Շուարել չ. շշմել — ошело-
 мля́ться.
 Շուկայ զ. փաճառաւոր, հրա-
 պարակ—рынокъ, базаръ,
 площадь.
 Շուշան զ. лилія.
 Շուրթ զ. պուսնիկ, փի—губá,
 уста; край.
 Շուք զ. շուք, սուքեր—тѣнь.
 Շուք ու հանդիսով—торжест-
 венно.
 Շուշել ն. փանել—расто-
 чáтъ, мотáтъ.
 Շուկել ն. ուղղել—исправля́ть.
 Շրմփալ չ. չրխակ—плѣска́тъ-
 ся, шлѣпáться.
 Շրշիւն զ. шорохъ, шелестъ.
 Շրշակայք զ.—окрѣстность.
 Շրջանակ զ. կամար—кругъ,
 ра́ма.
 Շրջապարիսպ զ. ограда.
 Շրշել չ. թափառել—стран-
 ствовать, бродить.
 Շփել ն. քսել—терѣть, прика-
 сáться.
 Շփլթու զ. շփլթոց, շշուկ—

нереполо́хъ, шумъ.
 Շփոթ զ.—смущеніе, смятеніе.
 Շփոթել ն. խռովեցնել, խռո-
 նել—смущáтъ, смѣшивáтъ.
 Շփուլ զ.—трѣніе, прикосно-
 вѣніе.

Շքեղ ւծ. ճօխ, արդ ու զար-
 դով—роско́шный.
 Շօշափել ն. դիպչել (ափով,
 մատով)—прикасáться, ощу-
 пать.

Ո. ո.

Ոգևորութիւն զ.—воодушев-
 лѣніе.
 Ոլոր-մօլոր ւծ, մօլորապտոյա
 —извилистый, зигзагами.
 Ողկոյզ զ խաղողի կուղ—ви-
 ногра́дная кисть.
 Ողորմած ւծ.—милостивый.
 Ողորմելի ւծ. խղճալի—жáл-
 бій.
 Ողորմութիւն զ.—пода́ніе,
 милостыя.
 Ոճ զ. խօսելու, գրելու ձև—
 форма рѣчи, слогъ, стиль.
 Ոռգել ն. ջրել—орошáтъ.
 Ոտ զ. ճիւղ—вѣтвь, вѣтѣ.
 Ոտիւն զ. թռիչք—прыжокъ.
 Ոտտտել չ. թռչկաւել—пры-
 гáтъ.
 Ովկեան զ. океа́нъ.
 Ոտարապիկ ւծ. бѣсый.
 Որք զ. сиротá.
 Որդան կարմիր. որդից ստա-
 ջուղ կարմիր ներկ—коше-
 ниль, красная краска.
 Որթ զ. խաղողի տունիկ—вино-
 гра́дная лѣза.
 Որոգայթ զ. թակարդ, դաւ
 —западнѣ, ко́зни.
 Որոճալ ն.—жева́ть жва́чку.

Որոշել ն. սահմանել, դանա-
 դանել—опредѣ́лять, разли-
 чáтъ.
 Որոշում զ. վճիռ—опредѣ́ле-
 ніе, рѣшеніе.
 Որոտալ չ. ամպի պէս գոռալ
 гремѣ́тъ.
 Որոտ զ. որոտում—громъ.
 Որջ զ. գաղանի բուն—берло́-
 га, логовище.
 Որսալ ն.—охотиться.
 Որսորդութիւն զ.—охота,
 лѳвля звѣрѣй.
 Ուժապառ ւծ. ոյժը հատած
 обезси́ленный.
 Ուժգին ւծ. ուժեղ—сильный.
 Ուժեղութիւն զ. ոյժ զօրու-
 թիւն—сѣла, мо́щь.
 Ուլունք զ.—бѣсеръ.
 Ուլ զ. այծիկ—бѳзленокъ.
 Ուլն զ. վէդ—ба́бка (кость).
 Ուղեկցել ն. ճամբորդել միա-
 տին—сопутствовать, сопро-
 вождáтъ.
 Ուղևորութիւն զ. ճամբորդու-
 թիւն—путешѣствіе.
 Ուղի զ. ճանապարհ—доро́га,
 путь.
 Ուղղութիւն զ.—направленіе.

Անկնդիր ւծ. ուշ գնող —
внимающий; գ. слухатель.
Աւ(ը) գ. ուշադրութիւն, յիշողութիւն — внимание, па-
мять.
Աւշաթափ լինել — ուշաթա-
փուել չ. ուշքը կորցնել —
потерять сознание, падать въ
обморокъ.
Աւշունց տալ չ. հայհոյել —
ругать.
Աւել չ. փրուել, տալել —
надуваться, пухнуть.
Աւեր գ. ուրեւի — ива, верба.
Աւերան գ. ցանց, թոր — не-

водъ, сѣть.
Աւուսնառու գ. ուսում առ-
նող — учащийся.
Աւուսնասիրել չ. ուսանել —
изучать.
Աւտա ուղի փարպետ — мас-
теръ.
Աւտի չ. այս պատճառով —
поэтому.
Աւրագ գ. — тѣсли, топорики.
Աւրանալ չ. — отрезаться.
Աւրուր գ. ցին — боршунъ.
Արդ: — нѣкто: ամեն ար — іе-
рарանչիր — каждый.

2. չ.

Չարագուշակ ւծ. — злобный.
Չարագէտ ւծ. թշուառ — зло-
счастный, бѣдственный.
Չարածճի ւծ. — шаловливый,
шалунъ.
Չարգաթ գ. (նաւկ.) գլխի
աղուր — головной платокъ.
Չարք գ. չար սգիներ — злые
дѣхи.
Չափահաս ւծ. — взрослый.

Չինար գ. սուր (ծառ) — чи-
нара.
Չիլի գ. սեպ. — клинъ.
Չուել չ. ճանապարհ ընկնել —
выступить въ путь.
Չրաւոր ւծ. աղբառ — бѣдный.
Չրեալ ւծ. աննման — безпо-
добный.
Չօլ գ. (նաւկ.) — степь.

Պ. պ.

Պախարակել չ. փատարանել,
պարսուել — хулить, пори-
цать.
Պահ գ. պառ — постъ.
Պանդուխտ գ. զարիր, օտա-
րական — находящийся на
чужбинѣ, переселенецъ.

Պանծալի ւծ. գովելի, պար-
ծանքի արժանի — славный.
Պաշար գ. — запасъ.
Պաշարու գ. շրջապատու —
осада.
Պաշտելի ւծ. ինկելի — обожаетъ,
достойный поклонения.

Պաշտօն գ. պարագծունք —
должность, занятіе.
Պապակ գ. սաստիկ ծարաւ —
сильная жажда.
Պապակել չ. — жаждать.
Պապանծուել չ. լռել — без-
молвствовать, молчать.
Պատանի գ. — отрокъ.
Պատանք գ. մեռածի փաթա-
թանք — саванъ, покрывало.
Պատառ գ. կտոր — ломоть, ку-
сокъ.
Պատառածք գ. բացուածք —
расщелина, прорѣха.
Պատեան գ. թրի աման —
ножны.
Պատկանք ծ. ամօթ, յար-
գանք — стыдливость, поч-
тѣніе.
Պատուէր գ. խրատ, հրաման,
կարգադրութիւն — настав-
леніе, приказаніе, распоря-
женіе.
Պատկարել չ. — защищать,
пріютить.
Պարան գ. թուկ, չուան — ве-
рѣвка, арканъ.
Պարարտ ւծ. գէր, չաղ,
— жирный, тучный.
Պարզել չ. մեկնել — протяги-
вать, разъяснять.
Պարզկայ ւծ. պարզ — свѣт-
лый, ясный.
Պարծանք գ. հպարտութիւն,
փառք — гордость, слава.
Պարծենալ չ. հպարտանալ —
гордиться, кичиться.
Պարտութիւն գ. յաղթուելը —

пораженіе.
Պետ գ. գլուխ — глава, вла-
дыко.
Պետա ւծ. կոպիտ, հայհոյա-
կան — грубый, ругательный.
Պէտնալ չ. ապուշանալ, շա-
նալ — одурѣть.
Պէճին տալ չ. պայծառ չող-
չողալ — ярко сіять, искриться.
Պէտք գ. կարիք — нужда.
Պիլծ ւծ. կեղտոտ, գարշելի —
гадкий, мерзкій.
Պլշել աչքերը չ. — тарашить.
Պլպլացնել չ. պաղկեցնել, փայ-
լեցնել — придавать блескъ.
Պլպլալ չ. — сіять, пылать.
Պլտորել չ. — мутить.
Պճուել չ. զարդարուել, դու-
զուել — наряжаться.
Պսակ գ. փութ — блюдо, миска.
Պոզպատէ ւծ. պոզոփատէ —
стальной.
Պրանք գ. պաճուճանք, նազ-
ուաղ — украшеніе, жеман-
ство.
Պուռնկ գ. շրթունք, պուռ —
губа.
Պաղալ չ. փայլել, չողչողալ —
свергать, блестять.
Պաղուն ւծ. փայլուն — сіяю-
щій.
Պտուկ-պուտուկ գ. կուէ ա-
ման — горшокъ.
Պրգա գ. ջրամբար — водоёмъ,
бассейнъ.
Պրպրալ չ. դէս դէն ընկնել —
кружиться, вертѣться.

Ջ. Ջ.

Ջահ <i>q.</i> — люстра.	Ջերմութիւն <i>q.</i> — теплотá.
Ջանք <i>q.</i> ճիգ, աշխատանք — усиліе, стараніе.	Ջիգեար <i>q.</i> (նավիկ.) լեարդ — пéчень.
Ջատագով <i>ած.</i> պաշտպան — защитникъ.	Ջորի <i>q.</i> мулъ.
Ջերմեանդութիւն <i>q.</i> տաք եանդ, հաւատով — рев- ность, набожность.	Ջուար <i>q.</i> տապալ, պարկ — мѣшокъ.
	Ջուհակ <i>q.</i> ոտայնանիկ — ткачъ.

Ռ. Ռ.

Ռազմ <i>q.</i> պատերազմ — бѣтва, бѣй, война.	Ռէր — старшина.
Ռէս <i>q.</i> զիւղապետ, տանու-	Ռեւինէ <i>ած.</i> — резиновый.

Ս. Ս.

Սազ <i>q.</i> երաժշտական գործիք — азіятская гитара.	Սանձարձակ <i>ած.</i> — необуздан- ный.
Սաթ <i>q.</i> բահրբար — янтáрь.	Սանձել <i>ն.</i> սանձը հագցնել սանձահարել — взнуздáть, укротить.
Սալ <i>q.</i> — наковальня.	Սանձամանիք <i>q.</i> — морózъ, стужа.
Սահել <i>չ.</i> սղղակ — скользить.	Սարեակ <i>q.</i> — скворецъ.
Սահուն <i>ած.</i> — пла́вный, сколь- зкій.	Սաւառնել <i>չ.</i> բարձր թռչել, սրանալ — парить, взлетѣть.
Սահնակ <i>q.</i> — сáни.	Սարու <i>q.</i> (նավիկ.) թախտ նտարան, (բարից, հողից) скамья, тáхта.
Սաղարթ <i>q.</i> ճիւղ տերեւով, տերեւ — листвá.	Սգալ <i>չ.</i> — печáлаться, сѣто- вать, оплакивать.
Սամայր <i>q.</i> — сѣбѣль.	Սգաւոր <i>ած.</i> սուգ ունեցող — скорбящій, печáльный, уны- лый.
Սայթել <i>չ.</i> սլքուել — споты- каться.	Սեխ <i>q.</i> — дыня.
Սայլակ <i>q.</i> — повózка.	
Սանամայր <i>q.</i> — кúмушка, крѣстная мать.	
Սանձահրձ <i>ած.</i> սանձահար, սանձը քաշած — обуздан- ный.	

Սեղմել <i>ն.</i> սղմել — сжимáть, тѣснить.	Սովդադար <i>q.</i> փաճառական — торговецъ, купецъ.
Սենեկապետ <i>q.</i> — камергёръ.	Սորամուտ <i>ած.</i> — укpывáющій- ся въ нѳрахъ, разсѣлинахъ.
Սեպանալ <i>չ.</i> ցցուել — быть крутýmъ, торчáть.	Սուադել <i>ն.</i> ծեփ տալ — шту- катýрить, лѣпить.
Սեպացած <i>ած.</i> — полóгий, кру- тѳй.	Սուգ <i>q.</i> — печáль, трауръ.
Սեր <i>q.</i> սերուցք, սերունդ — сливки; родъ, происхождé- ніе.	Սուզուել իր. խորամուկուել, լնկղմել — тонýть, погрузить- ся.
Սերտ <i>ած.</i> հաստատուն, պինդ, անխզելի — тѣсный, крѣпкій, неразрывный.	Սուլել <i>չ.</i> չփացնել — свистáть.
Սէդ <i>ած.</i> հպարտ, ամբարտա- ւան — гордый, надмѣнный.	Սունկ <i>q.</i> — грибъ.
Սթափուել <i>չ.</i> արթնանալ — пробуждáться.	Սպառազինել <i>ն.</i> զինաւորել — — вооружáть.
Սիգապանձ <i>ած.</i> — горделивый.	Սպառեցնել <i>ն.</i> — истощáть.
Սիրակէզ <i>ած.</i> սիրուց պրուզ — пылающій любовью.	Սպառնալ <i>չ.</i> — угрожáть.
Սիրափառ <i>ած.</i> սիրակէզ — во- силаменённый любовью.	Սպառնալից <i>ած.</i> — угрожаю- щій.
Սրանալ <i>չ.</i> նետի պէս թռչել — промчáться, нестись.	Սպասաւոր <i>q.</i> ծառայ — слугá.
Սլար <i>q.</i> նետ — стрѣла, стрѣл- ка.	Սպարապետ <i>q.</i> գլխաւոր զո- րապար — главнокомáндующій войска.
Սլարաձև <i>ած.</i> նետաձև — стрѣ- лообразный.	Սպի <i>q.</i> վերքի նշան — шрамъ, рубецъ (отъ раны).
Սղոց <i>q.</i> — пи́лá.	Սպիտակափառ <i>ած.</i> շատ սպի- տակ, սպիտակափայլ — свѣ- тозáрный, бѣлоснѣжный.
Սնունդ <i>q.</i> կերակուր — пи́ща.	Ստահակ <i>q.</i> լիրք, անկարգ — наглый, пѳдлый, безчինный.
Սնուցանել <i>ն.</i> կերակրել — пи- тáть, кормить.	Ստամոքս <i>q.</i> — желýдокъ.
Սողալ <i>չ.</i> — ползти.	Ստացական <i>q.</i> — расписка, кви- тáнція.
Սովալ <i>չ.</i> սարափել — ужасá- саться.	Ստորերկրեայ <i>ած.</i> — подземный.
Սովաւ <i>q.</i> սարափ — ужасъ, содрогáніе.	Ստորոտ <i>q.</i> — подѳшва (горы).
Սովել <i>չ.</i> քաղցել — голодать.	Ստուգել <i>ն.</i> ստուգը, ճիշդը գանել — провѣрять.
	Ստուեր <i>q.</i> շուք — тѣнь.
	Ստուերախիտ <i>ած.</i> — тѣнистый.

Ստրկութիւն *զ.* — рабство.
 Ստրուկ *զ.* — рабъ.
 Սրահ *զ.* դահլիճ — зала.
 Սրարչաւ ան. արագ փզղղ — быстрый, несущийся, стремительный.
 Սրկիայ *զ.* դատարկապորտ, ան. ցած — мошенникъ, проходимецъ, подлый.
 Սրկնդ *զ.* դուդուկ — свирель, дудка.
 Սրտաթափ ան. սիրտը ելած, սրտաբեկ — напуганный, оробѣлый.
 Սրտակտուր ան. սրտամաշ, շնչակտուր — душу раздирающий, задыхающийся.
 Սրտածմրիկ ան. սիրտակտուր.

սիրտ ճմրդ — сердце сжимающий, трогательный.
 Սրտապնդուել *զ.* քաջախրուել — ободряться.
 Սրտաարոփ ան. — трепещущий.
 Սփռել ան. փռել, տարածել — разстилать, разсѣять.
 Սփռոց *զ.* — скатерть.
 Սփռնել *զ.* գոնատուել — блѣднѣть.
 Սքանչելի ան. հրաշալի — изумительный, дивный.
 Սքողել ան. քող գցել, փարադուրել — завѣсить, закрывать.
 Սօսափիւն *զ.* սօսափիւն, տէրեհի ձայն — шебестъ.

Վ. վ.

Վազր *զ.* դափլան — тигрь.
 Վազ *զ.* որթ, խաղողի ողկոյդ — лоза, виноградная кисть.
 Վախուկ ան. վախուտ — трусливый.
 Վախան *զ.* վերջ — конецъ.
 Վահան *զ.* — щить.
 Վաղորդեան ան. անառատեան — ранний, утренний.
 Վայել է. — прилично, пристойно.
 Վայելել ան. օգտուել — пользоваться, вкушать.
 Վայելազեղ ան. — красивый.
 Վայելակազմ ան. վայելուչ կազմածը ունեցող — кра-

сивой наружности, стройный.
 Վայելութիւն *զ.* վայելք, դուարձութիւն — наслаждение, удовольствие. пристройность.
 Վայր *զ.* տեղ — мѣсто; վայր ան. վեր, վար — внизъ.
 Վայրկեան *զ.* — минута, мигъ.
 Վանդակ *զ.* — клетка.
 Վառ ան. պայծառ, ջերմ — яркий, горячий, пламенный.
 Վառելի-վառիկ *զ.* цыпленокъ.
 Վաստակ *զ.* աշխատանք, երախտիք — трудъ. заслуга.
 Վաստակաբեկ ան. աշխատանքից դադարած — утружденный, усталый.

Վաստակել *զ.* դադրել, աշխատել — уставать, зарабатывать.
 Վարագոյր *զ.* — занавѣска, завѣса, ширма.
 Վարագ *զ.* վայրել խող — кабанъ.
 Վարել ան. փարուցանք անել, կառավարել — пахаты; управлѣть.
 Վարձ *զ.* плата, вознаграждение.
 Վարուժան *զ.* — сѣмь горушекъ.
 Վարունդ *զ.* խիար — огурецъ.
 Վարչական ան. — касающийся управления, административный.
 Վարպետ *զ.* աստա — мастеръ.
 Վեհանձնութիւն *զ.* մեծաշոգութիւն — великолѣшие.
 Վեհապանծ ան. վեհ, բարձրագլուխ — величественный.
 Վեհափառ ան. — святѣйшій.
 Վեղար *զ.* կրօնաւորների գլխի ծածքը — клобукъ.
 Վերահաս ագ, վրահասանդ — настигающий.
 Վերաբարձ ան. վեր բարձրացող — возвышенный, высочій.
 Վերացնել ան. բարձրացնել ունչացնել — поднимать, уничтожать.
 Վերելք *զ.* подъѣмъ.
 Վեղ *զ.* ճան — бѣжки.
 Վեղիր *զ.* վղուրկ — визирь, вельможа.

Վերք *զ.* — рана.
 Վընդվընդալ *զ.* — быть, визжать.
 Վիթ *զ.* այծեամի տեսակ — газель.
 Վիթխարի ան. հսկայական — гигантскій, исполинскій.
 Վիճարանութիւն *զ.* վեճ — споръ.
 Վիհ *զ.* փոռ, անդունդ — яма, пропасть, бѣдна.
 Վիճակ *զ.* ճակատագիր, բախտ, դրութիւն — судьба, жребій, положение.
 Վիշապ *զ.* հրէշ, մեծ օձ — чудовище, драконъ.
 Վիշա *զ.* դարդ, ցաւ — горе, скорбь.
 Վիրակապ *զ.* վերքի կապ — повязка.
 Վրտալ *զ.* բազմութեան մէջ անդադար չարժուել — кишѣть, сновать.
 Վկայութիւն *զ.* վկաների աւանդը, մարտիրոսութիւն — свидетельство, мученичество.
 Վհատել *զ.* քաջութիւնը կորցնել — падать духомъ.
 Վճիտ ան. մաքուր — чистый, свѣтлый.
 Վշտանալ *զ.* դարդ անել, ցաւել — горевать, огорчаться.
 Վռնդել ան. քանդել — выгонять, вытолкать.
 Վսեմ ան. բարձր, վեհ — высочій, возвышенный.
 Վսեմափայլ ան. — сиятельный.

Վստահած. հաւատացած, հա-
մարձակ — увѣренный, смѣ-
лый.
Վստահութիւն գ. — увѣрен-
ность, смѣлость.
Վտակ գ. աղբիւր — ручей.

Տ. Ի.

Տակաւին լ. դեռ — ещё.
Տաղ գ երգ — пѣснь, гимнъ.
Տանիք գ. կառուր — крыша,
бровля.
Տանուկէր գ. տանուէր, գիւ-
ղապետ, ցեղապետ — домо-
хозяинъ, староста, родоначаль-
никъ.
Հաշել ն. — тесать.
Տաշեղ գ. — щёлка, стружка.
Տաշտակ գ. տաշտ, թաւ —
корыто, лоханка, тазъ.
Տալ գ. խորշակ, շոգ — зной,
жара.
Տալակել ն. — жарить на скó-
вородѣ.
Տալան գ. նաւակ, սնդուկ —
ковчегъ, сундукъ.
Տալանարար գ. գերեզմանա-
քար — надгробный памят-
никъ.
Տառապել չ. հեծել, չարչա-
րուել — изнывать, томиться,
мучиться.
Տառակ գ. — горлица.
Տարաբարտ ան. դժբարտ,
անբարտ — несчастный.
Տարածութիւն գ. — разстояніе.
Տարափ գ. աստիկ անձրեւ —

Վտանգ գ. — опасность.
Վտիտ ան. նիհար, լիար — ху-
дой, тощій, чахлый.
Վրան գ. палатка.
Վրդովել ն. խռովել յուզել —
волновать, огорчать.

լիւեն, проливной дождь.
Տարբեր ան. զանազան — раз-
ный, различный.
Տարերք գ. — стихія.
Տարր գ. (հող, ջուր, օդ, հուր),
մաս — стихія; элементъ.
Տարորինակ ան. անորինակ —
безпримѣрный, странный.
Տաւար գ. — рогатый скотъ.
Տաւիղ գ. — гусли, арфа.
Տափ գ. գետին — земля.
Տափարակ գ. տափակ տեղ —
плоскость, равнина.
Տեղալ չ. թափուել, անձրեւ-
ել — литься, дождить.
Տեղեկանալ չ. — освѣдомиться,
разузнать.
Տեւարան գ. — зрѣлище.
Տեւր գ. կերպ — видъ.
Տէրութիւն գ. — господство,
государство.
Տիղմ գ. ցել — грязь, тина.
Տիմար ան. յիմար — глухой.
Տկար ան. թոյլ, հիւանդ —
слабый, больнóй.
Տնտեսութիւն գ. — хозяйство.
Տնրալ չ. հառաչել — стонать,
дохать.
Տնրոց գ. հառաչանք — стонъ.

Տոգորել ն. թաթախել, թրջել —
— увлажить, намочить.
Տոգորուած ան. ներշնչուած
упитанный, проникнутый.
Տոկոս գ. — процентъ.
Տոհմ գ. ցեղ — родъ, фамилія.
Տուծել չ. տուգանքը քաշել —
поплатиться.
Տուլաշ գ. — грачъ (птица).
Տունջեան ան. ցերեկուայ —
дневной; տիւ ~ տունջեան
(սեւն.) գ. — день, дня.

Տուտ գ. ծայր, վերջը, պոչ —
конецъ, край, хвостъ.
Տուրք գ. հարկ, նուէր — по-
дать, приношеніе.
Տպաւորութիւն գ. — впечат-
лѣніе.
Տրեխ գ. — лапти.
Տրտուտ գ. տխուր, դարդաւոր
грустный.
Տրտունջ ն. դանդաւ — ропотъ,
жа́лоба.

Յ. Գ.

Յախուել գ. — вѣникъ.
Յայտել չ. բղխել, թափուել —
брызнуть, хлынуть.
Յանց գ. թոր — неводъ, сѣть.
Յաւադար ան. հիւանդոտ —
больной, болѣзненный.
Յել անել, ն. ցելել, պատուել —
разрывать.
Յից գ. — колъ.
Յից-ցից բեղ-բեղ — прямо,
стоймя, дыбомъ.
Յլագլուխ գ. եղաղուխ — бу-
цефаль.
Յնծալ, ցնծին տալ չ. խնդալ,
ուրախանալ — радоваться.
Յնծութիւն գ. ուրախութիւն,
խիւղ — радость, восторгъ.
Յնորամիտ ան. — вздорный,
мечтательный.
Յնորք գ. երազանք, խենդու-

մենթ մտածմունք — мечта,
бредъ, призракъ.
Յնցել ն. չարժել — потрясать.
Յնցողի գ. հին, պատառուած
զգեստ — ветошь, рудіще.
Յուլալ չ. շողշողալ, փայլել —
сиять, блестѣть.
Յուլ գ. եղ — быкъ, волъ.
Յրցամ տալ, ն. ցրցնքել, սրը-
սկել — окроплять, вспыски-
вать.
Յցել ն. խրել. — втыкать, вон-
зить.
Յողապատ ան. — покрытый ро-
сой.
Յողել ն. թրջել, շաղշաղ կա-
թեցնել — оросить, обрыз-
гать.
Յողուն գ. բոյսի բունը — стѣ-
бель.

Ф. փ.

- Փախուկ *q.* փախտական — бѣглець.
 Փաղաքելի *ն.* փուրդուրել, փայ-
 փայել — ласкать, лелѣять.
 Փայլատակել *չ* փայլ տալ —
 сверкать.
 Փայլատակում *q.* — сверканіе,
 сіяніе.
 Փառաքանել, փառաւորել —
 прославлять.
 Փառասէր *ած.* — честолюбі-
 вый.
 Փարախ *q.* — мѣсто загона скот-
 та.
 Փարատել *ն.* ցրուել, բժշկել —
 разсѣять, исцѣлить.
 Փարիսական *ած.* կեղծաւոր —
 фарисейскій, лицемерный.
 Փարչ *q.* кружка.
 Փափագ *q.* սաստիկ ցանկու-
 թիւն, տենչ, իղձ — сильное
 желаніе.
 Փեթակ *q.* — улей.
 Փեռուր *q.* — перо.
 Փէշակ *q.* պարապմունք, ար-
 հեստ — занятіе, рimesлo.
 Փթթել *չ.* ծաղկել, բացուել —
 цвѣсти, распускаться.
 Փլուել, *չ.* փշել, փուլ գալ —
 рѣшиться.
- Փնչել *չ.* — мычать, храпѣть.
 Փշշացնել *չ.* — шипѣть.
 Փշրել, փշրանել *ն.* — разбивать
 въ дребезги, раскрошить.
 Փշուր, փշրանք *q.* — кроха,
 крошка.
 Փոթորիկ *q.* սաստիկ քամի —
 дурриկ — бѣря, гроза.
 Փոթորկուել *կր.* արկուել —
 волноваться, взбаламутить-
 ся.
 Փոխանորդ *q.* փոխարինորդ,
 տեղակալ — замѣститель; ви-
 карій.
 Փոկ *q.* երկար կաշի — ремѣнь.
 Փող *q.* խողովակ, կոկորդ,
 դրամ — труба, горло, дѣньга.
 Փոյթ *q.* հոգս — забота.
 Փորձանք *q.* փորձութիւն —
 испытаніе, пытка.
 Փորձել *ն.* — испытать.
 Փուշ *q.* — колѣчка, тернѣ.
 Փռել *ն.* սփռել — разстилать.
 Փրկանք *q.* փրկութեան գին,
 տուգանք — выкупъ, искуп-
 лѣніе.
 Փրկել *ն.* աղատել — спасать.
 Փրցնել *ն.* պոկել — сорвать.
 Փրփրալից-փրփրաւորում *ած.*
 пѣнистый, запѣнившійся.

Ք. ք.

- Քաղաքացի *q.* — гражданинъ,
 горожанинъ.
 Քալածորոր գնալ *չ.* — блуж-
 дать, бродить.
 Քայք *q.* քայլուածք — шагъ,
 походка.

- Քանակութիւն *q.* — количе-
 ство.
 Քաշ տալ *ն.* քաշքշել — воло-
 чить, тащить.
 Քաշք *q.* դեւեր, ոգիք — дѣхи.
 Քառակուսի *q.* — четырёхуголь-
 никъ, квадратъ *ած.* четыре-
 угольный.
 Քարածուխ *q.* — каменный
 уголь.
 Քարափ *q.* քարածայռ, աղա-
 սածի կող — утѣсь, бокъ
 скалы.
 Քարաուղար *q.* տանազպիր —
 секретарь.
 Քաւթառ (նամկ.) *q.* պառաւ
 (հայհոյական) — старій, дрях-
 лый.
 Քաւոր *q.* կնքահայր — кумъ,
 крестный отецъ.
 Քերել *ն.* մաքրել — скоблить,
 очищать.
 Քմծիծաղ *ած.* ծաղր, քթի
 տակից ծիծաղող — насмѣш-
 ка насмѣшливый.
 Քնար *q.* лира.
- Քննողական *ած.* — испытую-
 щій, критическій.
 Քնքոյ *ած.* нѣжный.
 Քչոց *q.* — рипида.
 Քոթոթ *q.* արջի կորիւն, շան
 տեսակ — медвѣженокъ, мѣс-
 ка.
 Քորդ *q.* քուրդի գդակ —
 шапка.
 Քուլայ *q.* — клѣтъ, клѣтца,
 хлѣбня.
 Քուրձ *q.* մազեղէն պարկ —
 одежда кающагося, власни-
 ца; сумá.
 Քուրք *q.* — шуба.
 Քջուլ տնել *չ.* քոջուլել, ունդ
 որոնել, աղք քրքրել — ко-
 паться въ навозѣ, разыски-
 вать зорно въ сорѣ, рыться.
 Քահնչ տալ *ն.* բոթել, հրել —
 толкать.
 Քոթիւթիւն *q.* չարախօսութիւն,
 բանասիրութիւն — злословіе,
 клевета.
 Քոթկել *ն.* (նամկ.) ձեծել —
 колотить, бить.

Օ. օ.

- Օձապտոյտ *ած.* ոլորապտոյտ,
 դալարուն — извилистый,
 зигзагами.
 Օղ *q.* օղակ, кольцо, звено.
 Օրորան *q.* օրան, օրորոց —
 колыбель.
 Օրորել *ն.* — качать, убаюки-
 вать.

ԲՈՎԱՆԴԱՆԻԹԻՒՆ

Ա. ՄԱՍՆ

(ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Ա.

1. Մարմնի անդամների վեճը. կզոպոս	7
2. Պապը և թոռնիկը. Գրիմ	8
3. Էջը առիւծի մորթով. կզոպոս	9
4. Առիւծն ու մուկը	9
5. Ազահութեան հետեւանքը. Ս. Նազարեանց	10
6. Թութակն ու սոխակը. Ղ. Աղայեանց	11
7. Հայրը և որդիք. Լ. Տօլստոյ	12
8. Հին զրոյց. Ղ. Աղայեանց	13
9. Երկու խոփ	15
10. Երկու ճանապարհորդ	10
11. Երկու բարեկամ և արջը. Խ. Աբովեանց	17
12. Սողոմոնի դատաստանը. Աստուածաշունչ	17
13. Ապրիլու համար հաց է պէտք	19
14. Երկու գիւղացի ընկերներ Վ. Մ.	19
15. Ճարպիկութիւն և անվախութիւն. Պլուտարքոս	20
16. Գողտցուած ձին. Ս. Նազարեանց	21
17. Եղբայրական սիրոյ օրինակ	22
18. Վեհանձնութիւն	23
19. Մի հոգի երկու մարմնի մէջ. Ս. Նազարեանց	25
20. Ճնճղուկ. թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	26
21. Կատուն ու առիւծը. ժողովրդական	27
22. Գառն ու զայր. Կախովի, փոխադր. Ղ. Աղայեանց	29
23. Մարդը և հրէշը. Գ. Բարխուդարեանց	31
24. Ոսկի ձկնիկ. Պուշկինի, թարգմ. Ղ. Աղայեանց	39
25. Ասացուածներ և առականք խօսքեր	49

Բ.

26. Գարուն. Պ. Պուշեանց	51
27. Ծաղկազարդ. Ղ. Աղայեանց	52
28. Թաթախման երեկոյ. Ծերուկ	54
29. Դրնդէղ. Պ. Պուշեանց	55
30. Մայիս. Ղ. Ալիշան	57
31. Ամառ. Ղ. Աղայեանց	57
32. Առաւօտ. Գ. Սրուանձտեանց	59
33. Աշունք. Պ. Պուշեանց	61
34. Զրորհնէք. Պ. Պուշեանց	61
35. Զմեռ. Խ. Աբովեանց	63

Գ.

36. Վանդակում փակուած թութակի երգը	} Բաֆֆի .	65
37. Հասօյի երգը		
38. Զորս եղբայր. Գամառ-Բաթիպա		66
39. Զմեռ. Գամառ-Բաթիպա		67
40. Դիշեր. Ս. Շահազիզեանց		68
41. Մուկն ու կատուն. Խ. Աբովեանց		68
42. Ծառերն ու կացինը. Խ. Աբովեանց		69
43. Երազ. Ս. Շահազիզեանց		70
44. Մայրիկիս. Ա. Իսահակեանց		70
45. Փիղը և թրթռ. Կախով		71
49. Աշտարակ. Ս. Շահազիզեանց		72
47. Աղուէս և խաղող. Կախով		73
48. Երգ պանդուխտ պատանեկի. Գողտցեան		74
49. Էջ և սոխակ. Ղ. Աղայեանց		75
50. Կիւռ. Գեղէրի թարգմ. Ա. Ծատուրեանց		77
51. Սոխակ և օձ. Գամառ-Բաթիպա		78
52. Երգ մեռանող հայրենասէրի. Ս. Շահազիզեանց		79
53. Վայր ընկնող աստղեր, Մ. Նալբանդեանց		80
54. Երկու քոյր. Բ. Պատկանեան		84
55. Օրօրոցի երգ. Բ. Պատկանեան		86
56. Շունն ու կատուն. Յովհաննէս Թումանեանց		87
57. Արծիւն ու կաղնին. Յովհաննէս Թումանեանց		89
58. Աղքատ կին. Մ. Նալբանդեանց		90
59. Արտաւազդ. Բաֆֆի		92

Բ. Մ Ա Ս Ն

(ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Ա.

1. Սոխակ	97
2. Արծիւն ու հաւը (Ֆրանսերէնից)	98
3. Հազարան բիւրիւրը և Սըհակ թուշունը. Գ. Սրուանձտեանց.	99
4. Իմաստուն ջուհակը. Գ. Սրուանձտեանց.	100
5. Մուրացկան, Տուրքենեկի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	102
6. Երկու հարուստ, Տուրքենեկի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	103
7. Անտունները թարգմ. Կ. Ե.	104
8. Մեծ ճանապարհին. Ա. Ահարոնեան	106
9. Երեխաները, Ա. Ահարոնեան	111
10. Լեռներում. Ա. Ահարոնեան	117
11. Աղբիւր. Ռ. Պատկանեանց.	124
12. Աղաւնիներ. թարգմ. Ա. Ծատուրեանց.	128
13. «Փշուր ըմ խաց», Ա. Ահարոնեան	130
14. Մերութան Արծրունի և Սմբատ Բագրատունի. Կ. Կուսիկ.	137
15. Հայոց տառերի գիւտը. Կ. Կուսիկեանց.	140
16. Վարդանանց պատերազմ. Լ. Սարգսեան	143
17. Վասակի վերջին օրերը. Նդիշէ	149

Բ.

18. Տանուտէր Խաչօի տունը. Բաֆֆի	152
19. Գիւղացու կեանքը. Բաֆֆի	154
20. Ռշտունցի. Բաֆֆի	157
21. Աղասի Խ. Արովեանց	158
22. Սալմաստ. Բաֆֆի	151
23. Կարին կամ Երզրում. Լ. Սարգսեան	163
24. Ամառն Երևանում. Խ. Արովեանց	165
25. Տարօնի առաւօտը. Բաֆֆի	170
26. Արարատեան դաշտի առաւօտը. Բաֆֆի.	173

Գ.

27. Անձրեի կաթիլ Հարումանի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	177
28. Դարնան երգ. Պլեչէեկից. թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	177
29. Պարզկալ գիշեր. Ա. Իսահակեան	178
30. Արտուտ. Ռ. Պատկանեանց	179
31. Հատիկ. Յ. Յովհաննիսեան	180
32. Վերջին հրաժեշտ. Ա. Ծատուրեանց	181
33. Գերի յոյն. Յով. Քուջուրէզեանց	182
34. Եկ դարնան անձրե. Ա. Ծատուրեանց	183
35. Թռչնիկներ. Հիւզօի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	184
36. Երգ. Ա. Ծատուրեանց	185
37. Բարդին ու վաղը. Խ. Արովեանց.	186
38. Դարուն. Պէշիկթաշեան	187
39. Դարուն. Ռ. Պատկանեանց	188
40. Շինականի առաւօտեան երգը. Ռ. Պատկանեանց	189
41. Համերգ. Յ. Թումանեան	190
42. Մայրենի լեզու. Ս. Նազարեանց.	190
43. Արեւորական. Հիւզօի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	191
44. Լուսադէմին. Լօնդֆէլլօի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	192
45. Օրհներգ. Նեկրասովի, թարգմ. Ա. Ծատուրեանց	193
46. Արաքսի Արտասունքը. Ռ. Պատկանեանց	194

Համառօտ հայերէն-ռուսերէն բառգիրք 197—239

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0585496

